

Всеукраїнський фонд «Крок за кроком»
Міжнародний фонд «Відродження»

АНАЛІЗ ПОЛІТИКИ ПЕРЕХОДУ МІЖ РІЗНИМИ РІВНЯМИ ОСВІТИ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

**за результатами дослідження проведеного в межах проекту
«Аналіз політики переходу між різними рівнями освіти для
дітей з особливими потребами»**

Аналітичний звіт та рекомендації

Київ, 2018

УДК

Софій Наталія, Найда Юлія. Аналіз політики переходу між різними рівнями освіти для дітей з особливими потребами. Результати дослідження проведеного в межах проекту «Аналіз політики переходу між різними рівнями освіти для дітей з особливими потребами».- К., 2018.

У пропонованій праці представлено результати дослідження виконаного у межах реалізації проекту «**Аналіз політики переходу між різними рівнями освіти для дітей з особливими потребами**», підтриманого Міжнародним фондом «Відродження».

ЗМІСТ

Подяки	4
Скорочення	5
I. Резюме дослідження	6
II. Загальний опис проведеного дослідження	14
2.1. Вступ	14
2.2. Цілі	14
2.3. Методологія	15
III. Аналіз діючого законодавства та нормативно-правових документів в контексті запровадження інклюзивної освіти та забезпечення переходів між рівнями освіти	17
3.1. Дошкільна освіта	23
<i>Висновки</i>	35
3.2. Загальна середня освіта	37
<i>Висновки</i>	56
3.3. Статистика у сфері дошкільної і загальної середньої освіти в контексті інклюзивної освіти	58
<i>Висновки</i>	83
3.4. Фінансування інклюзивних закладів освіти	86
<i>Висновки</i>	90
3.5. Професійна (професійно-технічна освіта)	91
<i>Висновки</i>	98
3.6. Аналіз статистичних даних у сфері професійної (професійно-технічної) освіти	99
IV. Аналіз результатів обговорення питань перехідних етапів у фокус-групах	104
4.1. Переваги інклюзивної освіти	104
4.2. Бар'єри, що виникають при переході	105
4.3. Ролі учасників процесу переходу	109
4.4. Рекомендації щодо змін в існуючій політиці у сфері освіти	112
4.5. Аналіз результатів опитування представників закладів загальної середньої та професійно-технічної освіти	112
V. Загальні висновки і рекомендації	120

Подяки

Це дослідження стало можливим завдяки величезній підтримці місцевих управлінь освіти у Вінницькій, Дніпропетровській, Донецькій, Луганській та Черкаській областях, які надали неоціненну допомогу в організації фокус-груп за участю батьків дітей з особливими освітніми потребами, педагогів, представників місцевих управлінь освіти.

Ми вдячні усім, хто брав участь в опитуванні – педагогам, заступникам директорів закладів загальної середньої освіти з міст Біла Церква, Харків, Полтава, Одеса, Кременець (Тернопільська обл.), Вінниця, Запоріжжя, Івано-Франківська, Добропілля (Донецька обл.), Гнідин (Київська обл.); керівникам закладів професійної освіти Волинської, Івано-Франківської, Рівненської, Тернопільської, Львівської областей та м. Києва.

Звісно, що це дослідження не було б таким якісним, якби не професійна робота експертів Всеукраїнського фонду «Крок за кроком», які здійснювали аналіз законодавчих і нормативно-правових документів, проводили фокус-групи та інтерв'ю, узагальнювали результати обговорення учасників фокус-груп.

Лариса Байда, начальник відділу організаційно-правової роботи ВГО “Національна асамблея людей з інвалідністю”

Ніна Омельяненко, голова Всеукраїнської громадської організації "Асоціація працівників дошкільної освіти", м. Київ

Людмила Фурсова, експертка, з питань прав людей з інвалідністю

Наталія Алексеєва, президент громадської організації "Ангел дитинства"

Тетяна Каменщук, директорка, навчально-методичного центру психологічної служби системи освіти Вінницької області

Андрій Донець, громадська організація ІСАР «Єднання»

Олена Шинаровська, громадська організація «Центр освітніх ініціатив»

Оксана Федоренко, старший науковий співробітник Інституту спеціальної педагогіки НАПН України

Ми дякуємо Міжнародному фонду «Відродження», зокрема Програмній ініціативі «Демократична практика», за підтримку ідеї проведення дослідження з питання забезпечення підтримки дітям з особливими освітніми потребами під час перехідних періодів між різними рівнями освіти. Особлива вдячність менеджеру цієї програмної ініціативи – Тетяні Кухаренко, яка підтримувала не лише в організаційних, а й у змістових питаннях.

Скорочення

ІПР	Індивідуальна програма розвитку, індивідуальна програма реабілітації
КМУ	Кабінет Міністрів України
ЛКК	Лікарсько-консультаційна комісія
МОН	Міністерство освіти і науки
МОЗ	Міністерство охорони здоров'я
Мінсоцполітики	Міністерство соціальної політики
МСЕК	Медико-соціальна експертна комісія
ПМПК	Психолого-медико-педагогічна консультація

I. Резюме

Вступ

Перехідні періоди між різними рівнями освіти є певним викликом для усіх дітей та їхніх родин – дуже часто вони супроводжуються такими емоціями, як страх невідомого, занепокоєння щодо справдження очікувань: як власних, так і майбутніх членів колективу. Це особливо має місце, коли ми говоримо про дітей з особливими освітніми потребами. Саме під час перехідних періодів у дітей та їхніх батьків виникають такі запитання, як: Чи знайду я нових друзів? Чи буде вчитель достатньо компетентним, щоб враховувати особливості розвитку моєї дитини? Чи зможе моя дитина отримувати усі необхідні додаткові послуги, щоб успішно навчатися і відчувати себе повноцінною частиною дитячого колективу?

Важливість перехідних періодів для навчання усіх дітей, зокрема дітей з особливими освітніми потребами, підтверджується низкою досліджень – як міжнародних, так і вітчизняних. Зокрема, у 2016 році Всеукраїнським фондом «Крок за кроком» спільно з освітньою мережею EENET (<http://www.eenet.org.uk>) за підтримки програми «Раннє дитинство» Фундації Відкритого суспільства (<https://www.opensocietyfoundations.org/>) було проведено дослідження з питань виконання Конвенції ООН «Про права осіб з інвалідністю», зокрема статей 7,8 і 24. Однією з рекомендацій дослідження стала рекомендація приділяти більше уваги питанням організації додаткових заходів з підтримки дітей з особливими освітніми потребами та їх сімей під час перехідного періоду між домом та дошкільним закладом освіти і далі до початкової школи.

Ми сподіваємося, що результати дослідження стануть в нагоді усім учасникам освітнього процесу – батькам, педагогам, представникам місцевих органів влади, а також відповідних міністерств, зокрема Міністерства світи і науки.

Цілі і методологія

Відомо, що згідно із Законом України «Про освіту», особа з особливими освітніми потребами трактується, як особа, яка потребує постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту.

Саме тому загальною метою дослідження було з'ясувати питання забезпечення додаткової підтримки для дітей з особливими освітніми потребами під час перехідних періодів між різними рівнями освіти: дошкільної, початкової, базової (повної) загальної середньої, професійної (професійно-технічної) освіти.

Основними цілями дослідження стали наступні:

- Проведення аналізу законодавчо-нормативних актів з питань, які гарантують реалізацію права на освіту та механізмів переходу між ступенями освіти в контексті інклюзивної освіти.

- ❑ Проведення фокус груп для різних цільових груп та електронного опитування з метою виявлення проблемних питань, «вузьких місць» у механізмах переходу між різними рівнями освіти для дітей/осіб з особливими освітніми потребами.

Методологія дослідження здійснювалася у два етапи:

- 1) кабінетне дослідження галузей дошкільної, загальної середньої та професійної (професійно-технічної) освіти з окремим фокусом на дітей з особливими освітніми потребами в контексті інклюзивної освіти.
- 2) проведення фокус груп та інтерв'ю як складової частини аналізу політики переходу між різними рівнями освіти для дітей з особливими освітніми потребами з метою виявлення проблемних питань, «вузьких місць» у механізмах переходу та узагальнення ідентифікованих прогалин для формування рекомендацій з удосконалення політик переходу.

Аналіз діючого законодавства та нормативно-правових документів у контексті запровадження інклюзивної освіти та забезпечення переходів між рівнями освіти.

Дошкільна освіта та загальна середня освіта

Можна зазначити, що питання забезпечення рівного доступу до якісної освіти для дітей з особливими освітніми потребами на рівні дошкільної та загальної середньої освіти унормовано на законодавчому рівні: прийнято новий Закон України «Про освіту»¹, внесено зміни до Закону України «Про дошкільну освіту»², до Закону України «Про загальну середню освіту»³.

Нині МОН України відповідно до наказів створило робочі групи, які працюють над оновленням Закону України «Про дошкільну освіту» та Закону України «Про загальну середню освіту» в контексті інклюзивної освіти. Також йде робота з оновлення та розроблення нових підзаконних актів (постанов КМУ, наказів МОН тощо).

Законодавчо визначено та уніфіковано термінологію щодо навчання осіб з особливими освітніми потребами в контексті інклюзивної освіти. **Однак не всі підзаконні акти приведені у відповідність.**

Законодавчо закріплено право на освіту осіб з особливими освітніми потребами і надано їм можливість здобувати освіту в усіх закладах освіти, у тому числі безоплатно в державних і комунальних закладах освіти. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування та заклади освіти зобов'язані створювати умови для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами.

Статтею 20 Закону України «Про освіту» визначено, що заклади освіти за потреби утворюють інклюзивні та/або спеціальні класи для навчання осіб з

¹ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

² <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>

³ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/651-14>

особливими освітніми потребами. У разі звернення особи з особливими освітніми потребами або її батьків такий клас утворюється в обов'язковому порядку. На практиці не завжди це можливо, **оскільки не створено відповідні умови** (кадрові, матеріально-технічні тощо), особливо стосується питання переведення дитини з особливими освітніми потребами до іншого закладу, зокрема посеред навчального року.

Законодавчо визначено основні форми здобуття освіти. Найпоширеніша - денна очна. **Не визначено порядку здобуття дітьми освіти, зокрема, через такі форми як: дистанційна, мережева, сімейна, педагогічний патронат.** Відповідно, не визначено й порядку переведення дітей, які отримують освіту через різні форми, до іншого закладу, відповідного рівня освіти тощо.

Для учнів передбачена індивідуальна форма навчання (для дітей дошкільного віку відсутня, є лише норма щодо соціально-педагогічного патронату на рівні листа МОН, однак відповідного положення немає). Дитина з особливими освітніми потребами може перейти на індивідуальну форму навчання і після закінчення строку індивідуальної форми навчання може продовжувати заняття у закладі, учнем якого вона є. Однак можуть бути ризики щодо того, чи буде можливість це зробити (наявність асистента вчителя тощо).

МОН розробило проект організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти, яким передбачено взаємодію працівників закладу дошкільної освіти, інклюзивно-ресурсного центру, соціальних працівників. **Однак механізму такої взаємодії поки що не визначено.**

Нормативно передбачено, що врахування індивідуальних особливостей дітей є основним при розробленні освітніх програм. Для закладів освіти є розроблені МОН рекомендації щодо розроблення індивідуальної програми розвитку, затверджена її форма. Важко відстежити взаємозв'язок в організації освітнього процесу при переході дитини з інклюзивної групи в інклюзивний клас. Є побоювання **відсутності тісної взаємодії між командами, які розробляли індивідуальну програму розвитку у закладі дошкільної освіти та розроблятимуть у закладі загальної середньої освіти.** Порядок проведення навчання фахівців такої команди не унормовано.

На сьогодні існує **два документи, які частково дублюють зміст** у контексті навчання дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі дітей з інвалідністю – індивідуальна програма реабілітації (ІПР), яка складається лікарсько-консультаційною комісією (ЛКК), та індивідуальна програма розвитку (ІПР), яка складається на основі висновку ПМПК/ІРЦ. Необхідно узгодження цих двох документів з метою уникнення дублювання послуг та подвійного їх фінансування.

Порядок переведення дітей раннього та дошкільного віку з групи в групу на сьогодні **не унормовано.**

Питання переведення учнів з одного класу до іншого унормовано з питань: хто приймає рішення про переведення та на підставі чого (навчальні досягнення). У нормативних документах передбачено лише, що у разі відновлення здоров'я учні (вихованці) спеціальної школи (школи-інтернату) за висновком відповідної психолого-медико-педагогічної консультації переводяться до іншого типу загальноосвітнього навчального закладу за місцем проживання дитини чи за вибором батьків (осіб, які їх замінюють).

Є норма, що діти з особливими освітніми потребами можуть перебувати у закладах дошкільної освіти (групах) спеціальних, інклюзивних до досягнення 8 років. У перший клас дітей приймають, як правило, з шести років. Діти семирічного віку мають йти до першого класу. Дітям з особливими освітніми потребами надано право розпочинати здобуття початкової освіти з іншого віку. Не вивчено питання комфортного та ефективного перебування дітей різного віку в інклюзивному першому класі (6,7,8 років).

В інклюзивних групах і класах передбачено посади асистента вихователя та асистента вчителя відповідно. Законодавчо унормовано їх педагогічне навантаження. Є **проблеми з підготовкою асистентів вихователя та асистентів вчителя** до роботи в інклюзивному освітньому середовищі.

Нормативно визначено поняття, зміст тощо психолого-педагогічних та корекційно-розвивальних послуг. Однак **немає визначеного конкретного механізму надання таких послуг** при переході дитини з особливими освітніми потребами з одного рівня освіти на інший. Надання послуг в інклюзивно-ресурсному центрі знаходиться на етапі становлення. Психолого-медико-педагогічні консультації реорганізують в інклюзивно-ресурсні центри.

Залишається неврегульованим питання додаткових фахівців у закладах дошкільної і загальної середньої освіти.

Посада соціального педагога у закладах дошкільної освіти передбачена лише у дитячих будинках інтернатного типу та центрах розвитку дитини. Посада практичного психолога не в усіх закладах дошкільної освіти введена до штатного розпису. Кількість практичних психологів не відповідає реальним потребам. Посади вчителя-логопеда та вчителя-дефектолога у дошкільних закладах освіти передбачені лише для спеціальних груп.

Запроваджено нову норму, яка визначає, що батьки мають право бути на громадських засадах асистентом дитини з особливими освітніми потребами або визначити особу, яка виконуватиме обов'язки асистента дитини. Така практика ще непоширена.

З урахуванням реорганізації психолого-медико-педагогічних консультацій в інклюзивно-ресурсні центри, **необхідно узгодити нормативно-правові акти, які регулюють питання зарахування дітей з особливими освітніми потребами.**

Започатковано розвиток системи послуг раннього втручання та реформування системи інституційного догляду та виховання дітей. Однак ще не об'єднано різногалузеву «розпорошену» допомогу (медичну, медико-реабілітаційну, психологічну, психотерапевтичну, логопедичну, соціальну) в єдину організаційну систему. **Очевидною є потреба у розробленні та прийнятті окремого Закону України «Про систему раннього втручання в Україні»**, який закладе на законодавчому рівні основи функціонування та регламентує поняття системи раннього втручання, визначить її особливості.

Статистика у сфері дошкільної і загальної середньої освіти

В Україні спостерігається суттєве перевищення кількості померлих над кількістю живонароджених. **Збільшується кількість дітей з інвалідністю до 18 років та учнів з інвалідністю.**

Попри велику кількість та різноманітність типів закладів дошкільної освіти, діти з різних регіонів забезпечені місцями у них нерівномірно. Черга щодо влаштування дітей у заклади дошкільної освіти досі існує у більшості областей.

Частка учнів першого класу, які не отримували дошкільну освіту: 2014/2015 н.р. – 17,9%; 2015/2016 н.р. – 19,8% ; 2016/2017 н.р. – 19,6%⁴.

Попри численні зміни у законодавчих і нормативно-правових актах **ступінь поширеності інклюзивної освіти в Україні ще доволі низька**⁵. У 2015/2016 навчальному році в інклюзивних класах навчалися лише 2720 дітей з особливими освітніми потребами – а це лише 5,8% від загальної кількості. Більшість таких дітей (32,6 тисяч осіб) поки продовжують навчатися у спеціальних школах-інтернатах.

Порівняно з 2015/2016 навчальним роком на 5,1 відсотка (з 276 до 262) зменшилася кількість спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів та кількість учнів у них (з 32,6 тис. до 31,7 тис.). Натомість на 22,4 відсотка збільшилася мережа навчальних закладів для дітей зі складними порушеннями розвитку (навчально-реабілітаційних центрів) та відповідно учнів у них. На 7 відсотків (з 5,3 тис. до 5,7 тис.) збільшилася кількість учнів з особливими потребами, для яких навчально-виховний процес організовано в спеціальних класах загальноосвітніх шкіл за місцем проживання дітей.

Щороку зростає кількість дітей з особливими потребами, які навчаються в інклюзивних класах загальноосвітніх навчальних закладів.

Надзвичайно проблемним залишається **питання непристосованості інфраструктури** до особливих потреб осіб з інвалідністю: недоступність або дуже обмежена доступність від загальної кількості навчальних закладів, будівель житлових приміщень, лікувально-профілактичних, реабілітаційних установ, об'єктів соціального призначення.

Для закладів дошкільної та загальної середньої освіти затверджено форми статистичної звітності. Форма звіту про діяльність дошкільного навчального закладу не передбачає збору інформації щодо кількості асистентів вихователів.

Фінансування інклюзивних закладів освіти

Надання фінансової державної підтримки особам з особливими освітніми потребами, які навчаються у спеціальних та інклюзивних класах закладів загальної середньої освіти, здійснюється за рахунок надання субвенції. Для дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивних/спеціальних групах закладів дошкільної освіти така субвенція не передбачена. Інклюзивні групи фінансуються з місцевого бюджету.

Принцип «гроші ходять за дитиною» передбачено у Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених

⁴ За даними Інституту освітньої аналітики <http://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2017/12/3.pdf>

⁵ За інформацією МОН <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya>

батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом "гроші ходять за дитиною" (постанова КМУ від 31 січня 2007 р. № 81)⁶ **В інклюзивній освіті такий принцип не працює.**

Професійна (професійно-технічна) освіта

Забезпечення доступу до професійної освіти осіб з інвалідністю потрібно розглядати у контексті загальних умов реформування та розвитку цієї ланки освітнього процесу.

На жаль, аналіз відповідних матеріалів (законодавство, нормативно-правові акти, різноманітні дослідження, публікації ЗМІ) засвідчив, що при оцінці загальної ситуації щодо стану професійної освіти **вкрай рідко враховуються умови забезпечення права на освіту осіб з особливими освітніми потребами**, зокрема людей з інвалідністю.

Аналіз **національного законодавства у сфері професійно-технічної освіти** засвідчив його **неузгодженість як з основними міжнародними документами** (Конвенція ООН «Про права осіб з інвалідністю»), так і зі **Законом України «Про освіту»**. Проте, Міністерством освіти і науки України проводиться робота щодо приведення у відповідність законодавчих і нормативно-правових документів у частині навчання осіб з особливими освітніми потребами.

Формально, згідно із статтею 5 Закону України «Про професійно-технічну освіту» громадяни України мають рівні права на здобуття професійно-технічної освіти відповідно до своїх здібностей і нахилів, однак обмеження допускаються за медичними та віковими показниками, а також показниками професійної придатності, що визначаються Кабінетом Міністрів України.

Відповідно до Ст. 42 цього закону передбачено, що держава гарантує особам з інвалідністю професійно-технічну освіту на рівні, що відповідає їх здібностям і можливостям, а за інших рівних умов вони мають переважне право на зарахування до професійно-технічних навчальних закладів. При цьому у цій же статті робиться **акцент на медичні показання до навчання** і зазначається, що обрання форм і методів професійної підготовки проводиться згідно з висновками спеціалістів медико-соціальної експертної комісії (далі – МСЕК).

Про певні пільги, які також можна трактувати, як позитивну дискримінацію, свідчать правила прийому до закладів професійної освіти для дітей з інвалідністю, яким не протипоказане навчання за обраним напрямом (спеціальністю), які **зараховуються поза конкурсом**⁷. Водночас, це положення не поширюється на дітей з особливими освітніми потребами, які можуть не мати інвалідності.

Здобуття професійної освіти особами з особливими освітніми потребами регламентується законодавчими і нормативно-правовими документами у сфері освіти, а також у сфері соціального захисту. У більшості випадків, ці **документи не узгоджуються між собою, що приводить до дублювання послуг.**

⁶ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/81-2007-%D0%BF>

⁷ Наказ Міністерства освіти і науки України від 14.05.2013 № 499 «Про затвердження Типових правил прийому до професійно-технічних навчальних закладів України». // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0823-13>

Так, Законом України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю» визначено, що експертиза професійної придатності повнолітніх осіб з інвалідністю здійснюється МСЕК і висновок МСЕК є основою для створення індивідуальної програми реабілітації (ІПР). Водночас, у сфері освіти механізмом індивідуалізації освітнього процесу та забезпечення додаткових послуг є індивідуальна програма розвитку (ІПР), яка складається на основі висновку психолого-медико-педагогічних консультацій (ПМПК), які на сьогодні реорганізуються в Інклюзивно-ресурсні центри (ІРЦ),

При оцінці здатності до навчання, МСЕК визначає можливість навчатися у звичайних або спеціально створених умовах (спеціальний навчальний заклад або група, навчання в домашніх умовах тощо); обсяг програми, строки і режим навчання; можливість освоєння професій різного кваліфікаційного рівня або тільки окремих видів робіт; необхідність використання спеціальних засобів із залученням допомоги інших (крім викладача) осіб⁸.

Виникає **питання щодо спроможності фахівців МСЕК** надати таку комплексну оцінку людини, маючи доступ лише до медичних висновків щодо стану здоров'я, та обмеженість у часі. Можливість залучати до підготовки індивідуальної програми реабілітації фахівців з різних галузей видається малоефективною, оскільки виникає сумнів щодо наявності таких фахівців, особливо в районних центрах, та бажання фахівців надавати відповідні послуги на безкоштовній основі.

Однією з причин неналежного заповнення індивідуальної програми реабілітації є недостатня кількість фахівців. У 2016 році в Україні функціонували 361 МСЕК, з них 49 обласних та центральних міських, 312 міжрайонних МСЕК. Станом на 01.01.2017 року у мережі МСЕК працюють 1386 лікарів. Очевидно, що такої кількості фахівців для встановлення груп інвалідності та підготовки програми для фактично 3 млн. осіб з інвалідністю, є недостатнім⁹.

Якщо в особи наявні медичні протипоказання щодо певної професії, вона не зможе здобути фах за цією спеціальністю.

Чіткі вимоги щодо стану здоров'я особи зазначені у Переліку робіт, для виконання яких є обов'язковим попередній (періодичний) медичний огляд працівників¹⁰.

Окрім цього, функціонує Перелік загальних медичних протипоказань до роботи із шкідливими та небезпечними факторами виробничого середовища і трудового процесу¹¹, наприклад: психічні захворювання та подібні їм стани, що підлягають обов'язковому диспансерному нагляду, усі злоякісні хвороби системи крові, хронічні захворювання легенів з дихальною і легенево-серцевою недостатністю, хронічні хвороби нирок тощо. До цього Переліку є примітка, що глухі від народження чи з дитинства можуть працювати тільки в індивідуально створених умовах.

Отже, при розгляді системи професійної освіти слід враховувати, що **значна кількість спеціальностей будуть недоступними для більшості людей з інвалідністю у зв'язку із відповідними вимогами до професії**, що ідентифікують

⁸ Там само.

⁹ Мойса Богдан. Пропозиції до політики щодо реабілітації осіб з порушеннями здоров'я. // http://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/Propozicii_Politiki_reabilitacii_zdoroviya-1.pdf

¹⁰ Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 21.05.2007 № 246 «Про затвердження Порядку проведення медичних оглядів працівників певних категорій»

¹¹ Там само

перешкоди. В цій ситуації складно заперечувати, що для вищезгаданих спеціальностей стан здоров'я може бути вирішальним для життя та безпеки інших осіб, проте варто здійснювати контроль за тим щоб вимоги до стану здоров'я були пропорційними поставленій меті.

Ліцензійні умови до закладів освіти не дають відповіді на проблему створення умов для навчання студентів з особливими освітніми потребами Про **цілковиту недоступність закладів професійно-технічної освіти** йдеться і у Заключному звіті: «Більшість ПТНЗ залишаються для таких осіб недоступними. Необхідно забезпечити наявність спеціальних зовнішніх та внутрішніх ліфтів, підйомників для інвалідних візків, мобільних поручнів та іншого обладнання. Відповідно, при плануванні будь-яких будівельно-ремонтних робіт слід брати до уваги цей аспект»¹².

У зв'язку із відсутністю умов, продовжує широко застосовуватись сегрегаційна модель через окремі заклади та групи.

За даними Державної служби статистики, до 88 % обсягу фінансування закладів професійно-технічної освіти надходить з державного та місцевих бюджетів, при чому більша частина цих коштів витрачається на заробітну платню та оплату комунальних послуг (відповідно 57 % та 12 % державних видатків)

Більше того, у зв'язку з децентралізацією, 2016 року фінансування закладів професійно-технічної освіти було передано на місцевий рівень, однак не всі міста обласного значення могли фінансово забезпечити свої ПТНЗ. У 2017 року заклади професійно-технічної освіти фінансують із обласних бюджетів та бюджетів міст-обласних центрів.

Викликом створенню умов для доступу осіб з особливими освітніми потребами до професійної освіти є **низька спроможність міст обласного значення утримувати професійні та професійно-технічні навчальні заклади, фінансування яких було передано на місцевий рівень у 2016 році.**

¹² Формування допомоги ЄС у реформуванні системи професійної (професійно-технічної) освіти в Україні. Заключний звіт. С 49.

II. Загальний опис проведеного дослідження

2.1. Вступ

Перехідні періоди між різними рівнями освіти є певним викликом для усіх дітей та їхніх родин – дуже часто вони супроводжуються такими емоціями, як острах невідомого, занепокоєння щодо справдження очікувань: як власних, так і майбутніх членів колективу. Це особливо має місце, коли ми говоримо про дітей з особливими освітніми потребами. Саме під час перехідних періодів у дітей та їхніх батьків виникають такі запитання, як: Чи знайду я нових друзів? Чи буде вчитель достатньо компетентним, щоб враховувати особливості розвитку моєї дитини? Чи зможе моя дитина отримувати усі необхідні додаткові послуги, щоб успішно навчатися і відчувати себе повноцінною частиною дитячого колективу?

Важливість перехідних періодів для навчання усіх дітей, зокрема дітей з особливими освітніми потребами, підтверджується низкою досліджень – як міжнародних, так і вітчизняних. Так, у 2016 році Всеукраїнським фондом «Крок за кроком» спільно з освітньою мережею EENET (<http://www.eenet.org.uk>) за підтримки програми «Раннє дитинство» Фундації Відкритого суспільства (<https://www.opensocietyfoundations.org/>) було проведено дослідження з питань виконання Конвенції ООН «Про права осіб з інвалідністю», зокрема статей 7,8 і 24. Однією з рекомендацій дослідження стала рекомендація приділяти більше уваги питанням організації додаткових заходів з підтримки дітей з особливими освітніми потребами та їх сімей під час перехідного періоду між домом та дошкільним закладом освіти і далі до початкової школи.

Звісно, що значення періодів переходу між базовою (повною) загальною середньою освітою і професійною (професійно-технічною) освітою також важко переоцінити, як і роль перехідного періоду особи з особливими освітніми потребами до етапу працевлаштування.

Саме на ці етапи переходів між різними рівнями освіти було спрямоване наше дослідження і ми сподіваємося, що результати і рекомендації, отримані за його результатами, зможуть допомогти працівникам Міністерства освіти і науки, місцевих управлінь освіти, працівникам закладів дошкільної, загальної середньої та професійної (професійно-технічної) освіти зміцнити і підтримати зміни на рівні освітньої політики і практики для забезпечення якісної освіти для осіб з особливими освітніми потребами.

II. Цілі дослідження

Основними цілями дослідження стали наступні:

- ❑ Проведення аналізу законодавчо-нормативних актів з питань, які гарантують реалізацію права на освіту та механізмів переходу між ступенями освіти в контексті інклюзивної освіти.
- ❑ Проведення фокус груп та інтерв'ю для різних цільових груп та електронного опитування з метою виявлення проблемних питань, «вузьких місць» у механізмах переходу між різними рівнями освіти для дітей/осіб з особливими освітніми потребами.

III. Методологія

Першим етапом цього дослідження стало кабінетне дослідження галузей дошкільної, загальної середньої та професійної (професійно-технічної) освіти з окремим фокусом на дітей з особливими освітніми потребами в контексті інклюзивної освіти. Результати першого етапу дослідження дали змогу визначити основні зацікавлені групи для глибшого обговорення питань переходу між різними рівнями освіти для дітей з особливими освітніми потребами та забезпечення їхнього права на освіту взагалі під час проведення фокус-груп.

Планом проекту передбачено проведення фокус груп як складової частини аналізу політики переходу між різними рівнями освіти для дітей з особливими освітніми потребами з метою виявлення проблемних питань, «вузьких місць» у механізмах переходу та узагальнення ідентифікованих прогалин для формування рекомендацій з удосконалення політик переходів.

До участі у фокус групах було запрошено такі цільові групи:

- представники місцевих управлінь освітою, які реалізують державну політику в сфері освіти, у тому числі з питань інклюзивного навчання;
- керівники закладів загальної освіти, які мають досвід впровадження політики й практики інклюзивного навчання на рівні закладів дошкільної освіти, закладів загальної середньої освіти, закладів професійної освіти;
- педагоги, які мають досвід реалізації інклюзивної практики в дошкільних групах, початкових класах, класах середньої школи;
- батьки дітей з особливими освітніми потребами діти яких: не мають досвіду інклюзивного навчання, але найближчим часом будуть відвідувати заклади дошкільної або загальної середньої освіти; відвідують заклади дошкільної освіти, заклади загальної середньої освіти

Фокус групи було проведено у п'яти областях (залучаючи представників цільових груп з різних населених пунктів області) та м. Києві:

- Вінницька обл. (м. Вінниця та Вінницький район)
- Дніпропетровська обл. (м. Дніпро, м. Кам'янське, м. Павлоград)
- Донецька обл. (м. Краматорськ, м. Маріуполь)
- Луганська обл. (м. Северодонецьк, м. Рубіжне, м. Сватове, м. Станиця Луганська, м. Старобільськ)
- Черкаська (м. Черкаси)

Всього було проведено **37 фокус-груп**, де було залучено до обговорення **393 особи**, з них: 117 батьків дітей з особливими освітніми потребами дошкільного віку, 15 батьків дітей з особливими освітніми потребами іком 7-10 років, 59 педагогів – представників дошкільної освіти, 91 педагогів – представників початкової ланки освіти, 50 педагогів 5-6 класів закладів загальної середньої освіти, 16 керівників закладів дошкільної освіти, 31 керівник закладів загальної середньої освіти, 14 представників місцевих управлінь освіти.

Було проведено інтерв'ю з **53 особами**, серед них:

- 16 педагогів початкової ланки освіти,
- 6 педагогів 5-6 класів закладів загальної середньої освіти,

- 10 заступників директорів закладів загальної середньої освіти (досвід початкової та середньої ланки освіти), які мають досвід реалізації інклюзивної практики понад 5 років з міст Біла Церква, Харків, Полтава, Одеса, Кременець (Тернопільська обл.), Вінниця, Запоріжжя, Івано-Франківська, Добропілля (Донецька обл.), Гнідин (Київська обл.);
- 23 керівники закладів професійної освіти Волинської, Івано-Франківської, Рівненської, Тернопільської, Львівської областей та м. Києва.

III. Аналіз діючого законодавства та нормативно-правових документів в контексті запровадження інклюзивної освіти та забезпечення переходів між рівнями освіти.

Можна відзначити, що питання забезпечення рівного доступу до якісної освіти для дітей з особливими освітніми потребами на рівні дошкільної та загальної середньої освіти **унормовано на законодавчому рівні**: прийнято новий Закон України «Про освіту»¹³; внесено зміни до Закону України «Про дошкільну освіту»¹⁴ та до Закону України «Про загальну середню освіту»¹⁵.

Нині МОН України відповідно до наказів створило робочі групи, які працюють над оновленням Законів України «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту» у контексті інклюзивної освіти. Також йде робота з оновлення та розроблення нових підзаконних актів (постанов КМУ, наказів МОН тощо).

Законодавчо визначено, що освіта в Україні має будуватися **за принципом рівних можливостей для всіх**. Засадами державної політики у сфері освіти та принципами освітньої діяльності, зокрема є такі:

- людиноцентризм;
- верховенство права;
- забезпечення якості освіти та якості освітньої діяльності;
- забезпечення **рівного доступу до освіти без дискримінації за будь-якими ознаками, у тому числі за ознакою інвалідності**;
- **розвиток інклюзивного освітнього середовища, у тому числі у закладах освіти, найбільш доступних і наближених до місця проживання осіб з особливими освітніми потребами**;
- забезпечення універсального дизайну та розумного пристосування;
- свобода у виборі видів, форм і темпу здобуття освіти, освітньої програми, закладу освіти, інших суб'єктів освітньої діяльності;
- формування поваги до прав і свобод людини, нетерпимості до приниження її честі та гідності, фізичного або психічного насильства, а також до дискримінації за будь-якими ознаками

Термінологія

Законом України «Про освіту» визначено терміни, зокрема в контексті інклюзивної освіти, що сприяє унеможливленню різночитань в інших документах (Табл. 1).

¹³¹³ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

¹⁴ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>

¹⁵ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/651-14>

Терміни та їх визначення

Термін	Визначення
<i>Індивідуальна освітня траєкторія</i>	Персональний шлях реалізації особистісного потенціалу здобувача освіти, що формується з урахуванням його здібностей, інтересів, потреб, мотивації, можливостей і досвіду, ґрунтується на виборі здобувачем освіти видів, форм і темпу здобуття освіти, суб'єктів освітньої діяльності та запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін і рівня їх складності, методів і засобів навчання
<i>Індивідуальна програма розвитку</i>	Документ, що забезпечує індивідуалізацію навчання особи з особливими освітніми потребами, закріплює перелік необхідних психолого-педагогічних, корекційних потреб/послуг для розвитку дитини та розробляється групою фахівців з обов'язковим залученням батьків дитини з метою визначення конкретних навчальних стратегій і підходів до навчання
<i>Індивідуальний навчальний план</i>	Документ, що визначає послідовність, форму і темп засвоєння здобувачем освіти освітніх компонентів освітньої програми з метою реалізації його індивідуальної освітньої траєкторії та розробляється закладом освіти у взаємодії із здобувачем освіти за наявності необхідних для цього ресурсів
<i>Інклюзивне навчання</i>	Система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників
<i>Інклюзивне освітнє середовище</i>	Сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей
<i>Особа з особливими освітніми потребами</i>	Особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту

Розумне пристосування

Запровадження, якщо це потрібно в конкретному випадку, необхідних модифікацій і адаптацій з метою забезпечення реалізації особами з особливими освітніми потребами конституційного права на освіту нарівні з іншими особами

Універсальний дизайн у сфері освіти

Дизайн предметів, навколишнього середовища, освітніх програм та послуг, що забезпечує їх максимальну придатність для використання всіма особами без необхідної адаптації чи спеціального дизайну

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 19 грудня 2017 року № 2249-VIII¹⁶ внесено зміни до окремих законів, зокрема слова «інвалід», «дитина-інвалід» та «інвалід з дитинства» в усіх відмінках і числах замінено відповідно словами «**особа з інвалідністю**», «**дитина з інвалідністю**» та «**особа з інвалідністю з дитинства**».

Право на освіту дітей з особливими освітніми потребами

Статтею 4 Закону України «Про освіту» визначено, що **держава забезпечує безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти** відповідно до стандартів освіти.

Право на безоплатну освіту для здобувачів дошкільної та повної загальної середньої освіти забезпечується **за рахунок розвитку мережі закладів освіти всіх форм власності та їх фінансового забезпечення** у порядку, встановленому законодавством, і в обсязі, достатньому для забезпечення права на освіту всіх громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства, які постійно або тимчасово проживають на території України (табл. 2).

Таблиця 2

Витяги із Законів України щодо забезпечення прав дітей на освіту

Закони України		
«Про освіту» (ст.3)	«Про дошкільну освіту» (ст.3)	«Про загальну середню освіту» (ст.6)
Кожен має право на якісну та доступну освіту. Право на освіту включає право здобувати освіту впродовж усього життя, право на доступність освіти, право на безоплатну освіту у випадках і порядку,	Держава надає всебічну допомогу сім'ї у розвитку, вихованні та навчанні дитини	Громадянам України незалежно від раси, кольору шкіри, особливостей інтелектуального, соціального і фізичного розвитку особистості, політичних, релігійних та

¹⁶¹⁶ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2249-19>
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2249-19>

<p>визначених Конституцією та законами України</p>		<p>інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак</p>
<p>В Україні створюються рівні умови доступу до освіти. Ніхто не може бути обмежений у праві на здобуття освіти. Право на освіту гарантується незалежно від віку, статі, раси, стану здоров'я, інвалідності, громадянства, національності, політичних, релігійних чи інших переконань, кольору шкіри, місця проживання, мови спілкування, походження, соціального і майнового стану, наявності судимості, а також інших обставин та ознак</p>	<p>Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної освіти в державних і комунальних закладах дошкільної освіти у межах державних вимог до змісту, рівня й обсягу дошкільної освіти (Базового компонента дошкільної освіти) та обов'язкову дошкільну освіту дітей старшого дошкільного віку</p>	<p>забезпечується доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти у державних і комунальних навчальних закладах</p>
<p>Право особи на освіту може реалізовуватися шляхом її здобуття на різних рівнях освіти, у різних формах і різних видів, у тому числі шляхом здобуття дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти та освіти дорослих</p>	<p>Держава піклується про збереження та зміцнення здоров'я, психологічний і фізичний розвиток дітей</p>	
<p>Держава створює умови для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами з урахуванням індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів, а також забезпечує виявлення та усунення факторів, що перешкоджають реалізації прав і задоволенню потреб таких осіб у сфері освіти</p>		

Метою дошкільної освіти є забезпечення цілісного розвитку дитини, її фізичних, інтелектуальних і творчих здібностей шляхом виховання, навчання, соціалізації та формування необхідних життєвих навичок.

Метою повної загальної середньої освіти є всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування **створюють умови для забезпечення прав і можливостей осіб з особливими освітніми потребами** для здобуття ними освіти на всіх рівнях освіти з урахуванням їхніх індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів.

Особам з особливими освітніми потребами освіта **надається нарівні з іншими особами**, у тому числі шляхом створення належного фінансового, кадрового, матеріально-технічного забезпечення та забезпечення розумного пристосування, що враховує індивідуальні потреби таких осіб, визначені в індивідуальній програмі розвитку. Для навчання, професійної підготовки або перепідготовки осіб з особливими освітніми потребами застосовуються види та форми здобуття освіти, що враховують їхні потреби та індивідуальні можливості.

Органи державної влади, органи місцевого самоврядування та заклади освіти створюють умови для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами **шляхом забезпечення розумного пристосування та універсального дизайну** (стаття 19 Закону України «Про освіту») ¹⁷.

З метою забезпечення належних умов для реалізації права особи на освіту в системі освіти передбачено діяльність **освітнього омбудсмена**, положенням про якого затверджується Кабінетом Міністрів України (стаття 73 Закону України «Про освіту»). Міністерство освіти і науки України розробило проекти актів Кабінету Міністрів України [«Деякі питання освітнього омбудсмена» та «Деякі питання утворення та оплати праці працівників Служби освітнього омбудсмена»](#), які пройшли громадське обговорення ¹⁸.

Проектом передбачено, що основними завданнями освітнього омбудсмена будуть:

- 1) сприяння реалізації єдиної державної політики, спрямованої на забезпечення права особи на здобуття якісної та доступної освіти;
- 2) здійснення заходів щодо додержання законодавства України про освіту;
- 3) вжиття заходів для **забезпечення належних умов для рівного доступу до здобуття освіти;**

¹⁷ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

¹⁸ <https://mon.gov.ua/ua/news/ministerstvo-osviti-i-nauki-ukrayini-proponuye-do-gromadskogo-obgovorennya-proekti-aktiv-kabinetu-ministriv-ukrayini-deyaki-pitannya-osvitnogo-ombudsmena-ta-deyaki-pitannya-utvorennya-ta-oplati-praci-pracivnikov-sluzhbi-osvitnogo-ombudsmena>

- 4) сприяння виконанню Україною міжнародних зобов'язань щодо додержання в Україні прав людини на освіту;
- 5) співпраця та взаємодія з МОН та іншими центральними органами державної влади, органами місцевого самоврядування, закладами освіти всіх рівнів незалежно від форми власності та підпорядкування, органами управління освітою, правоохоронними органами; міжнародними організаціями; неурядовими громадськими організаціями з питань, що належать до його компетенції.

Права здобувачів освіти

Відповідно до статті 53 Закону України «Про освіту» здобувачі освіти мають право, зокрема, на:

- навчання впродовж життя та академічну мобільність;
- **індивідуальну освітню траєкторію**, що реалізується, зокрема, через вільний вибір видів, форм і темпу здобуття освіти, закладів освіти і запропонованих ними освітніх програм, навчальних дисциплін та рівня їх складності, методів і засобів навчання;
- **якісні освітні послуги**;
- справедливе та об'єктивне оцінювання результатів навчання;
- безпечні та нешкідливі умови навчання, утримання і праці;
- повагу людської гідності;
- захист під час освітнього процесу від приниження честі та гідності, будь-яких форм насильства та експлуатації, **дискримінації за будь-якою ознакою**, пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю здобувача освіти;
- користування бібліотекою, навчальною, науковою, виробничою, культурною, спортивною, побутовою, оздоровчою інфраструктурою закладу освіти та послугами його структурних підрозділів у порядку, встановленому закладом освіти відповідно до спеціальних законів;
- **доступ до інформаційних ресурсів і комунікацій**, що використовуються в освітньому процесі та науковій діяльності;
- інші необхідні умови для здобуття освіти, у тому числі для осіб з особливими освітніми потребами та із соціально незахищених верств населення.

Діти з порушеннями слуху, зору, опорно-рухового апарату забезпечуються засобами індивідуальної корекції в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України (ст. 21 Закону України «Про загальну середню освіту»).

Заклади охорони здоров'я разом з органами управління освітою та органами охорони здоров'я щорічно забезпечують безоплатний медичний огляд учнів (вихованців), моніторинг і корекцію стану здоров'я, проведення лікувально-профілактичних заходів у закладах загальної середньої освіти незалежно від підпорядкування, типів і форм власності (стаття 22 Закону України «Про загальну середню освіту»).

Рівнями освіти є:

- дошкільна освіта;
- початкова освіта;
- базова середня освіта;
- профільна середня освіта.

У свою чергу стаття 4 Закону України «Про дошкільну освіту» визначає, що базовими етапами фізичного, психічного та соціального становлення особистості дитини є вік **немовляти, ранній вік, передшкільний вік**. Встановлено таку вікову періодизацію:

- немовлята (до одного року);
- ранній вік (від одного до трьох років);
- передшкільний вік (від трьох до шести (семи) років):
 - молодший дошкільний вік (від трьох до чотирьох років);
 - середній дошкільний вік (від чотирьох до п'яти років);
 - старший дошкільний вік (від п'яти до шести (семи) років).

3.1. Дошкільна освіта

Діти можуть здобувати дошкільну освіту за бажанням батьків або осіб, які їх замінюють:

- у закладах дошкільної освіти незалежно від підпорядкування, типів і форми власності;
- у структурних підрозділах юридичних осіб приватного і публічного права, у тому числі закладів освіти;
- у сім'ї - за сімейною (домашньою) формою здобуття дошкільної освіти;
- за допомогою фізичних осіб, які мають педагогічну освіту та/або професійну кваліфікацію педагогічного працівника, у тому числі які провадять незалежну професійну діяльність;
- за допомогою фізичних осіб - підприємців, основним видом діяльності яких є освітня діяльність (*частина п'ята статті 9 Закону України «Про дошкільну освіту»*).

Найпоширенішою формою здобуття дітьми дошкільної освіти є заклади дошкільної освіти.

Міністерство освіти і науки України пропонує для громадського обговорення [проект постанови «Про затвердження Порядку організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти»¹⁹](https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proekt-postanovi-pro-zatverdzhennya-poryadku-organizaciyi-diyalnosti-inklyuzivnih-grup-u-zakladah-doshkilnoyi-osviti).

Проект розроблено з метою встановлення єдиних вимог щодо організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти.

¹⁹<https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proekt-postanovi-pro-zatverdzhennya-poryadku-organizaciyi-diyalnosti-inklyuzivnih-grup-u-zakladah-doshkilnoyi-osviti>

Нині чинним є **Порядок комплектування інклюзивних груп дошкільних навчальних закладів, затверджений наказом МОН, МОЗ від 06.02.2015 № 104/52²⁰.**

Пунктом 3 Порядку визначено, що головна мета створення інклюзивних груп - задоволення соціальних та освітніх потреб, організація корекційно-розвивальної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю.

Прийом дітей до інклюзивних груп здійснюється керівником дошкільного навчального закладу протягом календарного року **за наявності місць** на підставі таких документів:

- заява батьків або осіб, які їх замінюють;
- медична довідка про стан здоров'я дитини з висновком лікаря, що дитина може відвідувати дошкільний навчальний заклад;
- довідка дільничного лікаря про епідеміологічне оточення;
- свідоцтво про народження.

Для дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю, додатково подається висновок психолого-медико-педагогічної консультації, копія медичного висновку про дитину-інваліда віком до 18 років (наданої лікарсько-консультативною комісією) або копія посвідчення особи, яка одержує державну соціальну допомогу, відповідно до [Закону України](#) «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам», копія індивідуальної програми реабілітації дитини-інваліда, направлення місцевого органу управління освітою.

Форми індивідуальної програми реабілітації та порядок їх складання затверджені наказом МОЗ від 08.10.2007 № 623.²¹

Індивідуальна програма реабілітації є обов'язковою для виконання органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, реабілітаційними установами, підприємствами, організаціями, у яких працює або перебуває дитина з інвалідністю, незалежно від їх відомчої підпорядкованості, типу і форми власності. Заповнення індивідуальної програми реабілітації та підбиття підсумків про її виконання здійснюється медико-соціальними експертними комісіями, лікарсько-консультативними комісіями лікувально-профілактичних закладів.

У разі потреби до складання окремих розділів ІПР залучаються спеціалісти закладів охорони здоров'я, органів праці та соціального захисту населення, освіти, державної служби зайнятості, цільових страхових фондів та інших органів, що здійснюють заходи з реабілітації інвалідів, дітей-інвалідів. Залучення таких спеціалістів до складання ІПР відбувається шляхом безпосередньої їх участі в роботі (засіданнях) МСЕК, ЛКК.

До інклюзивних груп зараховуються діти з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю, які за висновком лікарсько-консультативної комісії можуть відвідувати дошкільні навчальні заклади.

²⁰ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0224-15>

²¹ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1197-07>

Діти з тяжкими порушеннями опорно-рухового апарату, які самостійно не пересуваються і потребують індивідуального догляду, зараховуються до інклюзивних груп при забезпеченні постійного супроводу асистентом дитини.

Інструктивно-методичними рекомендаціями щодо організації діяльності інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах (лист МОН від 12.10.2015 року № 1/9-487)²² передбачено, що рішення про утворення інклюзивної групи (груп) у дошкільному навчальному закладі, незалежно від підпорядкування та форми власності, приймається керівником дошкільного навчального закладу за погодженням із засновником (власником) на підставі заяви батьків дитини з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю, або особи, яка їх замінює.

Батьки або особи, які їх замінюють, мають право вибирати територіально найближчий до місця проживання дитини з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю дошкільний навчальний заклад, в якому дитина буде здобувати дошкільну освіту.

Для забезпечення ефективності навчально-виховного процесу, наповнюваність інклюзивних груп має становити до 15 дітей, з них 1 - 3 дитини з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю, в залежності від складності порушення.

Діти з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю, можуть перебувати в інклюзивній групі дошкільного навчального закладу до 7 (8) років відповідно до висновку психолого-медико-педагогічної консультації залежно від рівня та ступеня порушення.

МОН планує розробити порядок зарахування, відрахування та переведення дітей дошкільного віку. Нині є чинними норми, закладені у Положенні про дошкільний навчальний заклад (постанова КМУ від 12.03.2003 № 305)²³.

Зокрема визначено, що переведення дітей з однієї вікової групи до іншої, формування новостворених груп здійснюється наприкінці оздоровчого періоду (серпень).

Окрім того Положенням визначена норма, що **рішення про створення інклюзивної групи (груп)** у дошкільному навчальному закладі комунальної форми власності **приймається органом управління освітою**, у сфері управління якого перебуває відповідний навчальний заклад, державної форми власності - засновником (засновниками), приватної форми власності - власником (власниками).

Порядок комплектування закладів компенсуючого типу (санаторні, спеціальні) визначено Положенням про комплектування дошкільних навчальних закладів (груп) компенсуючого типу (наказ МОН, МОЗ від 27.03.2006 № 240/165).²⁴

Положенням передбачено, що до дошкільних навчальних закладів (груп) компенсуючого типу направляють дітей за згодою батьків, або осіб, які їх замінюють, та встановлюють граничний термін їх перебування місцеві органи управління освітою з урахуванням висновку психолого-медико-педагогічних консультацій для спеціальних дошкільних навчальних закладів або територіального лікувально-профілактичного закладу чи тубдиспансеру (для санаторних дошкільних навчальних закладів).

²² <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/4498>

²³ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/305-2003-%D0%BF>

²⁴ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0414-06>

Прийом дітей до дошкільного навчального закладу (групи) компенсуючого типу здійснюється керівником закладу протягом календарного року на підставі заяви батьків або осіб, які їх замінюють, свідоцтва про народження дитини, направлення місцевого органу управління освітою, висновку ПМПК або заключення лікувально-контрольної комісії територіального лікувально-профілактичного закладу чи тубдиспансеру (для дітей з латентною туберкульозною інфекцією та після вилікування з приводу туберкульозу), медичної довідки, довідки дільничного лікаря про стан здоров'я дитини та епідеміологічне оточення, довідки про щеплення. Крім того, всім дітям з недорозвиненням мовлення рекомендовано мати висновок сурдолога.

За бажанням батьків або осіб, які їх замінюють, діти, які потребують корекції фізичного розвитку **при збереженому інтелекті, можуть зараховуватися до дошкільних навчальних закладів загального типу, що мають відповідні умови та кадрове забезпечення для організації індивідуальної корекційно-розвивальної роботи.**

Нині МОН винесло на громадське обговорення проект організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти.²⁵ Проектом передбачаються, зокрема такі норми:

- залучення педагогічних працівників інклюзивно-ресурсних центрів та (або) інших установ (закладів) для надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг згідно з індивідуальною програмою розвитку;
- Керівник закладу дошкільної освіти на підставі заяви батьків або осіб, які їх замінюють, дитини з особливими освітніми потребами, висновку про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини інклюзивно-ресурсного центру організовує інклюзивну групу, створює необхідну матеріально-технічну та навчально-методичну базу, залучає педагогічних працівників інклюзивно-ресурсних центрів та (або) інших установ (закладів) для надання психолого-педагогічних, корекційно-розвивальних послуг згідно з індивідуальною програмою розвитку.
- Відповідно до висновку інклюзивно-ресурсного центру, індивідуальної програми реабілітації дитини з інвалідністю (за наявності) складається індивідуальна програма розвитку дитини з особливими освітніми потребами за формою згідно з додатком, яка забезпечує індивідуалізацію освітнього процесу, визначає конкретні навчальні стратегії та підходи.
- Індивідуальна програма розвитку розробляється групою фахівців (вихователь-методист, вихователі, асистент вихователя, практичний психолог, вчитель-логопед, вчитель-дефектолог та інші) з залученням батьків дитини або осіб, які їх замінюють.

²⁵<https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proekt-postanovi-pro-zatverdzhennya-poryadku-organizaciyi-diyalnosti-inklyuzivnih-grup-u-zakladah-doshkilnoyi-osviti>

- Соціальні потреби дітей із складними порушеннями розвитку під час їх перебування в закладі дошкільної освіти задовольняються соціальними працівниками, батьками або особами, уповноваженими ними.

Психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги

Статтею 20 Закону України «Про освіту» визначено зміст психолого-педагогічних та корекційно-розвивальних послуг.

Психолого-педагогічні послуги - це комплексна система заходів з організації освітнього процесу та розвитку особи з особливими освітніми потребами, що передбачені індивідуальною програмою розвитку та надаються педагогічними працівниками закладів освіти, реабілітаційних установ системи охорони здоров'я, соціального захисту, фахівцями інклюзивно-ресурсного центру.

Корекційно-розвиткові послуги (допомога) - це комплексна система заходів супроводження особи з особливими освітніми потребами у процесі навчання, що спрямовані на корекцію порушень шляхом розвитку особистості, її пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери та мовлення.

Пунктом 39 Положення про інклюзивно-ресурсний центр²⁶ визначено, що психолого-педагогічна допомога спрямована на:

- соціалізацію дітей з особливими освітніми потребами, розвиток їх самостійності та відповідних компетенцій;
- формування компенсаторних способів діяльності як важливої умови підготовки дітей з особливими освітніми потребами до навчання в дошкільних, загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладах;
- розвиток навичок саморегуляції та саморозвитку дітей з урахуванням наявних знань, умінь і навичок комунікативної діяльності, становлення особистості. За результатами комплексної оцінки фахівці центру визначають напрями, обсяг психолого-педагогічної допомоги дітям з особливими освітніми потребами (для дитини з інвалідністю - з урахуванням індивідуальної програми реабілітації) та забезпечують її надання шляхом проведення індивідуальних і групових занять;
- надання рекомендацій щодо складення, виконання, коригування індивідуальних програм розвитку дітей з особливими освітніми потребами в частині надання психолого-педагогічної допомоги, змісту, форм та методів навчання відповідно до потенційних можливостей дитини;
- забезпечення належних умов для навчання залежно від порушення розвитку дітей з особливими освітніми потребами (доступність приміщень, особливості облаштування робочого місця, використання технічних засобів тощо);

²⁶ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF>

- інформування батьків (одного з батьків) або законних представників дітей з особливими освітніми потребами про наявність мережі навчальних закладів, реабілітаційних установ системи охорони здоров'я, соціального захисту та громадських об'єднань для підтримки сімей, які виховують таких дітей.

Психолого-педагогічна допомога надається дітям з особливими освітніми потребами, які навчаються у дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах (не відвідують навчальні заклади), здобувають повну загальну середню освіту в професійно-технічних навчальних закладах та не отримують відповідної допомоги.

Психологічна служба

У системі освіти діє психологічна служба, положення про яку затверджує центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки. Психологічне забезпечення освітнього процесу в закладах освіти здійснюють практичні психологи.

Соціально-педагогічний патронаж у системі освіти сприяє взаємодії закладів освіти, сім'ї і суспільства у вихованні здобувачів освіти, їх адаптації до умов соціального середовища, забезпечує консультативну допомогу батькам. Соціально-педагогічний патронаж здійснюється соціальними педагогами.

У загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється психолого-педагогічне супроводження дітей з особливими освітніми потребами працівниками психологічної служби (практичними психологами, соціальними педагогами) таких закладів та відповідними педагогічними працівниками (пункт 6 Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах²⁷).

Нині МОН України розроблено проект нового Положення про психологічну службу у системі освіти України, яким визначено, що метою діяльності психологічної служби у системі освіти є сприяння створенню умов для соціального та інтелектуального розвитку здобувачів освіти, охорони психічного здоров'я і надання психологічної допомоги (психологічної підтримки) всім учасникам освітнього процесу відповідно до цілей та завдань системи освіти²⁸. Нині діє Положення про психологічну службу системи освіти України, затверджене наказом Міністерства освіти України від 03.05.1999 № 127 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 02.07.2009 № 616).²⁹

Міністерство освіти і науки України пропонує для громадського обговорення [проект наказу МОН України «Про затвердження Положення про команду психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в закладах загальної](#)

²⁷ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF>

²⁸ <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proekt-polozhennya-pro-psihologichnu-sluzhbu-u-sistemi-osviti>

²⁹ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0922-99>

[середньої та дошкільної освіти»³⁰](#). Проект розроблено з метою створення оптимальних умов для навчання дітей з особливими освітніми потребами з урахуванням їхніх індивідуальних потреб та можливостей, забезпечення психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивних групах та класах з інклюзивним навчанням.

Уряд затвердив план заходів з впровадження в Україні **Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я та Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків**. Документ спрямований на створення системи класифікації для отримання порівнюваних даних про здоров'я окремої людини та населення в цілому, які необхідні для досягнення основних цілей у сфері охорони здоров'я, включаючи визначення загального стану здоров'я населення, вимірювання потреб та ефективності сфери охорони здоров'я а також забезпечення функціонування сучасної системи раннього втручання, інклюзивної освіти, абілітації і реабілітації. План заходів із впровадження в Україні Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я та Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків затверджено розпорядженням КМУ від 27.12.2017 № 1008-р.

Так, наприклад, одним з очікуваних результатів передбачається впровадження і використання міжнародних класифікацій під час надання міждисциплінарних послуг (медико-освітніх, медико-соціальних, освітньо-соціальних, психолого-педагогічних, корекційно-розвивальних, реабілітаційно-оздоровчих).

Витяг з Плану наведено нижче:

Очікуваний результат	Заходи	Індикатор досягнення	Строк виконання
Впровадження і використання міжнародних класифікацій під час надання міждисциплінарних послуг (медико-освітніх, медико-соціальних, освітньо-соціальних, психолого-педагогічних, корекційно-	1) розроблення та затвердження методики використання Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків під час надання послуги раннього втручання	Затвердження методики	II квартал 2018 р.
соціальних, освітньо-соціальних, психолого-педагогічних, корекційно-	2) розроблення та затвердження методики використання Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків для фінансових розрахунків вартості послуги	Затверджено методичку	II квартал 2018 р.

³⁰<https://mon.gov.ua/ua/news/proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proekt-nakazu-mon-ukrayini-pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-komandu-psihologo-pedagogichnogo-suprovodu-ditej-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-v-zakladah-zagalnoyi-serednoyi-ta-doshkilnoyi-osviti>

розвивальних, реабілітаційно-оздоровчих)	раннього втручання		
	3) розроблення та затвердження методичних рекомендацій використання Міжнародної класифікації функціонування життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків для фінансових розрахунків вартості психолого-педагогічних та корекційно-розвивальних послуг, обмежень	Затверджено методичні рекомендації	II квартал 2018 р.
	4) розроблення та затвердження методичних рекомендацій використання Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків для оцінки потреб вихованців закладів інституційного догляду та виховання дітей	Затверджено методичні рекомендації	III квартал 2018р.
	5) використання Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я дітей і підлітків для оцінки потреб вихованців закладів інституційного догляду та виховання дітей, закладів освіти згідно з термінами, визначеними розпорядженням Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 р. № 526 “Про Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017—2026 роки та план заходів з реалізації її I етапу”	проведено оцінку потреб дітей у закладах інституційного догляду та виховання дітей	
	6) розроблення та затвердження методики використання міжнародних класифікацій в реабілітаційній діяльності	Затверджено методику	Протягом 2018 року
7) розроблення та затвердження методики використання міжнародних класифікацій для фінансових розрахунків вартості	Затверджено методику	Протягом 2018 року	

	послуг з реабілітації		
	8) розроблення та затвердження методики використання міжнародних класифікацій під час надання послуги паліативної допомоги		III квартал 2018 р.
	9) розроблення та затвердження методики використання міжнародних класифікацій для фінансових розрахунків вартості послуги паліативної допомоги		

Запроваджено **Національний проект Благодійного Фонду Порошенка «Інклюзивна освіта – рівень свідомості нації»**.³¹

Учасники освітнього процесу

Учасниками освітнього процесу є:

- здобувачі освіти;
- педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники;
- батьки здобувачів освіти;
- фізичні особи, які провадять освітню діяльність;
- інші особи, передбачені спеціальними законами та залучені до освітнього процесу у порядку, що встановлюється закладом освіти.

Відповідно до Типових штатних нормативів дошкільних навчальних закладів (наказ МОН від 04.11.2010 № 1055), Типових штатних нормативів загальноосвітніх навчальних закладів (наказ МОН від 06.12.2010 № 1205) кількість штатних одиниць така:

Посади	Заклад дошкільної освіти, штатні одиниці (шт. од.)
<i>Директор</i>	1
<i>Вихователь-методист</i>	0,5 шт.од. – 4-5 груп 1 шт.од – 6-11 груп 1,5 шт.од. – 12-14 груп <i>У закладах компенсуючого типу (санаторні, спеціальні) вводиться додатково посада вихователя-методиста - 0,5 штатної одиниці за наявності 4-7 груп у яслах-садках і 0,5 штатної одиниці за наявності 4-5 груп у дитячих садках, 1 штатна одиниця за наявності 8 груп у яслах-садках і 1 штатна одиниця за наявності 6 груп у дитячих садках</i>
<i>Вихователь</i>	2,06 шт.од. на одну групу за 12-годинного режиму роботи

³¹ <http://iitlt.gov.ua/info/news/sem-nari/nklyuzivna-osv-ta-r-ven-sv-domost-nats/>

	(п'ятиденний робочий тиждень) 1,8 шт.од. на одну групу за 10,5-годинного режиму роботи (п'ятиденний робочий тиждень) 1,55 шт.од. на одну групу за 9-годинного режиму роботи (п'ятиденний робочий тиждень)
<i>Керівник музичний</i>	0,25 шт.од. на одну групу
<i>Інструктор з фізкультури</i>	0,125 шт.од на одну групу
<i>Інструктор з фізкультури (плавання)</i>	0,25 шт. од. на кожні 2 групи, з якими проводяться заняття з навчання плаванню
<i>Практичний психолог</i>	0,5 шт.од. до 6 груп (місто), до 4 груп (село) 0,75 шт.од. від 7 до 9 груп (місто), від 4 до 6 груп (село) 1 шт.од. від 9 і більше груп (місто), від 6 і більше груп (село) <i>Посада практичного психолога дошкільного навчального закладу компенсуючого типу та комбінованого типу, у яких є 2 і більше груп</i> <i>компенсуючого типу, дошкільних закладів освіти (дитячих будинків) інтернатного типу, дошкільних навчальних закладів (центрів розвитку дитини) вводиться з розрахунку не більше однієї</i> <i>штатної одиниці на навчальний заклад за рахунок коштів загального фонду відповідного бюджету (для державних і комунальних дошкільних навчальних закладів)</i>
<i>Соціальний педагог</i>	<i>не більше 1 штатної одиниці на дитячий будинок інтернатного типу та центр розвитку дитини за рахунок коштів загального фонду відповідного бюджету (для державних і комунальних дошкільних навчальних закладів)</i>
<i>Керівник гуртка</i>	0,125 шт.од на одну групу
<i>Вчитель-логопед</i>	1 шт. од. на спеціальну групу дітей з порушеннями мовлення 1 шт. од. на кожні 10 дітей з порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарату, з розумовою відсталістю, із затримкою психічного розвитку, у яких виявлено тяжкі порушення мовлення (ринолалія, заїкуватість, загальне недорозвинення, алалія, афазія, дизартрія) або на кожні 12 дітей з фонетико-фонематичним недорозвиненням, дислалією (у спеціальних закладах)
<i>Вчитель-дефектолог</i>	1 шт. од. на групу для дітей з порушеннями слуху, зору, з розумовою відсталістю, із затримкою психічного розвитку
<i>Асистент вихователя</i>	1 шт. од. на групу

Після внесення змін до Закону України «Про дошкільну освіту» з'явилися нові норми, зокрема такі:

- визначено посаду асистента вихователя з педагогічним навантаженням 36 годин на тиждень;
- зменшено педагогічне навантаження вихователя інклюзивної групи з 30 до 25 годин на тиждень;
- визначено педагогічне навантаження практичного психолога у закладі з інклюзивними групами – 20 годин на тиждень;
- запроваджено нову норму, яка визначає, о батьки мають право бути на громадських засадах асистентом дитини з особливими освітніми потребами або визначити особу, яка виконуватиме обов'язки асистента дитини.

Послуги раннього втручання

У [Національній стратегії у сфері прав людини](#), затвердженій Указом Президента України від 25.08.2015 № 501/2015, визначено запровадження та забезпечення функціонування **системи послуг раннього втручання** з метою створення сприятливих умов життєдіяльності для дітей, які мають порушення розвитку, підтримки сімей, в яких вони виховуються, запобігання відмовам батьків від дітей, які мають порушення розвитку, інвалідизації дитячого населення.

Завдання розвивати раннє втручання в Україні зафіксовано в [Рекомендаціях парламентських слухань](#) на тему: «Освіта, охорона здоров'я та соціальне забезпечення дітей з порушеннями психофізичного розвитку: проблеми та шляхи їх вирішення», що закріплені постановою Верховної Ради України від 13.01.2015 № 96-VIII.

Уряд затвердив план заходів із виконання у 2017-2020 роках пілотного проекту щодо практики надання послуг раннього втручання для дітей, підтримавши ініціативу Міністерства охорони здоров'я. Прийнято [розпорядження КМУ від 14 грудня 2016 р. № 948-р «Деякі питання реалізації пілотного проекту «Створення системи надання послуг раннього втручання» для забезпечення розвитку дитини, збереження її здоров'я та життя»³²](#).

За інформацією КМУ³³, створення системи раннього втручання - актуальна складова реформування системи охорони здоров'я, що має на меті посилити первинну ланку медичної допомоги. Вона покликана покращити доступ до комплексних, тривалих у часі послуг дітям раннього віку з порушеннями психофізичного розвитку, ризиком їх виникнення та родинам, що виховують таких дітей. Утворення служб раннього втручання у найближчій перспективі сприятиме зміцненню сімей, які виховують дітей з особливими потребами, запобігання реінтеграції дітей, проведенню планомірних превентивних заходів для запобігання дитячій інвалідності. У довгостроковій перспективі така діяльність дозволить максимально соціально включити дитину з особливими потребами та її родину до суспільного життя, знизити витрати на спеціальну освіту і догляд. Послуга раннього втручання у дітей - комплексна послуга, яка покликана об'єднати різногалузеву «розпорошену» допомогу (медичну, медико-реабілітаційну, психологічну, психотерапевтичну, логопедичну,

³² <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/948-2016-%D1%80>

³³ <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249596095>

соціальну) в єдину організаційну систему, що дозволяє чітко виділяти різноманітні найбільш важливі моменти щоденної життєдіяльності дитини та сім'ї, визначати і надавати необхідну обґрунтовану допомогу. Створення в Україні такої системи започаткує об'єднання закладів, які зможуть проводити оцінку раннього розвитку дитини та надавати відповідні послуги. Раннє втручання спрямоване не тільки на реабілітацію, а й на попередження порушень.

За словами заступника Міністра соціальної політики Олександри Чуркіної: «Послуга раннього втручання орієнтується на родину. Послуга вчить батьків чи родичів взаємодіяти з дитиною, навіть у побутових питаннях — як вдягати, годувати, гуляти, комунікувати, тобто розуміти, що дитина хоче отримувати в той чи інший час... Вказана послуга дозволяє уникнути відторгнення, допомагає батькам прийняти дитину. У послугу працює мультидисциплінарна команда, психолог консультує кожного члена родини. Загалом, коли сім'я потрапляє у цю послугу, складається великий план роботи у комплексі: окремо — з батьками, окремо — з дитиною, а потім з батьками та дитиною разом. Після того, як **дитина проходить усі етапи послуги, вона готова або до інклюзивного садочку, або до звичайного** (якщо проблеми не були важкого характеру). Також ця послуга включає реабілітацію — фахівці центру можуть направляти дітей у центри медичної реабілітації».³⁴

13 квітня 2017 року Уряд України в особі Міністерства охорони здоров'я, Міністерства освіти і науки та Міністерства соціальної політики України, а також Благодійний фонд «Інститут раннього втручання», Європейська асоціація раннього втручання «EURLY AID» підтримали через підписання відповідного Меморандуму ініціативу Дитячого фонду Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) та Всеукраїнського громадського об'єднання «Національна асамблея людей з інвалідністю України» запровадження національної платформи раннього втручання, яка слугуватиме обговоренню основних шляхів створення системи раннього втручання в Україні.³⁵

Національна Асамблея осіб з інвалідністю України за підтримки Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ) реалізують проект із впровадження системи раннього втручання в Харківській, Дніпропетровській, Донецькій, Луганській, Запорізькій областях та на загальнонаціональному рівні. Дії проекту зосереджені на розвитку нормативно-правового та міжвідомчого фундаменту системи раннього втручання шляхом створення Платформи політичного діалогу і проведенні інформаційно-освітньої кампанії³⁶.

Наказом Міністерства соціальної політики України від 31 березня 2015 року № 352³⁷ затверджено соціальні нормативи у сфері надання реабілітаційних послуг дітям з інвалідністю. Спільним наказом Міністерства праці та соціальної політики України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства фінансів України від 30 квітня 2002 року № 226/293/169 затверджено Порядок надання державної соціальної допомоги інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам.³⁸

³⁴ <http://www.msp.gov.ua/news/14775.html>.

³⁵ <https://economistua.com/sistema-rannogo-vtruchannya-yak-odin-iz-napryamiv-provedennya-sotsialnih-reform-v-ukrayini/>.

³⁶ <http://naiu.org.ua/proekt-rozvytok-poslug-rannogo-vtruchannya-v-ukrayini/>

³⁷ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0408-15>

³⁸ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0466-02>

ВИСНОВКИ

1. Законодавчо визначено та уніфіковано термінологію щодо навчання осіб з особливими освітніми потребами в контексті інклюзивної освіти. Однак не всі підзаконні акти приведені у відповідність (наприклад, наказ МОЗ «Про затвердження форм індивідуальної програми реабілітації інваліда, дитини-інваліда та Порядку їх складання» від 08.10.2007 № 623)³⁹.
2. Законодавчо закріплено право на освіту осіб з особливими освітніми потребами і надано їм можливість здобувати освіту в усіх закладах освіти, у тому числі безоплатно в державних і комунальних закладах освіти. Особам з особливими освітніми потребами освіта надається нарівні з іншими особами. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування та заклади освіти створюють умови для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами.
3. Порядок переведення дітей раннього та дошкільного віку з групи в групу на сьогодні не унормовано. Керівник сам приймає рішення, враховуючи вік дітей станом на перше вересня.
4. Про «діагностичні групи» є згадка у пункті 6 «Положення про комплектування дошкільних навчальних закладів (груп) компенсуючого типу» (наказ МОН, МОЗ від 27.03.2006 N 240/165)⁴⁰ Зокрема, у ньому йдеться: «У дошкільних навчальних закладах компенсуючого типу для дітей, діагноз хвороби яких вимагає докладного вивчення і уточнення, створюються діагностичні групи. Після завершення діагностування з урахуванням висновку психолого-медико-педагогічної консультації такі діти направляються до закладу відповідного напрямку». Також цим Положенням визначена норма, що за бажанням батьків або осіб, які їх замінюють, діти, які потребують корекції фізичного розвитку при збереженому інтелекті, можуть зараховуватися до дошкільних навчальних закладів загального типу, що мають відповідні умови та кадрове забезпечення для організації індивідуальної корекційно-розвивальної роботи.
5. В інклюзивних групах передбачено посаду асистента вихователя. Законодавчо унормовано їх педагогічне навантаження. Зменшено педагогічне навантаження вихователя інклюзивної групи. *Є проблеми з підготовкою фахівців до роботи з дітьми з різними нозологіями. На місцях виникають питання щодо роботи асистента вихователя, якщо дитина з особливими освітніми потребами не відвідує заклад тривалий час або перейшла в інший.*
6. Посада соціального педагога у закладах дошкільної освіти передбачена лише у дитячих будинках інтернатного типу та центрах розвитку дитини. *Посада практичного психолога не в усіх закладах дошкільної освіти введена до штатного розпису. Кількість практичних психологів не відповідає реальним потребам. Посади вчителя-логопеда та вчителя-дефектолога передбачені лише для спеціальних груп.*

³⁹ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1197-07>.

⁴⁰ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0414-06>

7. Запроваджено нову норму, яка визначає, що батьки мають право бути на громадських засадах асистентом дитини з особливими освітніми потребами або визначити особу, яка виконуватиме обов'язки асистента дитини. Така практика ще непоширена.
8. Нормативно передбачено, що врахування індивідуальних особливостей дітей є основним при розробленні освітніх програм. Для закладів освіти є розроблені МОН рекомендації щодо розроблення індивідуальної програми розвитку, є затверджена форма тощо. *МОН розробило проект організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти, яким передбачено взаємодію працівників закладу дошкільної освіти, інклюзивно-ресурсного центру, соціальних працівників. Однак механізму такої взаємодії поки що не визначено.*
9. На сьогодні існує два документи, які частково дублюють зміст у контексті навчання дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі дітей з інвалідністю – індивідуальна програма реабілітації (ІПР), яка складається ЛКК, та індивідуальна програма розвитку (ІПР), яка складається на основі висновку ПМПК/ІРЦ. *Необхідно узгодження цих двох документів з метою уникнення дублювання послуг та подвійного їх фінансування.*
10. З урахуванням реорганізації психолого-медико-педагогічних консультацій в інклюзивно-ресурсні центри, *необхідно узгодити нормативно-правові акти, які регулюють питання зарахування дітей з особливими освітніми потребами.*
11. Започатковано розвиток системи послуг раннього втручання та реформування системи інституційного догляду та виховання дітей. Однак ще не об'єднано різногалузеву «розпорошену» допомогу (медичну, медико-реабілітаційну, психологічну, психотерапевтичну, логопедичну, соціальну) в єдину організаційну систему. Інформація щодо переліку закладів, які надають послуги раннього втручання, також «розпорошена». *Чинне законодавство України урегулює досить фрагментарно питання захисту дітей з особливими потребами, які перебувають у складних життєвих обставинах або знаходяться на лікуванні, що або не пов'язано із раннім втручанням або пов'язано з питаннями реабілітації лише дітей з інвалідністю (тобто коло дітей для реабілітації та профілактики вад розвитку законодавством України звужене) і не врегулює особливості та конкретні методи виявлення, терапії та профілактики порушень розвитку дитини на ранніх стадіях до 3 років (коли ще інвалідності не встановлено), надання послуг раннього втручання. визначить її особливості.*
12. *Очевидною є потреба у розробленні та прийнятті окремого Закону України «Про систему раннього втручання в Україні», який закладе на законодавчому рівні основи функціонування та регламентує поняття системи раннього втручання.*

► *Типи закладів*

Початкова, базова середня і профільна середня освіта можуть здобуватися в окремих закладах освіти або у структурних підрозділах однієї юридичної особи (закладу освіти). Здобуття загальної середньої освіти відповідно до статті 9 Закону України «Про загальну середню освіту» забезпечують зокрема такі заклади:

- *початкова школа* - заклад освіти I ступеня (або структурний підрозділ іншого закладу освіти), що забезпечує початкову освіту;
- *гімназія* - заклад середньої освіти II ступеня (або структурний підрозділ іншого закладу освіти), що забезпечує базову середню освіту;
- *ліцей* - заклад середньої освіти III ступеня (або структурний підрозділ іншого закладу освіти), що забезпечує профільну середню освіту.

Початкова школа, гімназія і ліцей можуть функціонувати як окремі юридичні особи або як структурні підрозділи іншого закладу освіти (зокрема закладу загальної середньої освіти I-II, II-III чи I-III ступенів). Ліцеї функціонують, як правило, як самостійні юридичні особи.

Здобуття повної загальної середньої освіти забезпечують також такі заклади освіти: спеціальна школа - заклад загальної середньої освіти для дітей, які потребують корекції фізичного та/або розумового розвитку; санаторна школа - заклад загальної середньої освіти з відповідним профілем для дітей, які потребують тривалого лікування; школа соціальної реабілітації - заклад загальної середньої освіти для дітей, які відповідно до рішення суду потребують особливих умов виховання; навчально-реабілітаційний центр - заклад загальної середньої освіти для дітей з особливими освітніми потребами, зумовленими складними порушеннями розвитку.

Здобуття загальної середньої освіти також можуть забезпечувати заклади професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти та інші заклади освіти, зокрема міжшкільні ресурсні центри (міжшкільні навчально-виробничі комбінати), що мають ліцензію на провадження освітньої діяльності у сфері загальної середньої освіти.

Зклади загальної середньої освіти (стаття 8 Закону України «Про загальну середню освіту») можуть:

- створювати у своєму складі класи (групи) з вечірньою (заочною), дистанційною формою навчання, класи (групи) з поглибленим вивченням окремих предметів, спеціальні та **інклюзивні класи для навчання дітей з особливими освітніми потребами**;
- мати у своєму складі структурні підрозділи, у тому числі філії, інтернати з частковим або повним утриманням здобувачів освіти, у тому числі за рахунок засновника;
- на договірних засадах об'єднуватися з іншими юридичними особами, створюючи освітні, освітньо-наукові, наукові, освітньо-виробничі та інші об'єднання, кожен із учасників якого зберігає статус юридичної особи;
- входити до складу освітнього округу, а також мати статус опорного.

Кожна особа має право здобувати початкову та базову середню освіту в закладі освіти (його філії), що **найбільш доступний та наближений до місця проживання особи**.

З метою створення умов для здобуття повної загальної середньої освіти, запровадження профільного навчання, забезпечення всебічного розвитку особи, раціонального та ефективного використання наявних ресурсів і матеріально-технічної бази закладів освіти, їх модернізації створюється освітній округ.

Освітній округ - це сукупність закладів освіти (їхніх філій), у тому числі закладів позашкільної освіти, закладів культури, фізичної культури і спорту, що забезпечують доступність освіти для осіб, які проживають на відповідній території.

Опорний заклад освіти - це заклад загальної середньої освіти, що має зручне розташування для підвезення дітей з інших населених пунктів, забезпечений кваліфікованими педагогічними кадрами, має сучасну матеріально-технічну і навчально-методичну базу та спроможний забезпечувати на належному рівні здобуття профільної освіти.

Положення про освітній округ і опорний заклад освіти затверджується Кабінетом Міністрів України. Нині є чинним Положення про освітній округ, затверджене постановою КМУ від 27 серпня 2010 р. № 777 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України [від 20 січня 2016 р. № 79](#))⁴¹.

Округ, опорний заклад та його філія утворюється з метою:

- створення єдиного освітнього простору;
- **забезпечення рівного доступу осіб, у тому числі з особливими освітніми потребами, до якісної освіти;**
- створення умов для здобуття особами загальної середньої освіти, впровадження допрофільної підготовки і профільного навчання, поглибленого вивчення окремих предметів, забезпечення всебічного розвитку особи, а також допрофесійного навчання незалежно від місця їх проживання;
- раціонального і ефективного використання наявних ресурсів суб'єктів округу, їх модернізації.

Головними завданнями округу, опорного закладу та його філій є концентрація та ефективне використання наявних ресурсів, їх спрямування на задоволення освітніх потреб учнів (вихованців), створення єдиної системи виховної роботи.

Кількість опорних шкіл на початок 2016/2017 н.р. становила 130 одиниць⁴².

З метою наближення місця навчання дітей до їхнього місця проживання у відповідному населеному пункті може утворюватися **філія закладу** освіти. Філія закладу освіти - це територіально відокремлений структурний підрозділ закладу освіти, що не має статусу юридичної особи та діє на підставі положення, затвердженого засновником відповідного закладу освіти.

⁴¹<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/777-2010-%D0%BF>

⁴² дані Інституту освітньої аналітики <http://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2017/12/6.pdf>

Типове положення про філію закладу освіти затверджено наказом МОН від 06.12.2017 № 1568.⁴³

Філія забезпечує здобуття початкової та/або базової середньої освіти. Вона може мати у своїй структурі підрозділ, який забезпечує здобуття дошкільної освіти. Зарахування, переведення та відрахування учнів (вихованців) філії здійснюються згідно з наказом керівника закладу освіти (опорного закладу освіти). Кількість філій опорних шкіл на початок 2016/2017 н.р. – 331 одиниця.

Заклади загальної середньої освіти

Загальна середня освіта. Початкова освіта здобувається, як правило, з шести років. Діти, яким на початок навчального року виповнилося сім років, повинні розпочинати здобуття початкової освіти цього ж навчального року.

Початкова школа може забезпечувати здобуття початкової освіти дітьми (незалежно від їх кількості) одного або різного віку, які можуть бути об'єднані в один або в різні класи (групи).

Особи з особливими освітніми потребами можуть **розпочинати здобуття початкової освіти з іншого віку, а тривалість здобуття ними початкової та базової середньої освіти може бути подовжена з доповненням освітньої програми корекційно-розвитковим складником.**

Відповідно, діти з особливими освітніми потребами можуть розпочинати початкову освіту в різному віці – від 6 до 8 років, що зумовлює готовність вчителя початкових класів працювати не лише у класі, де є діти з особливими освітніми потребами, а й діти різного віку.

Нижче наводяться дані щодо кількості учнів різного віку у перших класах станом на 1 січня (без учнів спеціальних шкіл (шкіл-інтернатів), спеціальних класів)⁴⁴ – таблиця 4.

Таблиця 4

Кількість учнів різного віку у перших класах станом на 1 січня (без учнів спеціальних л (шкіл-інтернатів), спеціальних класів)

Вік учнів	2016	2017
5 років	2540	2720
6 років	276418	265482
7 років	151262	151394
8 років	3902	4541
9 років	226	289
10 років	77	86
11 років	25	24
12 років	17	11
13 років	7	2

⁴³ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0001-18>

⁴⁴ дані Інституту освітньої аналітики <http://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2017/12/6.pdf>

Особи, які здобувають повну загальну середню освіту, проживають у сільській місцевості і потребують підвезення до закладу освіти і у зворотному напрямку, забезпечуються таким підвезенням за кошти місцевих бюджетів, у тому числі із **забезпеченням доступності відповідного транспорту для осіб з порушенням зору, слуху, опорно-рухового апарату та інших маломобільних груп населення.**

Порядком переведення учнів (вихованців) загальноосвітнього навчального закладу до наступного класу (наказ МОН від 14.07.2015 № 762)⁴⁵ визначено, що переведення учнів (вихованців) загальноосвітнього навчального закладу (крім перших класів) до наступного класу **здійснюється на підставі результатів підсумкового (семестрового та річного) оцінювання знань** учнів (вихованців) та державної підсумкової атестації (для випускників початкової та основної шкіл) згідно з рішенням педагогічної ради загальноосвітнього навчального закладу, що упродовж п'яти робочих днів з дати прийняття оприлюднюється на офіційному веб-сайті загальноосвітнього навчального закладу або відповідного місцевого органу управління освітою.

Статтею 18 Закону України «Про загальну середню освіту» визначено, що місцеві органи виконавчої влади або органи місцевого самоврядування **закріплюють за закладами загальної середньої освіти відповідні території обслуговування** і до початку навчального року обліковують учнів, які мають їх відвідувати.

Зарахування учнів до закладу загальної середньої освіти **проводиться наказом директора, що видається на підставі заяви, копії свідоцтва про народження дитини, за наявності** медичної довідки встановленого зразка і відповідного документа про освіту (крім учнів першого класу).

Зарахування учнів до інших закладів загальної середньої освіти дозволяється на конкурсних засадах лише у випадках, якщо кількість поданих заяв на відповідний рівень загальної середньої освіти перевищує спроможність цього закладу. **Право на першочергове зарахування до початкової школи мають діти, які проживають на території обслуговування цієї школи.** Відповідно до наказу МОН від 21.12.2017 № 1649 наказ МОН від 7 квітня 2005 року № 204 «Про прийом дітей до 1 класу загальноосвітніх навчальних закладів» визнано таким, що втратив чинність.

Порядок зарахування, відрахування та переведення учнів до державних та комунальних закладів освіти для здобуття повної загальної середньої освіти затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти. На сьогодні діє Положення про загальноосвітній навчальний заклад, затвержене постановою КМУ від 27 серпня 2010 р. № 778.⁴⁶

Чинним Положенням визначено, що зарахування учнів (вихованців) до всіх класів комунальних шкіл I-III ступеня **здійснюється без проведення конкурсу** і, як правило, відповідно до території обслуговування. Зарахування учнів до закладу здійснюється, як правило, до початку навчального року за наказом його керівника. Для зарахування учня до закладу батьки або особи, які їх замінюють, подають заяву, копію свідоцтва про народження дитини, медичну довідку встановленого зразка, особову

⁴⁵ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0924-15>

⁴⁶ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/778-2010-%D0%BF>

справу (крім дітей, які вступають до першого класу), до навчального закладу III ступеня - документ про відповідний рівень освіти.

Для зарахування учня до загальноосвітньої школи - інтернату I-III ступеня батьки або особи, які їх замінюють, додатково подають рішення комісії з питань захисту прав дитини про доцільність влаштування дитини до загальноосвітньої школи - інтернату I-III ступеня.

Зарахування учнів до загальноосвітньої санаторної школи (школи-інтернату) проводиться на підставі висновку лікарсько-консультативної комісії (ЛКК) дитячої поліклініки і відповідного профільного лікаря в порядку, встановленому МОН та МОЗ, на період, визначений закладом охорони здоров'я.

Зарахування та добір учнів для навчання у спеціальних школах (школах-інтернатах), їх переведення з одного типу таких навчальних закладів до іншого проводиться за висновком відповідних психолого-медико-педагогічних консультацій у порядку, встановленому МОН.

У разі переходу учня до іншого навчального закладу для здобуття загальної середньої освіти у межах населеного пункту батьки або особи, які їх замінюють, подають до закладу заяву із зазначенням причини переходу та довідку, що підтверджує факт зарахування дитини до іншого навчального закладу.

Інклюзивне навчання. Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах затверджено постановою КМУ від 15 серпня 2011 р. № 872⁴⁷.

Порядок визначає вимоги до організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах з метою реалізації права дітей з особливими освітніми потребами на освіту за місцем проживання, їх соціалізації та інтеграції в суспільство, залучення батьків до участі у навчально-виховному процесі. **Керівник загальноосвітнього навчального закладу** на підставі заяви батьків або законних представників дитини з особливими освітніми потребами, висновку психолого-медико-педагогічної консультації та за підтримки відповідного органу управління освітою **організовує клас з інклюзивним навчанням**, створює необхідну матеріально-технічну та навчально-методичну базу, здійснює добір відповідних педагогічних працівників тощо.

Власник загальноосвітнього навчального закладу виділяє в установленому порядку кошти для забезпечення безперешкодного доступу до будівель та приміщень таких закладів дітей з особливими освітніми потребами, створення відповідної матеріально-технічної та методичної бази, забезпечує підвищення кваліфікації педагогічних працівників з питань надання освітніх послуг дітям з особливими освітніми потребами у класах з інклюзивним навчанням, сприяє провадженню інноваційної діяльності, здійснює заходи щодо придбання транспортних засобів для підвезення таких дітей до місця навчання та додому.

Для забезпечення ефективності освітнього і виховного процесів у класі з інклюзивним навчанням кількість учнів з особливими освітніми потребами становить:

⁴⁷ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF>

- одна - три дитини із числа дітей з порушеннями опорно-рухового апарату, затримкою психічного розвитку, зниженим зором чи слухом, легкими інтелектуальними порушеннями тощо;
- не більш як двоє дітей із числа дітей сліпих, глухих, з тяжкими порушеннями мовлення, у тому числі з дислексією, розладами спектра аутизму, іншими складними порушеннями розвитку (порушеннями слуху, зору, опорно-рухового апарату в поєднанні з інтелектуальними порушеннями чи затримкою психічного розвитку) або тих, що пересуваються на візках.

Заклади спеціальної освіти

Спеціальна школа (школа-інтернат). Переведення учнів (вихованців) до наступного класу спеціальної школи (школи-інтернату) одного і того ж виду належить до повноважень шкільних психолого-медико-педагогічних комісій, які створюються для надання індивідуальної корекційної допомоги та добору відповідних програм навчання у кожній спеціальній школі (школі-інтернаті) – **Положення про спеціальну загальноосвітню школу (школу-інтернат) для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку (наказ МОН від 15.09.2008 № 852)**⁴⁸.

Пунктом 3.9 цього Положення визначено, що **у разі відновлення здоров'я учні (вихованці) спеціальної школи (школи-інтернату) за висновком відповідної психолого-медико-педагогічної консультації переводяться до іншого типу загальноосвітнього навчального закладу за місцем проживання дитини чи за вибором батьків (осіб, які їх замінюють).**

У додатку до листа Міністерства освіти і науки України від 12.07.2017 № 1/9-385 «Про навчальні плани та організацію навчально-реабілітаційного процесу для учнів з особливими освітніми потребами загальноосвітніх навчальних закладів у 2017/2018 навчальному році»⁴⁹ зазначено, що з метою створення організаційно-правових засад розбудови Нової української школи, реформування системи інституційного навчально-виховного середовища та забезпечення права дитини на виховання в сім'ї, Урядом України **прийнято рішення про припинення з 1 вересня 2017 року набору учнів до підготовчого та першого класів спеціальних шкіл (шкіл-інтернатів) для дітей із затримкою психічного розвитку, забезпечивши їх навчання в інклюзивних та спеціальних класах загальноосвітніх навчальних закладів за місцем проживання дітей (постанова Кабінету Міністрів України від 26 жовтня 2016 р. № 753 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2003 р. № 585»).**

Припинення набору учнів до підготовчого та першого класів спеціальної школи для дітей із ЗПР з 1 вересня 2017 року та забезпечення можливості навчання вказаної категорії дітей у спеціальних та інклюзивних класах у загальноосвітніх навчальних закладах реалізує їхнє право на виховання в сім'ї та сприятиме процесу реформування системи інституційного догляду та виховання дітей. Позиція щодо припинення набору учнів до підготовчого та першого класів спеціальної школи для дітей із ЗПР з 1 вересня 2017 року безпосередньо стосується навчально-

⁴⁸ <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1219-08>.

⁴⁹ <http://old.mon.gov.ua/ru/about-ministry/normative/7713->

реабілітаційних центрів, структурними підрозділами яких є спеціальні школи (школи-інтернати), загальноосвітніх шкіл-інтернатів та спеціальних шкіл-інтернатів інших видів, у яких функціонують класи для дітей із ЗПР.

За бажанням батьків та рекомендацією психолого-медико-педагогічної консультації, дитина із ЗПР може навчатися в інклюзивному класі загальноосвітньої школи» (із листа МОН «Про сучасні підходи до навчально-виховного процесу учнів з особливими освітніми потребами» від 10 січня 2017 року № 1/9-2).

Порядок прийому, переведення дітей/учнів з особливими освітніми потребами з групи в групу/з класу в клас наведено у таблиці 5.

Таблиця 5

Порядок прийому, переведення дітей/учнів з особливими освітніми потребами з групи в групу/з класу в клас

	Приймання		Переведення	
	Умови	Документи, які подають батьки	Умови	Примітка
Заклад дошкільної освіти	Прийом дітей до інклюзивних груп здійснюється керівником дошкільного навчального закладу протягом календарного року за наявності місць	заява батьків або осіб, які їх замінюють; медична довідка про стан здоров'я дитини з висновком лікаря, що дитина може відвідувати дошкільний навчальний заклад; довідка дільничного лікаря про епідеміологічне оточення; свідоцтво про народження; висновок психолого-медико-педагогічної консультації; копія медичного висновку про дитину з інвалідністю	Переведення дітей з однієї вікової групи до іншої, формування новостворених груп здійснюється наприкінці оздоровчого періоду (серпень)	

		віком до 18 років (наданої лікарсько-консультативною комісією) або копія посвідчення особи, яка одержує державну соціальну допомогу; копія індивідуальної програми реабілітації дитини з інвалідністю; направлення місцевого органу управління освітою		
Заклад загальної середньої освіти	Керівник на підставі та за підтримки відповідного органу управління освітою організовує клас з інклюзивним навчанням. Зарахування учнів (вихованців) до всіх класів комунальних шкіл I-III ступеня здійснюється без проведення конкурсу і, як	заява, копія свідоцтва про народження дитини, медична довідка встановленого зразка, особову справу (крім дітей, які вступають до першого класу), до навчального закладу III ступеня - документ про відповідний рівень освіти. Для відкриття інклюзивного класу треба заява батьків	Переведення учнів (вихованців) загальноосвітнього навчального закладу (крім перших класів) до наступного класу здійснюється на підставі результатів підсумкового (семестрового та річного) оцінювання знань учнів (вихованців) та державної підсумкової атестації (для випускників початкової та	У разі відновлення здоров'я учні (вихованці) спеціальної школи (школи-інтернату) за висновком відповідної психолого-медико-педагогічної консультації переводяться до іншого типу загальноосвітнього навчального закладу за місцем проживання дитини чи за вибором батьків (осіб, які їх

	<p>правило, відповідно до території обслуговування. Зарахування учнів до закладу здійснюється, як правило, до початку навчального року за наказом його керівника</p>	<p>або законних представників дитини з особливими освітніми потребами, та висновок психолого-медико-педагогічної консультації.</p> <p><i>Примітка. Порядком організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах затвердженим постановою КМУ від 15 серпня 2011 р. № 872 не передбачено подачі індивідуальної програми реабілітації дитини з інвалідністю</i></p>	<p>основної шкіль) згідно з рішенням педагогічної ради загальноосвітнього навчального закладу, що упродовж п'яти робочих днів з дати прийняття оприлюднюється на офіційному веб-сайті загальноосвітнього навчального закладу або відповідного місцевого органу управління освітою</p>	<p>замінюють)</p>
--	--	---	---	-------------------

Заклади інституційного догляду

За інформацією Міністерства соціальної політики⁵⁰ станом на 1 вересня 2016 року в Україні функціонував **751 заклад інституційного догляду дітей**, з яких: 39 закладів належать до сфери управління Міністерства охорони здоров'я, 132 заклади (будинки-інтернати, центри соціально-психологічної реабілітації дітей, притулки для дітей) належать до сфери управління Міністерства соціальної політики; 580 закладів різних типів належать до сфери управління Міністерства освіти і науки. Крім того, в Україні існують заклади інституційного догляду дітей, що утворені громадськими об'єднаннями, благодійними фондами, релігійними організаціями. Відсутність належної фахової підтримки сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих

⁵⁰ <http://www.msp.gov.ua/news/13739.html>

обставинах, повільні темпи розвитку інклюзивного навчання призводять до того, що десятки тисяч дітей щороку потрапляють до закладів інституційного догляду дітей. Із 105 783 дітей, які станом на 1 вересня 2016 року перебували в таких закладах, лише 8 741 дитина (8 %) мала статус сироти чи позбавленої батьківського піклування, у решти 97 042 дітей (92 %) є батьки. Крім того, лише 18 054 вихованців (17 %) мають інвалідність. Щоб змінити ситуацію потрібно консолідувати зусилля держави, інститутів громадянського суспільства і розпочати реформування системи інституційного догляду та виховання дітей.

Тому Уряд вживає заходів щодо **реформування системи інституційного догляду та виховання дітей**. У рамках виконання Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року та Плану пріоритетних дій Уряду Уряд затвердив Національну стратегію реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки та План заходів з реалізації її I етапу (розпорядження КМУ від 09.08.2017 № 526-р)⁵¹.

Виконання ухвалених документів дасть змогу до 2019 року:

- розробити та прийняти нормативно-правові акти, організувати методичне забезпечення, необхідне для реформування системи інституційного догляду та виховання дітей;
- проаналізувати існуючу мережу закладів інституційного догляду дітей, оцінити забезпечення прав дітей у кожному регіоні та затвердити регіональні плани реформування системи інституційного догляду та виховання дітей;
- сформувати регіональні команди та підготувати їх до впровадження вищезазначеної стратегії;
- розробити навчальні програми для підготовки та перепідготовки фахівців, зокрема тих, які працюють із дітьми з інвалідністю;
- розробити критерії моніторингу процесу реформування системи інституційного догляду та виховання дітей;
- залучити інвестиції для реалізації реформи системи інституційного догляду та виховання дітей.

Ухвалені документи будуть спрямовані на зміну системи інституційного догляду та виховання дітей в Україні на систему, яка забезпечує догляд і виховання дитини в сімейному або наближеному до сімейного середовищі.

Форми здобуття освіти

Відповідно до частини першої ст. 9 Закону України «Про освіту» визначено, що основними формами здобуття освіти є:

- інституційна (очна (денна, вечірня), заочна, дистанційна, мережева);
- індивідуальна (екстернатна, сімейна (домашня), педагогічний патронаж, на робочому місці (на виробництві);
- дуальна.

⁵¹ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-%D1%80>

Форми здобуття освіти відповідно Закону України «Про освіту»

Форма здобуття освіти	Визначення
ІНСТИТУЦІЙНА	
<i>Очна (денна, вечірня)</i>	Спосіб організації навчання здобувачів освіти, що передбачає їх безпосередню участь в освітньому процесі
<i>Заочна</i>	Спосіб організації навчання здобувачів освіти шляхом поєднання очної форми освіти під час короткочасних сесій і самостійного оволодіння освітньою програмою у проміжку між ними
<i>Дистанційна</i>	Індивідуалізований процес здобуття освіти, який відбувається в основному за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, що функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій
<i>Мережева</i>	Спосіб організації навчання здобувачів освіти, завдяки якому оволодіння освітньою програмою відбувається за участю різних суб'єктів освітньої діяльності, що взаємодіють між собою на договірних засадах
ІНДИВІДУАЛЬНА	
<i>Екстернатна</i>	Спосіб організації навчання здобувачів освіти, за яким освітня програма повністю засвоюється здобувачем самостійно, а оцінювання результатів навчання та присудження освітньої кваліфікації здійснюються відповідно до законодавства
<i>Сімейна (домашня)</i>	Спосіб організації освітнього процесу дітей самостійно їхніми батьками для здобуття формальної (дошкільної, повної загальної середньої) та/або неформальної освіти
<i>Педагогічний патронаж</i>	Спосіб організації освітнього процесу педагогічними працівниками, що передбачає забезпечення ними засвоєння освітньої програми здобувачем освіти, який за психофізичним станом або з інших причин, визначених законодавством, зокрема з метою забезпечення доступності здобуття освіти, потребує такої форми
<i>Здобуття освіти на робочому місці</i>	Спосіб організації навчання здобувачів освіти, завдяки якому оволодіння освітньою програмою (як правило, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої освіти) відбувається на виробництві шляхом практичного навчання, участі у виконанні трудових обов'язків і завдань під керівництвом фахівців-практиків, залучених до освітнього процесу

ДУАЛЬНА

Спосіб здобуття освіти, що передбачає поєднання навчання осіб у закладах освіти (в інших суб'єктів освітньої діяльності) з навчанням на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації, як правило, на основі договору

Найпоширеніша форма здобуття освіти дітьми - денна очна.

Статтею 13 Закону України «Про загальну середню освіту» визначено, що **освітній процес** у закладах загальної середньої освіти здійснюється за **груповою та індивідуальною формами навчання**, положення про які затверджує центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти. Бажаючим надається право і створюються умови для прискореного закінчення школи, складання іспитів екстерном.

Порядок зарахування осіб на індивідуальну форму навчання та організації індивідуальної форми навчання для забезпечення права на здобуття повної загальної середньої освіти стосовно осіб, щодо яких може запроваджуватися індивідуальна форма навчання, а також осіб, щодо яких неможливо забезпечити навчально-виховний процес у загальноосвітніх навчальних закладах за груповою формою навчання регламентовано Положенням про індивідуальну форму навчання в загальноосвітніх навчальних закладах (наказ МОН від 12.01.2016 № 8)⁵².

Положенням визначено, що індивідуальна форма навчання – спосіб організації навчальної діяльності, який регулюється певним, наперед визначеним розпорядком, забезпечується педагогічними працівниками та організовується для забезпечення права громадян на здобуття повної загальної середньої освіти. Індивідуальна форма навчання може запроваджуватися, зокрема для осіб, які за станом здоров'я (у тому числі особи з особливими освітніми потребами, з інвалідністю та ті, яким необхідно пройти медичне лікування в закладі охорони здоров'я більше одного місяця) не можуть відвідувати навчальний заклад.

Для зарахування на індивідуальну форму навчання учні подають:

- заяву одного з батьків (законних представників) або особисту заяву (для учнів, які на дату подання заяви є повнолітніми);
- документ про наявний рівень освіти (копію свідоцтва про базову загальну середню освіту, таблиць або виписку оцінок із класного журналу за останній рік навчання);
- висновок лікарсько-консультаційної комісії закладу охорони здоров'я за місцем спостереження дитини про переведення на індивідуальну форму навчання за станом здоров'я (для осіб, які за станом здоров'я не можуть відвідувати навчальний заклад, а також осіб з особливими освітніми потребами, з інвалідністю та тих, яким необхідно пройти медичне лікування в закладі охорони здоров'я більше одного місяця);

⁵²<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0184-16>

- копію відповідного документа, що підтверджує законність перебування в Україні (для іноземців або осіб без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах);
- витяг з протоколу засідання психолого-медико-педагогічної консультації (для осіб з особливими освітніми потребами (за наявності)).

Для осіб з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю, які навчаються за індивідуальною формою навчання за станом здоров'я, індивідуальний навчальний план та індивідуальні навчальні програми розробляються педагогічними працівниками за участю одного з батьків (законних представників) відповідно до можливостей дитини і з урахуванням витягу з протоколу засідання психолого-медико-педагогічної консультації.

Після закінчення строку індивідуальної форми навчання учень може продовжувати заняття у навчальному закладі, учнем якого він є, на загальних підставах.

Стандарти освіти та освітній процес

Стандарт освіти визначає:

- вимоги до обов'язкових компетентностей та результатів навчання здобувача освіти відповідного рівня;
- загальний обсяг навчального навантаження здобувачів освіти;
- інші складники, передбачені спеціальними законами.

Таблиця 7

Зміст, порядок та затвердження державних стандартів

Заклад	Назва стандарту	Зміст	Порядок розроблення та затвердження
Дошкільної освіти	Базовий компонент дошкільної освіти	Містить норми і положення, які визначають державні вимоги до рівня розвиненості та вихованості дитини дошкільного віку, а також умови, за яких вони можуть бути досягнуті	Розробляється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти, затверджується в установленому порядку. До розроблення долучаються Національна академія педагогічних наук України, органи із забезпечення якості освіти, академічні, галузеві науково-дослідні інститути, заклади освіти, інші науково-методичні та методичні установи, громадські об'єднання, у тому числі

			фахові організації (професійні асоціації), інші інститути громадянського суспільства, експерти тощо. Переглядається не менше одного разу на 10 років
Загальної середньої освіти	Державний стандарт загальної середньої освіти	Містить зведення норм і положень, що визначають державні вимоги до освіченості учнів і випускників шкіл на відповідному рівні загальної середньої освіти та гарантії держави у її досягненні. Визначає: вимоги до обов'язкових результатів навчання та компетентностей здобувача загальної середньої освіти відповідного рівня; загальний обсяг навчального навантаження здобувачів освіти на відповідному рівні загальної середньої освіти; форми державної атестації здобувачів освіти	Розробляється центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки. До розроблення долучаються Національна академія наук України, Національна академія педагогічних наук України, органи із забезпечення якості освіти, центральні органи виконавчої влади, яким підпорядковані заклади загальної середньої освіти, академічні, галузеві науково-дослідні інститути, заклади освіти, інші науково-методичні та методичні установи, громадські об'єднання, у тому числі фахові організації (професійні асоціації), об'єднання роботодавців, незалежні установи оцінювання та забезпечення якості освіти, інші інститути громадянського суспільства, експерти тощо. Затверджується Кабінетом Міністрів України. Переглядається не менше одного разу на 10 років

Державний стандарт початкової загальної освіти затверджений постановою КМУ від 20 квітня 2011 р. № 462.⁵³

Нині затверджено новий Державний стандарт початкової освіти, за яким навчатимуться першокласники з 1 вересня 2018 року. Відповідне рішення було прийнято на засіданні КМУ 21 лютого 2018 року⁵⁴.

⁵³ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/462-2011-%D0%BF>

Державний стандарт початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами затверджено постановою КМУ від 21 серпня 2013 р. № 607⁵⁵. Він визначає оптимальний зміст та обсяг навчального навантаження для дітей з особливими освітніми потребами у поєднанні з відповідною корекційно-розвивальною роботою.

Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, затверджений постановою КМУ від 23 листопада 2011 р. № 1392⁵⁶, визначає, що варіативність методик організації навчання, а також наявність в учнів можливості обирати курси за вибором залежно від власних пізнавальних здібностей дають змогу застосовувати особистісно зорієнтований, компетентнісний і діяльнісний підходи. Заклади освіти можуть використовувати **типові або інші освітні програми**, які розробляються та затверджуються відповідно до законів. Процедура досягнення здобувачами результатів навчання (компетентностей) визначається освітньою програмою закладу освіти.

Навчання у класах з інклюзивним навчанням здійснюється за типовими навчальними планами, програмами, підручниками та посібниками, рекомендованими МОН для загальноосвітніх навчальних закладів, у тому числі спеціальними підручниками.

Навчально-виховний процес у класах з інклюзивним навчанням здійснюється відповідно до робочого навчального плану загальноосвітнього навчального закладу, складеного на основі типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів.

Заклади освіти зі спеціальними та інклюзивними групами і класами створюють умови для навчання осіб з особливими освітніми потребами **відповідно до індивідуальної програми розвитку та з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей**. Є затверджена форма індивідуальної програми⁵⁷.

В індивідуальній програмі розвитку зазначається загальна інформація про учня, наявний рівень знань і вмінь, динаміку розвитку, адаптацію навчального матеріалу, технічні пристосування, додаткові послуги (корекційно-розвиткові заняття), визначені на підставі висновку психолого-медико-педагогічної консультації.

Індивідуальна програма розвитку розробляється групою фахівців з обов'язковим залученням батьків учня або його законних представників, затверджується керівником загальноосвітнього навчального закладу і підписується батьками або законними представниками та переглядається двічі на рік (у разі потреби частіше) з метою її коригування.

В індивідуальній програмі розвитку зазначається кількість годин та напрями проведення корекційно-розвивальних занять, визначені психолого-медико-педагогічною консультацією з урахуванням особливостей психофізичного розвитку учня та типових навчальних планів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів, зокрема:

⁵⁴ <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/uryad-prijnyav-derzhstandart-pochatkovoyi-osviti-sho-viznachaye-chomu-navchatimut-ditej-u-pochatkovij-shkoli-z-1-veresnya-2018-roku>

⁵⁵ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/607-2013-%D0%BF>

⁵⁶ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF>

⁵⁷ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF>

- три - п'ять годин - для дітей з порушеннями опорно-рухового апарату, затримкою психічного розвитку, зниженим зором чи слухом, легкими інтелектуальними порушеннями;
- п'ять - вісім годин - для дітей сліпих, глухих, з тяжкими порушеннями мовлення, розладами спектра аутизму, іншими складними порушеннями розвитку (порушеннями слуху, зору, опорно-рухового апарату в поєднанні з інтелектуальними порушеннями чи затримкою психічного розвитку тощо).

Базовим документом для створення інклюзивної освіти в Україні є **концепція «Нової української школи»**. Один із принципів цієї стратегії – дитиноцентризм. Нова школа повинна буде враховувати права, здібності та потреби дитини, а не йти по написаній нагорі інструкції. Саме з цього принципу проростає вирішення проблеми інклюзивної освіти.

МОН пропонує педагогіку партнерства. модель інклюзивного навчання втілюється у пілотних проектах.

Ініціатором благодійного проекту, який нині впроваджується в областях, виступає перша леді Марина Порошенко. Дружина президента не раз зазначала, що інклюзивна освіта – це не заміна, а альтернатива навчання для дітей з особливими освітніми потребами, можливість жити в родинному колі. У Благодійному Фонді Порошенка розповідають про успіхи у Київській, Житомирській та Дніпропетровській областях. Наразі кількість учнів з особливими потребами зросла в 15 разів, а до липня 2019 року ініціатива фонду має охопити усі регіони України.

Інструктивно-методичними рекомендаціями щодо організації діяльності інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах (лист МОН від 12.10.2015 року № 1/9-487)⁵⁸ теж визначено, що відповідно до висновку та рекомендацій психолого-медико-педагогічної консультації, група фахівців дошкільного навчального закладу (група фахівців індивідуального супроводу дитини) (вихователь-методист, вихователі, асистент вихователя, практичний психолог, вчитель-дефектолог, медична сестра та інші) із обов'язковим залученням батьків дитини, або осіб, які їх замінюють, **розробляють індивідуальну програму розвитку дитини з особливими освітніми потребами**, у тому числі з інвалідністю та здійснюють відповідний психолого-медико-педагогічний супровід цих дітей. Залучення батьків до написання програми забезпечить їх інформування про потенційні можливості дитини, динаміку її розвитку та врегулює низку суперечливих питань, які можуть виникати між батьками та педагогами в навчально-виховному процесі. Склад групи фахівців індивідуального супроводу дитини визначається керівником дошкільного закладу і затверджується відповідним наказом.

У разі необхідності на етапі вивчення дитини з особливими освітніми потребами та планування роботи з нею можуть залучатися інші фахівці інших навчальних закладів, навчально-реабілітаційних центрів, психолого-медико-педагогічних консультацій тощо.

⁵⁸ <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/4498->

Основні завдання команди фахівців індивідуального супроводу дитини:

- Збір інформації про особливості дитини, її інтереси, труднощі і обмеження, освітні потреби з метою визначення та реалізації належної підтримки, вжиття адекватних заходів, залучення додаткових фахівців.
- Всебічне обговорення особливостей (труднощів) розвитку дитини з урахуванням інформації різних фахівців з метою визначення характеру та причин відхилень в розвитку та поведінці; прийняття консолідованого рішення про специфіку змісту освіти і навчання з урахуванням рекомендацій психолого-медико-педагогічної консультації.
- З'ясування потенціалу розвитку дитини, актуалізація її позитивних особистісних якостей.
- Розробка та реалізація Індивідуальної програми розвитку дитини.
- Моніторинг динаміки загального психічного розвитку дитини, консультування і вирішення складних, конфліктних ситуацій.
- Ведення документації (щоденник спостережень), що відображає актуальний розвиток дитини, динаміку її стану, рівень шкільної успішності; збір портфоліо.

Невід'ємною складовою процесу розроблення індивідуальної програми розвитку є оцінка динаміки розвитку дитини з особливими освітніми потребами, збирання відомостей про її успіхи (дитячі роботи, результати спостережень педагогів тощо).

Учасники освітнього процесу

Учасниками освітнього процесу є:

- здобувачі освіти;
- педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники;
- батьки здобувачів освіти;
- фізичні особи, які провадять освітню діяльність;
- інші особи, передбачені спеціальними законами та залучені до освітнього процесу у порядку, що встановлюється закладом освіти.

Таблиця 8

Штатні одиниці у закладі загальної середньої освіти

Посади	Заклад загальної середньої освіти, шт.од.
Директор	Одна
Заступник директора з навчальної, навчально-виховної роботи	0,5 шт.од.-6-9 класів 1 шт.од – 10-20 класів 1,5 шт.од.-21-29 класів 2 шт.од.-30 і більше класів
	<i>у школах I - III ступенів, які мають один - чотири 9 - 11 класи, кількість посад заступників директора збільшується на 0,5 штатної одиниці, п'ять і більше 9 - 11 класів - на 1 штатну одиницю;</i>
	<i>у спеціалізованих середніх школах I - III ступенів з поглибленим вивченням іноземної мови, ліцеях, гімназіях та колегіумах вводиться додатково посада заступника директора.</i>

		<i>У межах вказаних норм за наявності двадцяти одного і більше класів має бути введено не менше 0,5 штатної одиниці посади заступника директора з виховної роботи</i>
Завідувач опорної школи	філії	1 шт.од за наявності у філії 20 і більше учнів
Заступник завідувача філії з навчально-виховної (навчальної, виховної) роботи в опорній школі		0,5 шт.од.-6-9 класів у філії 1 шт.од – 10 і більше класів у філії
Вихователь		0,5 (на один автобус) <i>У школах, що мають групи продовженого дня, вводиться посада вихователя для роботи групи продовженого дня залежно від загальної кількості годин роботи груп, виходячи з норми на ставку 30 годин на тиждень. Вводиться додатково за наявності у школі організованого підвезення учнів шкільним автобусом для супроводу дітей (незалежно від кількості шкіл, що обслуговує автобус). У школах, де запроваджується інклюзивне навчання, може вводитися посада вихователя (асистента вчителя) для роботи з учнями, які мають вади розумового (або) фізичного розвитку, з розрахунку 0,5 ставки на клас, у якому навчаються такі діти</i>
Вчитель		Залежно від педнавантаження
Практичний психолог		<i>У закладах сіл та селищ:</i> 0,25 шт.од. при кількості до 99 учнів 0,5 шт.од. при кількості 100 і більше учнів 0,75 шт.од. при кількості 200 і більше учнів 1 шт.од. при кількості 300 учнів <i>У закладах міст:</i> 0,5 шт.од. при кількості до 499 учнів 0,75 шт.од. при кількості 500 і більше учнів 1 шт.од. при кількості 700 учнів
Соціальний педагог		<i>У закладах сіл та селищ:</i> 0,25 шт.од. при кількості до 99 учнів 0,5 шт.од. при кількості 100 і більше учнів 0,75 шт.од. при кількості 200 і більше учнів 1 шт.од. при кількості 300 учнів <i>У закладах міст:</i> 0,5 шт.од. при кількості до 499 учнів 0,75 шт.од. при кількості 500 і більше учнів 1 шт.од. при кількості 700 учнів
Керівник гуртка		0,5 шт.од. при кількості 5 - 15 класів 1 шт.од. при кількості 16 - 30 класів

	1,5 шт.од. при кількості 31 і більше класів. Крім того, в школах I - III ступеня на гурткову роботу військово-патріотичного та спортивного напрямку передбачається додатково 0,5 посади керівника гуртка
Асистент вчителя	1 шт.од. на клас, у якому навчаються такі діти

З метою забезпечення кваліфікованої допомоги у засвоєнні навчального матеріалу учнями з особливими освітніми потребами в інклюзивних класах загальноосвітніх навчальних закладів у **2016/2017 навчальному році до штатних розписів уведено 1825 посад асистентів учителя (у 2015/2016 навчальному році – 994 посади)**⁵⁹.

За словами Міністра освіти і науки України Лілії Михайлівни: «Для нас є дуже важливим розвивати інклюзивне освітнє середовище, щоб люди з особливими потребами мали доступ до якісних освітніх послуг. Зокрема, це один з пріоритетів Нової української школи. Державою виділяється цільова субвенція на підтримку інклюзивної освіти – придбання засобів корекції, дидактичних матеріалів, проведення додаткових корекційно-розвивальних занять. Але, звісно, ми маємо фінансово підтримати працівників таких класів і груп за рахунок додаткової доплати».

Уряд України прийняв рішення про внесення відповідних змін до постанови КМУ від 25.08.2004 № 1096 «Про встановлення розміру доплати за окремі види педагогічної діяльності», зокрема про встановлення 15 та 20 відсоткові надбавки для вчителів підготовчих класів спеціальних шкіл, а також для педпрацівників і помічників вихователів в інклюзивних класах (групах) усіх освітніх закладів.⁶⁰

Кадрове питання, особливо щодо забезпечення закладів освіти практичними психологами є актуальним. Відповідно до листа МОН від 28.07.2017 р. № 1/9-414 «Про забезпеченість психологічної служби системи освіти України та пріоритетні напрями діяльності у 2017-2018 навчальному році»⁶¹ на кінець 2016 - 2017 навчального року кількість фахівців психологічної служби становила 22416 осіб. Із них: практичні психологи – 14661, соціальні педагоги – 7003, методисти – 752 особи. (Додаток Б).

За узагальненими даними, що були надані обласними навчально-методичними центрами, кабінетами психологічної служби системи освіти та науково-методичних центрів практичної психології і соціальної роботи, у 2016-2017 н.р. забезпеченість практичними психологами у навчальних закладах (у ставках) становить 11091,23, що складає 60,68% від загальної потреби, соціальних педагогів – 5131,85 ставок, тобто 46,31 відсотка. Таким чином, середній показник від потреби наявних ставок становить 55,26 відсотка. Зокрема у розрізі областей найкраща забезпеченість навчальних закладів практичними психологами та соціальними педагогами (у ставках): м. Київ – 82,19%, Івано-Франківська – 78,47%, Сумська – 70,96%, Київська – 69,87%, Чернівецька – 68,34%, Луганська – 66,96%.

Занепокоєння викликає забезпеченість фахівцями психологічної служби

⁵⁹ За інформацією МОН ([ps://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani](https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani))

⁶⁰ <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/za-robotu-v-specialnih-shkolah-ta-inklyuzivnih-klasah-vstanovleno-nadbavkurishennya-uryadu>.

⁶¹ <https://imzo.gov.ua/2017/08/07/lyst-mon-vid-28-07-2017-1-9-414-pro-zabezpechenist-fahivtsyamy-psyholohichnoji-sluzhby-systemy-osvity-ta-priorytetni-napryamy-diyalnosti-u-2017-2018-navchalnomu-rotsi/>

навчальних закладів Донецької – 45,34%, Вінницької – 45,92%, Тернопільської – 48,07%, Чернігівської – 48,46%, Полтавської – 49,01%, Житомирської – 49,73%, Волинської – 49,93%, Кіровоградської областей – 50,00 % (Додаток Б).

ВИСНОВКИ:

1. Для створення інклюзивних класів законодавчих перепон немає. Статтею 20 Закону України «Про освіту» визначено, що заклади освіти за потреби утворюють інклюзивні та/або спеціальні класи для навчання осіб з особливими освітніми потребами. У разі звернення особи з особливими освітніми потребами або її батьків такий клас утворюється в обов'язковому порядку. *На практиці не завжди це можливо, оскільки не створено відповідні умови (кадрові, матеріально-технічні тощо), особливо стосується питання переведення дитини з особливими освітніми потребами до іншого закладу, зокрема посеред навчального року.*
2. Питання переведення учнів з одного класу до іншого унормовано з питань: хто приймає рішення про переведення та на підставі чого (навчальні досягнення). У нормативних документах передбачено лише, що у разі відновлення здоров'я учні (вихованці) спеціальної школи (школи-інтернату) за висновком відповідної психолого-медико-педагогічної консультації переводяться до іншого типу загальноосвітнього навчального закладу за місцем проживання дитини чи за вибором батьків (осіб, які їх замінюють).
3. Є норма, що діти з особливими освітніми потребами можуть перебувати у закладах дошкільної освіти (групах) спеціальних, інклюзивних до досягнення 8 років. У перший клас дітей приймають, як правило, з шести років. Діти семирічного віку мають йти до першого класу. Дітям з особливими освітніми потребами надано право розпочинати здобуття початкової освіти з іншого віку. *Не вивчено питання комфортного та ефективного перебування дітей різного віку в інклюзивному першому класі (6,7,8 років).*
4. Законодавчо визначено основні форми здобуття освіти. Найпоширеніша - денна очна. Не визначено порядку здобуття дітьми освіти, зокрема, через такі форми як: дистанційна, мережева, сімейна, педагогічний патронат. Відповідно, *не визначено й порядку переведення дітей, які отримують освіту через різні форми, до іншого закладу, відповідного рівня освіти тощо.*
5. Для учнів передбачена індивідуальна форма навчання (для дітей дошкільного віку відсутня, є лише норма щодо соціально-педагогічного патронату на рівні листа МОН, однак відповідного положення немає). Дитина з особливими освітніми потребами може перейти на індивідуальну форму навчання і після закінчення строку індивідуальної форми навчання може продовжувати заняття у закладі, учнем якого вона є. Однак *можуть бути ризики щодо того, чи буде можливість це зробити (наявність асистента вчителя тощо).*

6. В інклюзивних класах передбачено посаду асистента вчителя. Законодавчо унормовано їх педагогічне навантаження. *Є проблеми з підготовкою фахівців до роботи з дітьми з різними нозологіями.*
7. Запроваджено нову норму, яка визначає, що батьки мають право бути на громадських засадах асистентом дитини з особливими освітніми потребами або визначити особу, яка виконуватиме обов'язки асистента дитини. Така практика ще непоширена.
8. Нормативно передбачено, що врахування індивідуальних особливостей дітей є основним при розробленні освітніх програм. Для закладів освіти є розроблені МОН рекомендації щодо розроблення індивідуальної програми розвитку, є затверджена форма тощо.
9. *Важко відстежити взаємозв'язок в організації освітнього процесу при переході дитини з інклюзивної групи в інклюзивний клас. Є побоювання відсутності тісної взаємодії між командами, які розробляли індивідуальну програму розвитку у закладі дошкільної освіти та розроблятимуть у закладі загальної середньої освіти. Порядок проведення навчання фахівців такої команди не унормовано.*
10. Нормативно визначено поняття, зміст тощо психолого-педагогічних та корекційно-розвивальних послуг. *Однак немає визначеного конкретного механізму надання таких послуг при переході дитини з особливими освітніми потребами з одного рівня освіти на інший. Якщо батьки не звернуться за допомогою до фахівців інших закладів, то дитина таких послуг не отримає. Надання послуг в інклюзивно-ресурсному центрі знаходиться на етапі становлення. Психолого-медико-педагогічні консультації реорганізують в інклюзивно-ресурсні центри.*

3.3. Статистика у сфері інклюзивної освіти.

ЗАГАЛЬНА СТАТИСТИКА

Кількість населення.

За даними Державної служби статистики України⁶² (Експрес- випуск від 18.01.2018 № 16/0/10.2вн-18 «Демографічна ситуація у січні-листопаді 2017 року») чисельність наявного населення в Україні, за оцінкою на 1 грудня 2017р. становила 42403,0 тис. осіб.

Упродовж січня-листопада 2017р. чисельність населення зменшилася на 181,5 тис. осіб.

Залишається суттєвим перевищення кількості померлих над кількістю живонароджених: на 100 померлих – 64 живонароджені.

Основні демографічні показники (осіб)

	Січень- листопад, 2017	<u>Довідково:</u> січень- листопад 2016
Чисельність наявного населення (за оцінкою) на 1 грудня	42403027	42603854
Середня чисельність наявного населення у січні-листопаді	42493785	42682185
Чисельність постійного населення (за оцінкою) на 1 грудня	42233390	42434217
Середня чисельність постійного населення у січні-листопаді	42324148	42512548
Загальний приріст, скорочення (-) населення	-181515	-156662
Природний приріст, скорочення (-) населення	-189404	-164280
Кількість живонароджених	336453	365486
Кількість померлих	525857	529766
з них дітей у віці до 1 року	2548	2740
Міграційний приріст, скорочення (-) населення	7889	7618

Географічне охоплення

⁶² <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Дані щодо розрахунку (оцінки) чисельності населення охоплюють усі регіони України, крім тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим (АРК) і м. Севастополя. Дані щодо природного та міграційного рухів населення сформовані на основі наявних адміністративних даних без урахування тимчасово окупованої території АРК, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

Захворюваність, інвалідність⁶³

Розподіл захворювань дітей віком 0-17 років за класами хвороб в Україні (система Міністерства охорони здоров'я України)

(кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань)

Назва класів хвороб відповідно до МКХ - 10	2000	2005	2010	2014	2015	2016
Усі захворювання, у тому числі:	12502383	11427803	11757741	9767539	9706956	10020593
деякі інфекційні та паразитарні хвороби	614783	504648	413202	360531	347053	344208
новоутворення	26481	27323	27083	26062	26211	25943
хвороби крові, кровотворних органів та окремі порушення із залученням імунного механізму	175569	155801	133598	102209	101559	98552
хвороби ендокринної системи, розладу харчування, порушення обміну речовин	313891	220439	175900	124337	119579	115024
розлади психіки та поведінки	71539	56442	46923	32517	32604	30755
хвороби нервової системи	184653	188813	177795	144561	140494	135564
хвороби ока та додаткового апарату	434668	399819	388030	330046	328805	318201
хвороби вуха та соскоподібного відростка	383357	348304	342291	301127	298376	289989

⁶³ <http://www.ukrstat.gov.ua/>

хвороби системи кровообігу	92592	84319	86544	66391	64238	59745
хвороби органів дихання	7562564	7145142	7847792	6523545	6514271	6878874
хвороби органів травлення	527042	464074	425456	356854	349407	346143
хвороби шкіри та підшкірної клітковини	734403	655562	603561	512320	498535	493089
хвороби кістково-м'язової системи та сполучної тканини	325272	283584	255762	201818	198321	198208
хвороби сечостатевої системи	279080	271852	246370	192735	193890	191007
вагітність, пологи та післяпологовий період	11583	10367	6571	4301	3931	3394
окремі стани, що виникають у перинатальному періоді	127145	97744	75876	57309	54986	52767
уроджені аномалії (вади розвитку), деформації і хромосомні порушення	54966	47293	47317	43258	43794	42841
симптоми, ознаки та відхилення від норми	57085	22450	17700	15011	15009	15127
травми, отруєння та деякі інші наслідки дії зовнішніх причин	525710	443827	439970	372607	375893	381162

Рівень захворюваності дітей віком 0-17 років за класами хвороб в Україні

(система Міністерства охорони здоров'я України)

(кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань на 100 000 дітей віком 0-17 років включно)

Назва класів хвороб відповідно до МКХ - 10	2000	2005	2010	2014	2015	2016
Усі захворювання, у тому числі:	114403	127463	146200	128439	127482	131594
деякі інфекційні та паразитарні хвороби	5626	5629	5138	4741	4558	4520
новоутворення	242	305	337	343	344	341
хвороби крові, кровотворних органів та окремі порушення із залученням імунного механізму	1607	1738	1661	1344	1334	1294
хвороби ендокринної системи, розладу харчування, порушення обміну речовин	2872	2459	2187	1635	1570	1511
розлади психіки та поведінки	655	630	583	428	428	404
хвороби нервової системи	1690	2106	2211	1901	1845	1780
хвороби ока та придаткового апарату	3977	4459	4825	4340	4318	4179
хвороби вуха та соскоподібного відростка	3508	3885	4256	3960	3919	3808
хвороби системи кровообігу	847	940	1076	873	844	785
хвороби органів дихання	69202	79695	97583	85782	85552	90336
хвороби органів травлення	4823	5176	5290	4692	4589	4546
хвороби шкіри та	6720	7312	7505	6737	6547	6475

підшкірної клітковини						
хвороби кістково-м'язової системи та сполучної тканини	2976	3163	3180	2654	2605	2603
хвороби сечостатевої системи	2554	3032	3063	2534	2546	2508
вагітність, пологи та післяпологовий період ¹	217	237	168	116	106	92
окремі стани, що виникають у перинатальному періоді ²	33188	23094	15137	12257	12608	13129
уроджені аномалії (вади розвитку), деформації і хромосомні порушення	503	527	588	569	575	563
симптоми, ознаки та відхилення від норми, що виявлені під час лабораторних та клінічних досліджень, не класифіковані в інших рубриках	522	250	220	197	197	199
травми, отруєння та деякі інші наслідки дії зовнішніх причин	4811	4950	5471	4900	4937	5006

¹На 100 000 дівчат віком 0-17 років.

²На 100 000 дітей віком до 1 року.

Розподіл захворювань населення окремих вікових груп за класами хвороб в Україні у 2016 році

(система Міністерства охорони здоров'я України)

(кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань)

Назва класів хвороб відповідно до МКХ - 10	Усього	У тому числі				
		діти віком 0-14 років включно	діти віком 15-17 років включно	особи віком 18 років і старші	з них особи	
					жінки - 18-54 роки, чоловіки - 18-59 років	жінки - 55 років та старші, чоловіки - 60 років та старші
Усі захворювання, у тому числі:	27361413	8621225	1399368	17340820	12336752	5004068
деякі інфекційні та паразитарні хвороби	926130	304245	39963	581922	465505	116417
новоутворення	368786	18437	7506	342843	199626	143217
хвороби крові, кровотворних органів та окремі порушення із залученням імунного механізму	174719	89043	9509	76167	55427	20740
хвороби ендокринної системи, розладу харчування, порушення обміну речовин	393935	87058	27966	278911	168754	110157
розлади психіки та поведінки	130980	26192	4563	100225	75119	25106
хвороби нервової системи	647482	101024	34540	511918	379743	132175
хвороби ока та додаткового апарату	1371345	260622	57579	1053144	615852	437292

хвороби вуха та соскоподібного відростка	1006972	251180	38809	716983	476539	240444
хвороби системи кровообігу	1825933	42215	17530	1766188	864274	901914
хвороби органів дихання	12581733	6068335	810539	5702859	4370579	1332280
хвороби органів травлення	1114567	282176	63967	768424	527094	241330
хвороби шкіри та підшкірної клітковини	1563895	401517	91572	1070806	792203	278603
хвороби кістково-м'язової системи та сполучної тканини	1240696	144681	53527	1042488	674115	368373
хвороби сечостатевої системи	1760846	130111	60896	1569839	1266008	303831
вагітність, пологи та післяпологовий період	415191	55	3339	411797	411797	x
окремі стани, що виникають у перинатальному періоді	52767	52767	x	x	x	x
уроджені аномалії (вади розвитку), деформації і хромосомні порушення	47343	40851	1990	4502	3923	579
симптоми, ознаки та відхилення від норми, що виявлені під час лабораторних та клінічних досліджень, не класифіковані в інших рубриках	32649	13398	1729	17522	7233	10289
травми, отруєння та деякі інші наслідки дії	1705444	307318	73844	1324282	982961	341321

Розподіл захворювань населення окремих вікових груп за класами хвороб в Україні у 2016 році (система Міністерства охорони здоров'я України)
(кількість уперше зареєстрованих випадків захворювань на 100 000 осіб відповідного віку)

Назва класів хвороб відповідно до МКХ - 10	Усього	У тому числі				
		діти віком 0-14 років включно	діти віком 15-17 років включно	особи віком 18 років і старші	з них особи віком	
					жінки - 18-54 роки, чоловіки - 18-59 років	жінки - 55 років та старші, чоловіки - 60 років та старші

Усі захворювання, у тому

числі:	64375	132331	127228	49704	52165	44525
деякі інфекційні та паразитарні хвороби	2179	4670	3633	1668	1968	1036
новоутворення	868	283	682	983	844	1274
хвороби крові, кровотворних органів та окремі порушення із залученням імунного механізму	411	1367	865	218	234	185
хвороби ендокринної системи, розладу харчування, порушення обміну речовин	927	1336	2543	799	714	980
розлади психіки та поведінки	308	402	415	287	318	223
хвороби нервової системи	1523	1551	3140	1467	1606	1176
хвороби ока та придаткового апарату	3226	4000	5235	3019	2604	3891
хвороби вуха та соскоподібного відростка	2369	3855	3528	2055	2015	2139
хвороби системи кровообігу	4296	648	1594	5062	3655	8025

хвороби органів дихання	29602	93145	73693	16346	18481	11854
хвороби органів травлення	2622	4331	5816	2203	2229	2147
хвороби шкіри та підшкірної клітковини	3680	6163	8326	3069	3350	2479
хвороби кістково-м'язової системи та	2919	2221	4867	2988	2850	3278
хвороби сечостатевої системи	4143	1997	5537	4500	5353	2703
вагітність, пологи та післяпологовий період	4074 ¹	2 ²	624 ²	4265 ³	4265 ³	x
окремі стани, що виникають у перинатальному періоді	13129 ⁴	13129 ⁴	x	x	x	x
уроджені аномалії (вади розвитку), деформації і хромосомні порушення	111	627	181	13	17	5
симптоми, ознаки та відхилення від норми, що виявлені під час лабораторних та клінічних досліджень, не класифіковані в інших рубриках	77	206	157	50	31	92
травми, отруєння та деякі інші наслідки дії зовнішніх причин	4013	4717	6714	3796	4156	3037

Для розрахунку використано середньорічну чисельність постійного населення відповідної вікової групи.

¹На 100 000 жінок віком 15-49 років.

²На 100 000 дівчат відповідного віку.

³На 100 000 жінок віком 18-49 років.

⁴На 100 000 дітей віком до 1 року.

Розподіл дітей з інвалідністю до 18 років за причинами інвалідності в Україні¹ (осіб; на кінець року)

Назва класів хвороб відповідно до МКХ-10	2000 ²	2005	2010	2013	2014	2015	2016
Усі захворювання	149736	162101	165121	168280	151125	153547	156099
Деякі інфекційні та паразитарні хвороби, з них:	322	1182	2852	3470	3003	3078	3110
Туберкульоз	193	457	616	556	464	470	490
Новоутворення	4434	5225	5251	5688	5146	5313	5451
Хвороби крові і кровотворних органів та окремі порушення із залученням імунного механізму	1779	1821	1655	1693	1530	1510	1565
Хвороби ендокринної системи, розладу харчування, порушення обміну речовин	6945	9579	10901	12427	11713	12413	13346
Розлади психіки та поведінки	24383	26914	23726	23337	21027	21421	22531
Хвороби центральної нервової системи, з них:	36205	33040	30445	29684	25897	26119	25935
Дитячий церебральний параліч	21278	18902	17020	16147	14039	14012	13900
Хвороби ока та його придаткового апарату	11461	10907	8996	7602	6412	6162	6106
Хвороби вуха та соскоподібного відростка	11240	11721	11700	11444	10000	10174	10072
Хвороби системи кровообігу	1497	1491	1412	1413	1396	1421	1482
Хвороби органів	7964	6345	4400	3545	3060	2842	2722

дихання							
Хвороби органів травлення	1943	1725	1884	2008	1840	1871	1942
Хвороби шкіри та підшкірної клітковини	845	802	791	715	715	711	731
Хвороби кістково-м'язової системи і сполучної тканини	6934	7615	7730	7567	6713	6595	6662
Хвороби сечостатевої системи	3220	2945	2767	2861	2650	2702	2752
Уроджені аномалії (вади розвитку), деформації і хромосомні аномалії	28115	37042	46735	51195	46780	48012	48575
Травми, отруєння та деякі інші наслідки дії зовнішніх причин	2449	3599	3746	3559	3183	3136	3081
Інші причини	–	148	130	72	60	67	36

¹ За даними Міністерства охорони здоров'я України.

² Діти-інваліди віком до 16 років.

Дошкільні заклади освіти

За інформацією МОН⁶⁴ на травень 2017 року, в Україні близько **55%** дітей дошкільного віку відвідували заклади дошкільної освіти різних типів. В абсолютних цифрах кількість таких дітей складала близько **1 мільйона 300 тисяч** осіб.

Кількість закладів дошкільної освіти усіх форм власності, типів та підпорядкування складала близько 14,9 тисяч у травні 2017 року. Найбільша кількість закладів дошкільної освіти (974 одиниць) – у Дніпропетровській області; вона також є лідером за кількістю дітей, які їх відвідують (115.343 особи).

Попри велику кількість та різноманітність типів закладів дошкільної освіти, діти з різних регіонів забезпечені місцями у них нерівномірно. Так, за даними на травень 2017 року, у деяких областях у закладах дошкільної освіти є вільні місця – наприклад, у Луганській (90 дітей на 100 місць), Донецькій (97 дітей на 100 місць) чи Херсонській (97 дітей на 100 місць). Відносно збалансованою є ситуація у

⁶⁴ <https://mon.gov.ua/ua/tag/doshkilna-osvita>

Черкаській, Київській, Харківській, Одеській, Кіровоградській та Вінницькій областях (від 100 до 110 дітей на 100 місць). Проте у більшості регіонів України у закладах дошкільної освіти є певний брак місць. Це означає, що у Івано-Франківській (131 дитина на 100 місць), Львівській (129 дітей на 100 місць), Полтавській (127 дітей на 100 місць), Волинській (126 дітей на 100 місць), деяких інших областях, а також у Києві (125 дітей на 100 місць) не всі охочі батьки можуть влаштувати дитину до закладу дошкільної освіти відразу, щойно у них виникне така потреба чи бажання.

Черга щодо влаштування дітей у заклади дошкільної освіти досі існує у більшості областей. За даними на травень 2017 року, проблему повністю вирішено тільки у Житомирській області, де в черзі немає жодної дитини. Непогана ситуація у Кіровоградській, Сумській, Чернігівській, Луганській, Івано-Франківській та Донецькій областях, де у черзі перебуває менше тисячі дітей. Натомість в Одеській області претендують на місце у закладах дошкільної освіти 18 тисяч 910 дітей, у Києві – 11 тисяч 134, у Закарпатській – 6 тисяч дітей.

За даними Державного комітету статистики України⁶⁵ кількість закладів дошкільної освіти у попередні роки така:

Дошкільні заклади освіти

		Кількість закладів ² , тис.	В них місць ³ , тис.	Кількість дітей у закладах, тис.	Охоплення дітей закладами, відсотків до кількості дітей відповідного віку
2010		15,6	1136	1273	53
2011		16,1	1171	1354	55
2012		16,4	1204	1428	57
2013		16,7	1236	1471	61
2014¹		15,0	1077	1295	55
2015¹		14,8	1105	1291	55
2016¹		14,9	1125	1300	55 ⁴

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

² У 1990-2014рр. враховані дошкільні навчальні заклади, які не працювали протягом року або більше з будь-якої причини, починаючи з 2015р. – заклади, які працювали протягом року.

³ У 1990-2014рр. не враховані місця у дошкільних навчальних закладах, які не працювали протягом року або більше з будь-якої причини.

⁴ У розрахунку використано дані про чисельність постійного населення України на 01.01.2016.

⁶⁵ <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Дошкільні заклади освіти (на кінець року)

	2000	2005	2010	2013	2014	2015
Кількість закладів, тис.¹	16,3	15,1	15,6	16,7	15,0	14,8
у міських поселеннях	7,4	6,7	6,7	6,9	5,7	5,7
у сільській місцевості	8,9	8,4	8,9	9,8	9,3	9,1
У них місць, тис.¹	1117	1056	1136	1236	1077	1105
у міських поселеннях	832	773	821	880	748	772
у сільській місцевості	285	283	315	356	329	333
Кількість дітей у закладах, тис.	983	1032	1273	1471	1295	1291
у міських поселеннях	824	840	1012	1145	985	981
у сільській місцевості	159	192	261	326	310	310
Охоплення дітей закладами						
(у відсотках до кількості						
дітей відповідного віку)						
	40	51	53	60	55	55²
у міських поселеннях	52	64	64	71	63	64 ²
у сільській місцевості	18	27	32	41	40	40 ²
Кількість дітей у закладах						
у розрахунку на 100 місць						
	88	98	112	119	120	117
у міських поселеннях	99	109	123	130	132	127
у сільській місцевості	56	68	83	92	94	93

¹ У 2010-2014 роках враховані дошкільні навчальні заклади, які не працювали протягом року або більше з будь-якої причини, та місця у них, починаючи з 2015 року – заклади, які працювали протягом року.

² У розрахунку використано дані про загальну кількість вихованців дошкільних навчальних закладів, включаючи дітей, охоплених соціально-педагогічним патронатом, та чисельність постійного населення України станом на 1 січня 2016 року.

За інформацією МОН⁶⁶ кількість інклюзивних груп така:
Інклюзивні групи в закладах дошкільної освіти (станом на 01.01.2017 р.)

Рік	Кількість груп	Чисельність в них дітей
2016	116	1 774
2017	275	4 731

⁶⁶ <https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani>

Заклади загальної середньої освіти

За інформацією Державного комітету статистики України⁶⁷ мережа закладів загальної середньої освіти складає:

Загальноосвітні навчальні заклади (2010/2011 – 2016/2017 н.р.)⁶⁸

	Кількість закладів	Кількість учнів у загальноосвітніх навчальних закладах	Кількість учнів у загальноосвітніх навчальних закладах		Випуск учнів загальноосвітніми навчальними закладами		Кількість вчителів
			денних	вечірніх (змінних), включаючи тих, хто навчався заочно	закінчили школу II ступеня (одержали свідоцтво про базову загальну середню освіту)	закінчили школу III ступеня (одержали атестат про повну загальну середню освіту)	
2010/11	20,3	4299	4228	71	566	364	515
2011/12	19,9	4292	4225	67	480	215	509
2012/13	19,7	4222	4160	62	441	329	510
2013/14	19,3	4204	4150	54	411	304	508
2014/15¹	17,6	3757	3718	39	339	247	454
2015/16¹	17,3	3783	3750	33	336	229	444
2016/17¹	16,9	3846	3815	30	329	211	438

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

⁶⁷ <http://www.ukrstat.gov.ua/>

⁶⁸ за даними Міністерства освіти і науки України, на поч. навч. року; тис.

Кількість осіб, які навчалися у навчальних закладах

*(на початок
навчального
року)*

	2000/01	2005/06	2010/11	2013/14	2014/15	2015/16
Усього, тис.	9220	8605	7224	6648	5762	5692
У загальноосвітніх навчальних закладах	6764	5399	4299	4204	3757	3783
денних	6647	5301	4228	4150	3718	3750
вечірніх (змінних), включаючи тих, хто навчався заочно	117	98	71	54	39	33
професійно-технічних закладах освіти	525	497	434	391	316	304
вищих закладах освіти						
I-II рівнів акредитації	528	505	361	329	251	230
III-IV рівнів акредитації	1403	2204	2130	1724	1438	1375
На 10000 населення						
У загальноосвітніх навчальних закладах	1383	1151	939	925	874	885
У професійно-технічних закладах	107	106	95	86	73	71
У вищих закладах освіти						
I-II рівнів акредитації	107	108	79	72	58	53
III-IV рівнів акредитації	285	470	465	380	335	322

Загальноосвітні навчальні заклади

(на початок навчального року)

	2000/01	2005/06	2010/11	2013/14	2014/15	2015/16
Кількість закладів, тис. од	22,2	21,6	20,3	19,3	17,6	17,3
Кількість учнів, тис. осіб	6764	5399	4299	4204	3757	3783
у тому числі в 10-12 (10-16) класах, тис. осіб	1049	975	570	559	463	432
Кількість учителів, тис. осіб	577	543	515	508	454	444

У 2015 році у перших класах, організованих у дошкільних навчальних закладах, навчалось 9,4 тис. учнів.

Спеціальні школи (школи-інтернати)

*на початок
навчального
року)*

Типи шкіл-інтернатів	2000/01		2005/06		2010/11	
	Кількість шкіл та шкіл-інтернатів, од	в них учнів, осіб	Кількість шкіл та шкіл-інтернатів, Од	в них учнів, осіб	Кількість шкіл та шкіл-інтернатів, од	в них учнів, осіб
Усього	391	61225	397	54128	389	46480

у тому числі для дітей

які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку, з них:

школи-інтернати для дітей-сиріт

238	38365	235	32251	225	26076
19	3372	28	4388	25	2692

сліпих	6	836	6	814	6	768
зі зниженим зором	24	4378	29	4334	29	4183
глухих	33	3927	30	3117	31	2969
зі зниженим слухом	26	3431	27	3196	25	2786
з порушеннями опорно-рухового апарату	18	2258	20	2257	20	2198
з тяжкими порушеннями мовлення	14	3180	16	3102	17	2922
школи інтенсивної педагогічної корекції	32	4850	34	5057	36	4578

*Продовження
табл.*

Типи шкіл-інтернатів	2013/14		2014/15		2015/16	
	Кількість шкіл та шкіл-інтернатів, од	в них учнів, осіб	Кількість шкіл та шкіл-інтернатів, Од	в них учнів, осіб	Кількість шкіл та шкіл-інтернатів, од	в них учнів, осіб
Усього	382	44666	338	38396	334	38962

У тому числі:

для дітей які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку	200	21763	172	18021	164	17790
--	-----	-------	-----	-------	-----	-------

з них

школи-інтернати для						
дітей-сиріт	16	1260	11	792	6	431
сліпих	6	760	6	728	5	576
зі зниженим зором	24	3498	22	3248	21	3456
глухих	27	2658	23	2152	23	2165
зі зниженим слухом	22	2443	18	2040	16	1922
з порушеннями опорно-рухового апарату	16	1930	15	1824	14	1738
з тяжкими порушеннями мовлення	16	2968	10	1732	10	1776
школи інтенсивної педагогічної корекції	26	3078	24	3183	23	3183
навчально-реабілітаційні центри ¹	45	5568	48	5468	58	6356

¹ Дані наявні, починаючи з 2012/13 року.

Спеціальні школи (школи-інтернати) на початок 2016/17 навчального року¹

	Кількість закладів, од	У них		Із загальної кількості закладів школи-інтернати, од	У них учнів - всього, осіб	З них	
		учнів, осіб	вчителів (включаючи сумісників), осіб			дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	дітей, які приходять тільки на навчання
Усього	333	39596	9758	294	35412	2695	1585

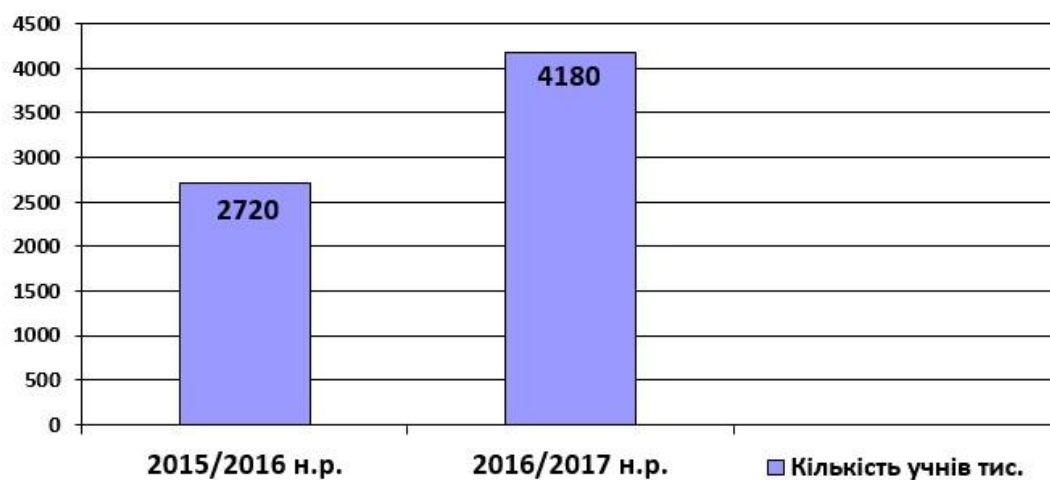
у тому числі для
дітей

розово

відсталих	155	17316	4126	142	15934	1501	624
сліпих	5	610	161	5	610	19	-
зі зниженим зором	20	3348	654	15	2657	112	150
глухих	20	1900	601	19	1858	65	75
зі зниженим слухом	15	1837	566	14	1809	36	154
з порушенням опорно-рухового апарату	13	1732	458	9	1515	79	152
з тяжкими порушеннями мовлення	11	1790	357	10	1738	93	119
з затримкою психічного розвитку	23	3163	730	17	2242	228	7
навчально-реабілітаційні центри	71	7900	2105	63	7049	562	304

¹ За даними Міністерства освіти і науки України.

Кількість дітей, які навчаються в інклюзивних класах загальноосвітніх навчальних закладів

Кількість дітей, охоплених інклюзивним навчанням

№	Назва областей	2014/2015 н.р.	2015/2016 н.р.	2016/2017 н.р.
1	Вінницька	31	42	113
2	Волинська	145	156	268
3	Дніпропетровська	152	168	237
4	Донецька	0	81	108
5	Житомирська	83	158	260
6	Закарпатська	74	108	151
7	Запорізька	57	66	147
8	Івано-Франківська	5	13	54
9	Київська	232	287	443
10	Кіровоградська	58	99	188
11	Луганська	9	12	35
12	Львівська	97	62	149
13	Миколаївська	33	39	32
14	Одеська	92	99	118
15	Полтавська	176	200	266
16	Рівненська	86	109	197
17	Сумська	37	42	72
18	Тернопільська	44	31	68
19	Харківська	24	24	33
20	Херсонська	116	110	154
21	Хмельницька	212	209	227
22	Черкаська	56	54	135
23	Чернівецька	8	130	169
24	Чернігівська	56	76	112
25	м. Київ	282	345	444
	Усього	2165	2720	4180

**Кількість інклюзивних, спеціальних класів та дітей в них
у розрізі регіонів (2016/2017 н. р.)**

Назва області	ЗНЗ інклюзивним навчанням	з Кількість інклюзивних класів	Кількість учнів інклюзивних класах	Уведено в асистентів вчителів
Вінницька	62	94	113	57
Волинська	143	213	268	88
Дніпропетровська	76	154	237	123
Донецька	14	34	108	4
Житомирська	137	241	260	244
Закарпатська	82	130	151	116
Запорізька	45	75	147	52
Івано-Франківська	42	52	54	47
Київська	148	301	443	291
Кіровоградська	87	112	188	18
Луганська	14	26	35	20
Львівська	52	101	149	55
Миколаївська	17	27	32	28
Одеська	38	70	118	38
Полтавська	105	202	266	138
Рівненська	98	149	197	80
Сумська	24	44	72	21
Тернопільська	21	42	68	34
Харківська	8	20	33	6
Херсонська	51	101	154	36
Хмельницька	57	150	227	55

Черкаська	71	116	135	42
Чернівецька	31	60	169	52
Чернігівська	62	90	112	80
м. Київ	33	111	444	100
Усього	1518	2715	4180	1825

У рамках процесу децентралізації влади в Україні відбувається активне утворення об'єднань територіальних громад (ОТГ), освітніх округів та опорних навчальних закладів.

Станом на серпень 2017 року функціонує **338 опорних закладів освіти** (з них – 96 в ОТГ) та 744 філій. В опорних школах здобувають освіту 158 тисяч учнів, 34 тисячі навчаються у філіях. Заклади загальної середньої освіти, що є опорними, створюються для рівного доступу усіх дітей до якісної освіти, раціонального і ефективного використання ресурсів, та є одним із механізмів реформування системи загальної середньої освіти й упорядкування шкільної мережі. За інформацією МОН⁶⁹ держава та органи місцевого самоврядування інвестують в освітню інфраструктуру опорних шкіл. У 2017 році з державного бюджету виділено 200 мільйонів гривень на закупівлю автобусів, 300 мільйонів гривень на обладнання природничо-математичних кабінетів, **209,5 мільйонів гривень для забезпечення належних умов дітям з особливими освітніми потребами**. Державний фонд регіонального розвитку направив 737 мільйонів гривень на освітні проекти.

За інформацією Інституту освітньої аналітики⁷⁰ в цілому по Україні середня наповнюваність у 1-х класах становить 25,7 учнів у міській місцевості та 11,9 у сільській. Найбільше значення у міській місцевості спостерігається у Дніпропетровській області і становить 26,8 учнів, найнижче – у Луганській та Кіровоградській областях і становлять 20,9 та 22,1 учнів відповідно. У сільській місцевості найбільша середня наповнюваність серед навчальних закладів Чернівецької області (16,2 учнів), тоді як найменша – у Чернігівській області (7,7 учнів).

Статистична звітність.

Заклади дошкільної освіти подають статистичну звітність відповідно до форми № 85-к (наказ Державної служби статистики України від 17.12.2015 № 359 «Про затвердження форми державного статистичного спостереження № 85-к (річна) «Звіт про діяльність дошкільного навчального закладу за 20 рік»»).⁷¹

У розділі II Звіту передбачено збір інформації щодо кількості інклюзивних груп та дітей в них:

⁶⁹ <https://mon.gov.ua/ua/tag/oporni-shkoli>

⁷⁰ <http://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2017/12/4.pdf>

⁷¹ http://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2015/359/359_2015.htm

Розділ II. Наявність дітей у групах і місць на кінець звітного року

А	Код рядка	Кількість дітей, осіб		Кількість груп, од		Кількість місць, од	
		усього	з них у віці 3 роки і старше	усього	з них для дітей у віці 3 роки і старше	усього	з них для дітей у віці 3 роки і старше
Б		1	2	3	4	5	6
Усі види груп	2000	 					
з них санаторні групи	2100						
групи спеціального призначення	2200						
інклюзивні групи	2300						
групи короткотривалого перебування	2400	 					
групи з цілодобовим перебуванням дітей	2500						

Збір інформації щодо кількості асистентів вихователя не передбачено.

Розділ III. Кількість працівників закладу на кінець звітного року

А	Код рядка	Облікова кількість штатних працівників, осіб						Кількість посад, од	
		усього	з них жінки	особи у віці		особи, що закінчили вищі навчальні заклади		за штатним розписом	фактично зайнятих
				до 35 років	60 років і старше	I-II рівнів акредитації	III-IV рівнів акредитації		
Б		1	2	3	4	5	6	7	8
Усього	3000								
у тому числі педагогічний персонал	3100								
з них завідувачі	3110							 	
вихователі	3120								
вихователі-методисти	3130								
практичні психологи	3140								
соціальні педагоги	3150								

інший педагогічний персонал	3160														
технічний персонал	3200														

Заклади загальної середньої освіти подають статистичну звітність відповідно до форми, затвердженої наказом МОН від 08.07.2016 № 813 (форма звітності № ЗНЗ-1 «Звіт денного загальноосвітнього навчального закладу».⁷² У розділі I Звіту передбачено інформацію про кількість учнів, зокрема з особливими освітніми потребами, у т. ч які навчаються індивідуально, дистанційно, в інклюзивних класах. Також передбачена інформація і про кількість інклюзивних класів.

I. Контингенти учнів за класами

Класи	Показники	№ рядка	Усього (сума даних граф 2-15)	У тому числі за класами													
				підготуваний	1		2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
					у ДНЗ*	у ЗНЗ*											
A	Б	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
Кількість класів, одиниць	01																
Чисельність учнів, осіб	02																
З них:	дівчат	03															
	другорічників	04	х														
	з них дівчат	05	х														
	тих, які приходять тільки на навчання**	06															
	навчаються індивідуально	07															
	навчаються дистанційно	08															
	з особливими освітніми потребами, усього ***	09															
	у тому числі																

⁷² <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1056-16>.

	навчаються індивідуально	1 0																
	дистанційно	1 1																
	в інклюзивних класах	1 2																
Крім того, учнів спеціальних класів, осіб		13																
З малозабезпечених сімей (з рядків 02 і 13)		14																
Дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	з ря дк а 02	15																
	з ря дк а 12	16																
	з ря дк а 13	17																
Дітей з інвалідністю	з ря дк а 02	18																
	з ря дк а 12	19																
	з ря дк а 13	20																
З рядк	класів з наповнюван істю більше	3 27	21															

а 01	учнів																	
	інклюзивних класів	22																
Кількість спеціальних класів		23																

У розділі X передбачена інформація про кількість асистентів в інклюзивних класах.

Розділ X. Педагогічні працівники (осіб)

Назва показника	№ рядка	Усього	Назва показника	№ рядка	Усього
А	Б	1	А	Б	1
Кількість учителів	01		В інтернаті при закладі	06	
З них мають основну роботу	02		З них мають основну роботу	07	
З рядка 01 – у спеціальних класах	03		В інтернатному закладі	08	
К-сть вихователів у групах продовженого дня	04		З них мають основну роботу	09	
З них мають основну роботу			Асистентів в інклюзивних класах	10	

ВИСНОВКИ

1. В Україні спостерігається суттєве перевищення кількості померлих над кількістю живонароджених: на 100 померлих – 64 живонароджені. Кількість померлих дітей у віці до 1 року січень-листопад 2017 року склало 2548 осіб, що на 192 менше, ніж за такий період 2016 року. Упродовж січня-листопада 2017р. чисельність населення зменшилася на 181,5 тис. осіб.
2. Кількість уперше зареєстрованих хвороб за класами хвороб в Україні у дітей від 0 до 17 років: 2015 рік – 9706956; 2016 рік – 10020593 (на 313637 більше у порівнянні з 2015 роком).
3. Розподіл дітей з інвалідністю до 18 років за причинами інвалідності в Україні: 2015 рік -153547; 2016 рік -156099 (на 2552 більше у порівнянні з 2015 роком).
4. Кількість учнів з інвалідністю: 2015 рік – 62075, 2016 рік – 65603 (на 3528 учнів більше у порівнянні з 2015 роком)⁷³.
5. Попри велику кількість та різноманітність типів закладів дошкільної освіти, діти з різних регіонів забезпечені місцями у них нерівномірно. У більшості регіонів України

⁷³ За даними Інституту освітньої аналітики <http://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2017/12/6.pdf>

у закладах дошкільної освіти є певний брак місць. Це означає, що у Івано-Франківській (131 дитина на 100 місць), Львівській (129 дітей на 100 місць), Полтавській (127 дітей на 100 місць), Волинській (126 дітей на 100 місць), деяких інших областях, а також у Києві (125 дітей на 100 місць) не всі охочі батьки можуть влаштувати дитину до закладу дошкільної освіти відразу, щойно у них виникне така потреба чи бажання. Черга щодо влаштування дітей у заклади дошкільної освіти досі існує у більшості областей.

6. Кількість інклюзивних груп збільшується: 2017 рік – 275, 2016 рік – 116 (на 159 груп більше у порівнянні з 2016 роком). Відповідно збільшується кількість дітей в інклюзивних групах: 2017 рік - 4 731, 2016 рік - 1 774 (на 2 957 дітей більше у порівнянні з 2016 роком).

7. У рамках процесу децентралізації влади в Україні відбувається активне утворення об'єднань територіальних громад (ОТГ), освітніх округів та опорних навчальних закладів. Держава та органи місцевого самоврядування інвестують в освітню інфраструктуру опорних шкіл. В рамках спільного проекту Міністерства освіти і науки України та Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України в 200 школах (більшість з яких опорні) по всій країні буде створено новий освітній простір. Передбачено реконструкцію, капітальний ремонт будівель навчальних закладів, впровадження енергоефективних технологій, встановлення обладнання та програмного забезпечення, проведення в школи швидкісного інтернету, Wi-Fi, створення умов для інклюзивного навчання, ремонт під'їзних доріг, а також створення безбар'єрного простору.

8. Попри численні зміни у законодавчих і нормативно-правових актах ступінь реальної поширеності інклюзивної освіти в Україні ще доволі низька⁷⁴. У 2015/2016 навчальному році в інклюзивних класах навчалися лише 2720 дітей з особливими освітніми потребами – а це лише 5,8% від загальної кількості. Більшість таких дітей (32,6 тисяч осіб) поки продовжують навчатися у спеціальних школах-інтернатах.

9. Порівняно з 2015/2016 навчальним роком на 5,1 відсотка (з 276 до 262) зменшилася кількість спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів та кількість учнів у них (з 32,6 тис. до 31,7 тис.). Натомість на 22,4 відсотка збільшилася мережа навчальних закладів для дітей зі складними порушеннями розвитку (навчально-реабілітаційних центрів) та відповідно учнів у них: 2015/2016 н. р. – 58 закладів (6,4 тис. учнів), 2016/2017 н. р. – 71 (7,9 тис. учнів). На 7 відсотків (з 5,3 тис. до 5,7 тис.) збільшилася кількість учнів з особливими потребами, для яких навчально-виховний процес організовано в спеціальних класах загальноосвітніх шкіл за місцем проживання дітей.

⁷⁴ За інформацією МОН <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya>

10. Щороку зростає кількість дітей з особливими потребами, які навчаються в інклюзивних класах загальноосвітніх навчальних закладів. Так, у 2016/2017 навчальному році в інклюзивних класах навчаються 4180 учнів, що на 53,6 відсотка (або на 1460 учнів) більше порівняно з 2015/2016 навчальним роком (2720 учнів)⁷⁵.
11. Надзвичайно проблемним залишається питання непристосованості інфраструктури до особливих потреб осіб з інвалідністю: недоступність або дуже обмежена доступність від загальної кількості навчальних закладів, будівель житлових приміщень, лікувально-профілактичних, реабілітаційних установ, об'єктів соціального призначення.
12. За статистичними даними у 2016/2017 н. р. із загальної кількості загальноосвітніх навчальних закладів 16395 доступні лише до першого поверху – 12652 (77,2 відсотка), доступні до другого поверху 69 закладів (0,4 відсотка), доступні до третього поверху – 22 заклади (0,13 відсотка), до четвертого і наступних поверхів доступними є лише 11 будівель загальноосвітніх навчальних закладів.
13. В цілому в середня наповнюваність перших класів становить 19 учнів. Низька наповнюваність класів зумовлена великою часткою ЗНЗ, які знаходяться у сільській місцевості. Лідером за наповнюваністю 1-х класів у містах є Київ.
14. Частка учнів першого класу, які не отримували дошкільну освіту: 2014/2015 н. р – 17,9%; 2015/2016 н.р. – 19,8% ; 2016/2017 н.р. – 19,6%⁷⁶.
15. Кількість дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються в опорних школах -770⁷⁷. Кількість класів з інклюзивним навчанням в опорних школах - 99.
16. Потреба у педагогічних працівниках опорних шкіл з філіями станом на 10.04. 2017 р.: учитель-логопед – 41,1%; корекційний педагог- 29,7%; соціальний педагог - 23.4%; асистент учителя – 21,2%; практичний психолог – 8.3%.
17. Для закладів дошкільної та загальної середньої освіти затверджено форми статистичної звітності. Звіт про діяльність дошкільного навчального закладу за 20_ рік» (85-к) не передбачає збору інформації щодо кількості асистентів вихователів. За словами фахівців МОН форми статичної звітності будуть оновлюватися.
18. Є також затверджена форма звітності щодо кількості працівників (наказ Державної служби статистики України від 05.08.2014 № 224⁷⁸ Форми звітності затверджені й для інших закладів, підпорядкованих МОЗ, Мінпраці тощо.⁷⁹

⁷⁵ <https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani>

⁷⁶ За даними Інституту освітньої аналітики <http://iea.gov.ua/wp-content/uploads/2017/12/3.pdf>

⁷⁷ За даними МОН станом на 31 січня 2017 р.

⁷⁸ http://www.ukrstat.gov.ua/norm_doc/2014/224/224_2014.htm.

⁷⁹ <http://medstat.gov.ua/ukr/normdoc/center.html>; http://ukrstat.org/uk/metod_zv_doc/min_prasi.html

3.4. Фінансування інклюзивних закладів освіти

Статтею 79 Закону України «Про освіту» визначено, що фінансування освітньої діяльності з державного бюджету може здійснюватися шляхом надання освітніх субвенцій, які відповідно до Бюджетного кодексу України та закону про Державний бюджет України на відповідний рік можуть спрямовуватися на здобуття :

- повної загальної середньої освіти;
- професійної (професійно-технічної) освіти;
- освіти на інших рівнях освіти;
- спеціалізованої освіти;
- позашкільної освіти;
- освіти особами з особливими освітніми потребами;
- підвищення кваліфікації педагогічних працівників;
- інші цілі.

Фінансування у встановленому Кабінетом Міністрів України порядку додаткових психолого-педагогічних і корекційно-розвивальних послуг, а також придбання спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку, визначених індивідуальною програмою розвитку особи з особливими освітніми потребами, **здійснюється за рахунок коштів субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам** на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами, коштів місцевих бюджетів, інших джерел, не заборонених законодавством.

Фінансування **дошкільної** освіти здійснюється за рахунок коштів державного та/або місцевих бюджетів, а також за рахунок інших джерел, не заборонених законодавством. Держава може сприяти розвитку дошкільної та позашкільної освіти шляхом надання відповідних освітніх субвенцій. Держава забезпечує асигнування на освіту в розмірі не менше ніж 7 відсотків валового внутрішнього продукту за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів та інших джерел фінансування, не заборонених законодавством. (ст.78 Закону України «Про освіту»).

Фінансування здобуття **повної загальної середньої освіти** здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, у тому числі шляхом надання освітніх субвенцій місцевим бюджетам, коштів місцевого бюджету та інших джерел, не заборонених законодавством.

Держава здійснює фінансування освіти осіб з особливими освітніми потребами за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів шляхом передачі визначеного для таких осіб обсягу коштів закладу освіти, який обрала особа з особливими освітніми потребами та її батьки (ст.78 Закону України «Про освіту»).

За даними Державного комітету статистики України⁸⁰

⁸⁰ <http://www.ukrstat.gov.ua/>

1. Видатки зведеного бюджету України на окремі соціально-культурні заходи та освіти

	2005	2010	2012	2013	2014 ¹	2015	2016 ²
У % до загальної суми							
видатків							
Освіта з них:	18,9	21,1	20,6	20,9	19,1	16,8	19,0
Дошкільна освіта	2,1	2,7	3,0	3,1	2,9	2,7	3,0
Загальна середня освіта	7,9	8,7	8,6	8,7	8,1	7,3	8,3
Професійно-технічна освіта	1,2	1,4	1,2	1,3	1,1	0,9	0,9
Вища освіта	5,6	6,6	6,0	5,9	5,4	4,6	5,2
Духовний та фізичний розвиток	2,4	3,1	2,8	2,7	2,6	2,4	2,5
з них:							
Культура і мистецтво	1,4	1,6	1,6	1,7	1,6	1,3	1,6
Засоби масової інформації	0,4	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,3
Фізична культура і спорт	0,6	1,1	0,8	0,8	0,8	0,9	0,7
Охорона здоров'я	10,9	11,8	11,9	12,2	10,9	10,4	11,1
Соціальний захист та соціальне забезпечення	28,2	27,7	25,4	28,7	26,4	25,9	38,0
У % до ВВП							
Освіта	6,1	7,1	7,0	6,9	6,3	5,8	6,5
з них:							
Дошкільна освіта	0,7	0,9	1,0	1,0	1,0	0,9	1,0
Загальна середня освіта	2,5	2,9	2,9	2,9	2,7	2,5	2,9
Професійно-технічна освіта	0,4	0,5	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3
Вища освіта	1,8	2,2	2,0	2,0	1,8	1,6	1,8
Духовний та фізичний розвиток	0,8	1,0	0,9	0,9	0,9	0,8	0,9

з них:

Культура і мистецтво	0,5	0,5	0,5	0,6	0,5	0,4	0,5
Засоби масової інформації	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Фізична культура і спорт	0,2	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2
Охорона здоров'я	3,5	4,0	4,0	4,0	3,6	3,6	3,8
Соціальний захист та соціальне забезпечення	9,1	9,3	8,6	9,5	8,7	8,9	13,1

¹ З урахуванням видатків бюджетів Автономної Республіки Крим та м. Севастополя за I квартал 2014 року.

² Дані попередні.

Постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1088⁸¹ затверджено Формулу розподілу освітньої субвенції між місцевими бюджетами.

Відповідно до пункту 2 розподіл обсягу освітньої субвенції між місцевими бюджетами здійснюється на підставі:

- розрахункового показника фінансового нормативу бюджетної забезпеченості;
- контингенту учнів усіх типів закладів загальної середньої освіти станом на 5 вересня року, що передує поточному бюджетному періоду;
- зазначених у підпункті 6 пункту 1 цієї формули контингенту учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти станом на 1 січня року, що передує плановому бюджетному періоду, та контингенту студентів станом на 1 жовтня року, що передує плановому бюджетному періоду;
- навчального плану;
- заробітної плати вчителя;
- коригуючих коефіцієнтів.

За інформацією МОН⁸² у 2017 році Уряд вперше виділив субвенцію (цільова дотація з Державного бюджету) на інклюзивну освіту у розмірі 209,4 мільйонів гривень, а в Держбюджеті на 2018-й закладено вже понад 500 мільйонів гривень такої субвенції. При цьому Кабмін змінив первісний розподіл коштів субвенції на проведення занять і придбання корекційних засобів (з 80% та 20% відповідно на 65/35) та схвалив їхню закупівлю для спільного користування, якщо у навчальному закладі є одночасно кілька дітей з однаковими хворобами).

За інформацією КМУ⁸³ 1 млрд. 150 млн. 101 тис. грн планується витратити у 2018 році на продовження програм з покращення освітньої інфраструктури – закупівлю

⁸¹ <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1088-2017-%D0%BF>

⁸² <https://mon.gov.ua/ua/tag/inklyuzivne-navchannya>

⁸³ <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/u-byudzheti-2018-roku-zakladeno-bilshe-1-mlrd-grn-na-prodovzhennya-uryadovih-program-z-pidtrimki-osvitnoyi-infrastrukturi>

автобусів для підвезення дітей до опорних шкіл, обладнання природничо-математичних кабінетів та розвиток інклюзивної освіти. Відповідні кошти закладено в державний бюджет на 2018 рік. Так, 200 млн грн передбачено на придбання автобусів для опорних шкіл, 441,101 млн грн – на природничо-математичні кабінети, а **також 509 млн грн – на підтримку освіти дітей з особливими освітніми потребами.**

Порядок та умови надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 14.02.2017 № 88. **Субвенція спрямовується на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами, які навчаються у спеціальних та інклюзивних класах закладів загальної середньої освіти** (крім шкіл-інтернатів, спеціальних шкіл (шкіл-інтернатів), санаторних шкіл (шкіл-інтернатів) та навчально-реабілітаційних центрів), а саме дітям сліпим та із зниженим зором, глухим та із зниженим слухом, з тяжкими порушеннями мовлення, із затримкою психічного розвитку, з порушеннями опорно-рухового апарату, з порушенням інтелектуального розвитку, із складними порушеннями розвитку (у тому числі з розладами аутичного спектру).

За рахунок субвенції здійснюється оплата таких видатків:

- проведення (надання) додаткових корекційно-розвивальних занять (послуг), визначені у додатку до порядку, що визначені індивідуальною програмою розвитку для учнів інклюзивних класів та робочим навчальним планом (індивідуальним навчальним планом учня) для учнів спеціальних класів;
- придбання спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку, які дають змогу дитині опанувати навчальну програму. На придбання зазначених засобів використовується не більш як 35 відсотків загального обсягу видатків на кожну дитину відповідного закладу загальної середньої освіти, яка потребує державної підтримки. За наявності у закладі декількох дітей з особливими освітніми потребами з однаковими нозологіями у разі потреби можлива закупівля спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку для спільного користування.

Щоб кошти субвенції використовувалися раціонально, МОН розробляє Типовий перелік спеціальних засобів корекції психофізичного розвитку для дітей з особливими освітніми потребами. Відповідно до нього на місцях закуповуватимуть потрібне обладнання.

У додатку до листа Міністерства освіти і науки України від 12.07.2017 № 1/9-385 **«Про навчальні плани та організацію навчально-реабілітаційного процесу для учнів з особливими освітніми потребами загальноосвітніх навчальних закладів у 2017/2018 навчальному році»⁸⁴** - зазначено, що для реалізації прав осіб з інвалідністю без дискримінації й на підставі рівних можливостей, починаючи з 2017 року, у державній субвенції передбачено цільові видатки у сумі 209,4 млн. грн. на додаткові послуги для учнів з особливими потребами інклюзивних та спеціальних класів.

⁸⁴ <http://old.mon.gov.ua/ru/about-ministry/normative/7713>

За інформацією Кабінету Міністрів України⁸⁵ з метою забезпечення **закупівлі сучасних (міжнародного рівня) методик для проведення комплексної оцінки розвитку дітей з особливими освітніми потребами та навчання фахівців інклюзивно-ресурсних центрів використанню цих методик** (обробці та інтерпретації результатів для надання висновків, аналізу результатів тестування) у межах загального обсягу бюджетних призначень, передбачених Міністерству освіти і науки на 2018 рік у загальному фонді державного бюджету, здійснено перерозподіл деяких видатків. Відповідні зміни внесено до Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2017 р. № 88.

Частина субвенції в обсязі 100 000 тис. гривень розподілена між бюджетами обласних та Київської міської державних адміністрацій пропорційно кількості інклюзивно-ресурсних центрів, які створені та які планується створити у 2018 році. Розподіл здійснено відповідно до Положення про інклюзивно-ресурсний центр, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 545, та використовуючи дані Державної служби статистики України щодо кількості дітей.

Ці кошти субвенції будуть використані для оснащення кабінетів інклюзивно-ресурсних центрів для надання психолого-педагогічної допомоги дітям з особливими освітніми потребами, зокрема, придбання методичного, навчального та програмного забезпечення, предметів, матеріалів і обладнання, у т. ч. довгострокового користування. Обсяг цих видатків субвенції віднесено до видатків розвитку.

ВИСНОВКИ:

1. Субвенція спрямовується на надання фінансової державної підтримки осіб з особливими освітніми потребами, які навчаються у спеціальних та інклюзивних класах закладів загальної середньої освіти за рахунок надання субвенції. Для дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивних/спеціальних групах закладів дошкільної освіти така субвенція не передбачена. Інклюзивні групи фінансуються з місцевого бюджету.

2. Принцип «гроші ходять за дитиною» передбачено у Порядку призначення і виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом "гроші ходять за дитиною" (постанова КМУ від 31 січня 2007 р. № 81)⁸⁶ В інклюзивній освіті такий принцип не працює.

⁸⁵ <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/devaki-pitannya-vikoristannya-subvenciyi-z-derzhavnogo-byudzhetu-miscevim-byudzhetam-na-nadannya-derzhavnoyi-pidtrimki-osobam-z-osoblivimi-osvitnimi-potrebami-u-2018-roci>

⁸⁶ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/81-2007-%D0%BF>

3.5. Професійна (професійно-технічна) освіта.

Загальні питання.

Забезпечення доступу до професійної освіти осіб з інвалідністю пропонується розглядати у контексті загальних умов реформування та розвитку цієї ланки освітнього процесу. Зокрема, міністр освіти і науки України Лілія Гриневич неодноразово наголошувала, що Міністерство працює над концепцією реформування професійної освіти та розробки нового сучасного закону про професійну освіту⁸⁷.

На жаль, аналіз відповідних матеріалів (законодавство, нормативно-правові акти, різноманітні дослідження, публікації ЗМІ) для цієї аналітичної довідки засвідчив, що при оцінці загальної ситуації щодо стану професійної освіти вкрай рідко враховуються умови забезпечення права на освіту осіб з особливими освітніми потребами, зокрема людей з інвалідністю.

Підтвердження відсутності розуміння того, що забезпечення доступу до професійної освіти людей з інвалідністю є частиною процесу, які потребують створення відповідних умов знаходимо, наприклад, у Національній стратегії розвитку освіти в Україні⁸⁸. Зокрема, у розділі «Основні завдання Національної стратегії у частині, що стосується професійної освіти зазначені наступні заходи:

- розроблення та впровадження державних стандартів професійно-технічної освіти з професій широких кваліфікацій;
- оновлення та затвердження оптимального переліку професій з підготовки кваліфікованих робітників (скорочення їх кількості на основі інтеграції);
- оптимізацію мережі професійно-технічних навчальних закладів різних типів, професійних спрямувань та форм власності з урахуванням демографічних прогнозів, регіональної специфіки та потреб ринку праці; розширення їх автономії, створення навчально-виробничих комплексів;
- удосконалення механізму формування державного замовлення на підготовку робітничих кадрів відповідно до реальних потреб економіки, регіональних ринків праці, запитів суспільства;
- удосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації інженерно-педагогічних кадрів професійно-технічної освіти на базі вищих навчальних закладів і профільних професійно-технічних навчальних закладів;

Отже, у цьому розділі відсутні напрями щодо забезпечення права на професійну освіту учнів з особливими освітніми потребами. В той же час, у розділі, що стосується освіти дітей з особливими освітніми потребами мова йде про раннє втручання, удосконалення мережі спеціальних навчальних закладів, створення нових моделей та форм організації освіти, відкриття дошкільних груп компенсуючого типу для дітей, які проживають у сільській місцевості, розширення практики інклюзивного та інтегрованого навчання в дошкільних, загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах, пріоритетне фінансування, навчально-методичне та матеріально-технічне

⁸⁷ МОН розробить стратегію реформи професійної освіти // <https://osvita.ua/vnz/59679/>

⁸⁸ Указ Президента України від 25.06.2013 № 344/2013 «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>

забезпечення навчальних закладів, що надають освітні послуги дітям і молоді з особливими освітніми потребами, забезпечення архітектурної, транспортної та інформаційної доступності таких закладів.

Опосередкованим підтвердженням може слугувати видана у 2016 році Національна доповідь про стан та перспективи розвитку освіти в Україні⁸⁹ (далі – Національна доповідь), в якій ні в розділі щодо освіти дітей з особливими освітніми потребами, ні в розділі щодо стану професійної освіти в Україні, не було надано оцінку стану забезпечення професійною освітою осіб з інвалідністю.

Водночас, у 2016 році підготовлено регіональні звіти з аналізом системи професійно-технічної освіти. Методологічною основою аналізу стали стандарти Туринського процесу – оцінка розвитку професійної освіти на рівні Європейського освітнього фонду. Серед методологічних індикаторів звіту можемо вирізнити ефективність врахування демографічних, соціальних та інклюзивних потреб⁹⁰. Наявність цього індикатора окрім іншого передбачає, очевидно, рівний доступ до професійної освіти учнів з особливими освітніми потребами. Підтверджується це наступним критерієм: рівний доступ до професійної освіти усіх громадян незалежно від статі, стану здоров'я, матеріального забезпечення⁹¹.

У 2017 році вийшло ще одне ґрунтовне дослідження щодо стану професійної освіти в Україні (далі – Заключний звіт), метою якого було здійснення оцінки та формулювання можливих напрямків майбутньої допомоги ЄС у реформуванні системи професійної (професійнотехнічної) освіти та підготовки робітничих кадрів в Україні:

- 1) аналіз ефективності впровадження політики реформ щодо розвитку професійно-технічної освіти на національному та регіональному рівнях;
- 2) аналіз питань, пов'язаних з виділенням коштів, видатками та фінансовими потребами для реформування та підтримки сучасного сектора професійно-технічної освіти, що відповідатиме потребам держави і потенціалу економічного розвитку;
- 3) визначення необхідних змін у законодавстві та інституційних механізмах сектора професійно-технічної освіти, які є передумовами ефективної підтримки з боку ЄС;
- 4) формулювання можливих варіантів та сценаріїв дій ЄС, включаючи детальну специфікацію організаційних структур зі сторони бенефіціарів та організаційвиконавців.

Аналіз національного права.

Доводиться констатувати, що реалізація права людей з інвалідністю на здобуття професійної освіти на рівні з іншими ставиться в залежність від двох основних факторів – стан здоров'я людини та готовність самої системи професійної освіти до можливості надавати якісні освітні послуги, зокрема й цій категорії населення.

⁸⁹ Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. — Київ : Педагогічна думка, 2016. — 448 с.

⁹⁰ Туринський процес 2016. Україна. Регіональний рівень. Резюме регіональних звітів. Проект Європейського Фонду Освіти «Туринський процес 2016. Україна. Регіональний рівень» / Міністерство освіти і науки України, Європейський Фонд Освіти, - К.: «Вік принт».. - 2016. – С. 5.

⁹¹ Там само. С. 16.

Формально, згідно із статтею 5 Закону України «Про професійно-технічну освіту» громадяни України мають рівні права на здобуття професійно-технічної освіти відповідно до своїх здібностей і нахилів, однак обмеження допускаються за медичними та віковими показниками, а також показниками професійної придатності, що визначаються Кабінетом Міністрів України. Ці норми продубльовано і в наказі Міністерства освіти і науки України від 14.05.2013 № 499 «Про затвердження Типових правил прийому до професійно-технічних навчальних закладів України» (далі – Наказ МОН).

Статтею 42 Закону України «Про професійно-технічну освіту» передбачено, що Держава гарантує особам з інвалідністю професійно-технічну освіту на рівні, що відповідає їх здібностям і можливостям, а за інших рівних умов вони мають переважне право на зарахування до професійно-технічних навчальних закладів. У цій же статті знову робиться акцент на медичні показання до навчання: «Професійна підготовка або перепідготовка інвалідів здійснюється за рахунок коштів державного бюджету в межах обсягів державного замовлення з урахуванням медичних показань і протипоказань для наступної трудової діяльності. Обрання форм і методів професійної підготовки проводиться згідно з висновками спеціалістів медико-соціальної експертної комісії» (далі – МСЕК). Окрім цього передбачено, що у професійному навчанні людей з інвалідністю поряд із традиційними допускається застосування альтернативних форм навчання.

Схожі норми містяться і в статтях 21 та 22 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю», однак доповнено нормами стосовно обов'язку навчальних закладів надавати освітні послуги особам з інвалідністю нарівні з іншими громадянами, у тому числі шляхом створення належного кадрового, матеріально-технічного забезпечення та забезпечення розумного пристосування, що враховує індивідуальні потреби особи з інвалідністю.

Відповідно до Наказу МОН: «Правила прийому до професійно-технічного навчального закладу доводяться до відома вступників через засоби масової інформації та (або) інформаційні стенди і мають обумовлювати, зокрема обмеження з професій (спеціальностей) та спеціалізацій за віком вступників, статтю та медичними показаннями та порядок проходження медичного огляду вступників до професійно-технічних навчальних закладів, що проводять підготовку фахівців для галузей, які потребують обов'язкового професійного медичного відбору, або проходження зазначеного огляду в інших медичних установах»⁹².

Діти з інвалідністю та особи з інвалідністю яким не протипоказане навчання за обраним напрямом (спеціальністю) зараховуються поза конкурсом⁹³.

Законом України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю» визначено, що Експертиза професійної придатності повнолітніх осіб з інвалідністю здійснюється МСЕК. Цей висновок включається в індивідуальну програму реабілітації особи з інвалідністю (далі – ІПР) і є підставою для здійснення професійної орієнтації, професійної освіти і наступного працевлаштування з урахуванням побажань і думки

⁹² Наказ Міністерства освіти і науки України від 14.05.2013 № 499 «Про затвердження Типових правил прийому до професійно-технічних навчальних закладів України». // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0823-13>

⁹³ Наказ Міністерства освіти і науки України від 14.05.2013 № 499 «Про затвердження Типових правил прийому до професійно-технічних навчальних закладів України». // <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0823-13>

особи з інвалідністю (дитини з інвалідністю - для навчання). Додатково, МСЕК визначає види трудової діяльності, рекомендовані особі з інвалідністю за станом здоров'я⁹⁴. ІПР є обов'язковою для виконання органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, реабілітаційними установами незалежно від типу і форми власності⁹⁵.

Законом України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю передбачено, що особи з інвалідністю, діти з інвалідністю з важкими формами інвалідності, які потребують спеціальних умов для одержання професійної освіти, за своїм бажанням можуть навчатися у спеціальних навчальних закладах чи в навчальних закладах загального типу, де створюються відповідні умови згідно з державними соціальними нормативами, та у разі необхідності - за навчальними програмами, адаптованими для навчання осіб, які потребують корекції фізичного та/або розумового розвитку. У разі неможливості, їх навчання організовується (за їх згодою або за згодою їх законних представників) вдома за індивідуальними навчальними планами, якщо ця форма допускається змістом професійного навчання за визначеною спеціальністю⁹⁶.

Аналіз нормативно-правових актів, які регулюють питання встановлення групи інвалідності та видачі ІПР, засвідчують прямий взаємозв'язок між отриманою групою інвалідності та висновком щодо спроможності отримувати освіту та подальшого працевлаштування.

Насамперед, під час встановлення групи інвалідності та видачі ІПР, МСЕК має визначити критерії життєдіяльності людини, такі як: здатність до самообслуговування, пересування, орієнтації, контролю своєї поведінки, спілкування, навчання, виконання трудової діяльності⁹⁷.

При оцінці здатності до навчання, МСЕК визначає можливість навчатися у звичайних або спеціально створених умовах (спеціальний навчальний заклад або група, навчання в домашніх умовах тощо); обсяг програми, строки і режим навчання; можливість освоєння професій різного кваліфікаційного рівня або тільки окремих видів робіт; необхідність використання спеціальних засобів із залученням допомоги інших (крім викладача) осіб⁹⁸.

Критерій виконання трудової діяльності, визначається збереженням або втратою професійної здатності, можливістю трудової діяльності за іншою професією, яка за кваліфікацією дорівнює попередній, оцінка допустимого обсягу роботи у своїй професії і посаді, можливість трудової зайнятості в звичайних або спеціально створених умовах. Здатність до праці за конкретною професією у людей з інвалідністю з обмеженням інших критеріїв життєдіяльності може бути збережена повністю або частково чи відновлена засобами професійної реабілітації, після чого вони можуть працювати у звичайних або спеціально створених умовах з повною чи неповною тривалістю робочого часу⁹⁹.

⁹⁴ Статті 7, 8 Закону України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні».

⁹⁵ Стаття 8 та 23 цього ж Закону.

⁹⁶ Там само. Стаття 38.

⁹⁷ Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 05.09.2011 № 561 «Про затвердження інструкції про встановлення груп інвалідності» // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1295-11>

⁹⁸ Там само.

⁹⁹ Там само.

На жаль, у більшості випадків група інвалідності буде впливати на ступінь обмеження життєдіяльності, зокрема й у сферах освіти та праці. Критеріями встановлення I групи інвалідності є ступінь втрати здоров'я, що спричиняє обмеження однієї чи декількох категорій життєдіяльності особи у значному III ступені, зокрема можуть бути значні обмеження здатності до навчання та нездатність до окремих видів трудової діяльності. Окрім цього, люди з інвалідністю I групи із значно вираженим обмеженням життєдіяльності можуть навчатися та проводити різні види трудової діяльності за умови їх забезпечення засобами компенсації фізичних дефектів або порушених функцій організму, здійснення реабілітаційних заходів, створення за необхідності спеціальних умов праці, у тому числі вдома¹⁰⁰.

Критеріями встановлення II групи інвалідності є ступінь втрати здоров'я, що спричиняє обмеження у вираженому II ступені однієї чи декількох категорій життєдіяльності особи, зокрема можуть бути обмеження здатності до навчання II ступеня - нездатність до навчання або здатність до навчання тільки у спеціальних навчальних закладах або за спеціальними програмами вдома та обмеження здатності до трудової діяльності II ступеня - нездатність до провадження окремих видів трудової діяльності чи здатність до трудової діяльності у спеціально створених умовах з використанням допоміжних засобів і/або спеціально обладнаного робочого місця, за допомогою інших осіб. Особи з інвалідністю II групи з вираженим обмеженням життєдіяльності можуть навчатися та провадити різні види трудової діяльності, зокрема шляхом створення відповідних умов праці із забезпеченням засобами компенсації фізичних дефектів чи порушених функцій організму, здійснення реабілітаційних заходів¹⁰¹.

Критеріями для встановлення III групи інвалідності є ступінь втрати здоров'я, що спричиняє обмеження однієї чи декількох категорій життєдіяльності у помірно вираженому I ступені, зокрема обмеження здатності до навчання I ступеня - здатність до навчання в навчальних закладах загального типу за умови дотримання спеціального режиму навчального процесу і/або з використанням допоміжних засобів, за допомогою інших осіб (крім персоналу, що навчає) та обмеження здатності до трудової діяльності I ступеня - часткова втрата можливостей до повноцінної трудової діяльності (втрата професії, значне обмеження кваліфікації або зменшення обсягу професійної трудової діяльності більше ніж на 25 відсотків, значне утруднення в набутті професії чи працевлаштуванні осіб, що раніше ніколи не працювали та не мають професії). Люди з інвалідністю III групи з помірним обмеженням життєдіяльності можуть навчатися та провадити різні види трудової діяльності за умови забезпечення у разі потреби засобами компенсації фізичних дефектів чи порушених функцій організму, здійснення реабілітаційних заходів¹⁰².

Додатково, у розділі 4 ІПР «Професійна реабілітація» зазначається перелік професій і рівень кваліфікації, який збережений в тому чи іншому ступені професійної придатності. Обов'язково вказуються відомості про придатність до відповідної професії: у повному обсязі, з обмеженням обсягу виконуваних робіт та визначенням

¹⁰⁰ Постанова Кабінету Міністрів України від 03.12.2009 № 1317 «Питання медико-соціальної експертизи» // <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1317-2009-%D0%BF>

¹⁰¹ Там само

¹⁰² Там само

тривалості робочого дня. Зазначається перелік професій, спеціальностей, що рекомендується до освоєння при професійному навчанні, перепідготовці. Обов'язково надаються рекомендації щодо форми організації навчання: у загальноосвітньому навчальному закладі, у спеціально організованих умовах (спеціальна загальноосвітня школа, школа-інтернат, спеціальний клас (група у відповідному навчальному закладі), спеціальна навчальна програма, режим навчання та ін.); щодо рівня професійної підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації (освіта: професійно-технічна, неповна вища (молодший спеціаліст), базова вища (бакалавр), повна вища (спеціаліст, магістр), курсова підготовка), типу та назви навчального закладу. МСЕК, ЛКК рекомендують терміни та місце навчання¹⁰³.

У розділі 5 «Трудова реабілітація» має зазначатись докладний опис усіх чинників та елементів майбутньої трудової діяльності людини з інвалідністю. Обов'язково вказується: протипоказання за станом здоров'я людини з інвалідністю до професійної діяльності; показані особі з інвалідністю умови праці (важкість, напруженість, режим праці та відпочинку, форма організації праці, санітарно-гігієнічні чинники); у разі можливого продовження роботи за своєю професією із зменшенням обсягу роботи - необхідні обмеження щодо виконання окремих посадових і функціональних обов'язків, планових завдань; у разі потреби - наводяться особливі вимоги до охорони праці і техніки безпеки (до роботи на висоті), біля механізмів, що рухаються, з енергоуstattкуванням та інші; необхідні для виконання роботи за професією спеціальні пристосування (тифлотехнічні, сурдотехнічні та інші засоби) і спеціальні вимоги з організаційно-технічної та ергономічної адаптації робочого місця щодо особливості патології; раціональне працевлаштування - указується перелік рекомендованих професій і видів праці¹⁰⁴.

Можна було би привітати спробу визначити для кожної людини з інвалідністю її здатність до навчання та працевлаштування, проте виникає резонне питання щодо спроможності фахівців МСЕК надати таку комплексну оцінку людини, яку вони бачать вперше, маючи доступ лише до медичних висновків щодо стану здоров'я, та обмеженість у часі. Навіть можливість залучати до підготовки ІПР фахівців з різних галузей видається малоефективною, оскільки виникає сумнів щодо наявності таких фахівців, особливо в районних центрах, та бажання фахівців надавати відповідні послуги на безкоштовній основі. Більше того, формальна залученість особи для складання ІПР, на практиці не виконується, особливо у ситуації, коли особа не ознайомлена із можливостями професійної освіти та подальшої зайнятості або взагалі із вимогою своєї участі.

До цього часу вирішальним при наданні групи інвалідності та ІПР залишається стан здоров'я людини, а не інші чинники життєдіяльності людини, які впливають на її життя. Отже, навряд чи можна об'єктивно визначити спроможність людини з інвалідністю до навчання чи праці, тим паче визначити форми навчання чи умови роботи, користуючись лише документами про стан здоров'я. Додатковими факторами є відсутність можливості забезпечити особу з інвалідністю необхідними засобами

¹⁰³ Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 18.10.2007 № 623 «Про затвердження форм індивідуальної програми реабілітації інваліда, дитини-інваліда та Порядку їх заповнення»

¹⁰⁴ Там само

реабілітації, що зможуть компенсувати втрачене здоров'я та дозволять виконувати ті, чи інші функції.

Однією з причин неналежного заповнення ІПР є недостатня кількість фахівців. У 2016 році в Україні функціонували 361 МСЕК, з них 49 обласних та центральних міських, 312 міжрайонних МСЕК. Станом на 01.01.2017 року у мережі МСЕК працюють 1386 лікарів. Очевидно, що такої кількості фахівців для встановлення груп інвалідності та підготовки ІПР для фактично 3 млн. осіб з інвалідністю, особливо враховуючи той факт, що кожен 2 роки має переглядатись ІПР, є недостатнім¹⁰⁵.

Медичні протипоказання до певних професій.

Якщо в особи наявні медичні протипоказання щодо певної професії, вона не зможе здобути фах за цією спеціальністю.

Чіткі вимоги щодо стану здоров'я особи зазначені у Переліку робіт, для виконання яких є обов'язковим попередній (періодичний) медичний огляд працівників¹⁰⁶. До визначених категорій праці (робота на висоті, машиністи, електротехнічний персонал, робота у нафтовій та газовій промисловості, усі види підземних робіт, робота на гідравлічних станціях, роботи, що пов'язані з обслуговуванням ємкостей під тиском, роботи у військовій охороні та службах спецзв'язку, газорятувальних службах, аварійно-рятувальних службах тощо) встановлюються вимоги щодо медичних протипоказань,

Окрім цього, функціонує Перелік загальних медичних протипоказань до роботи із шкідливими та небезпечними факторами виробничого середовища і трудового процесу¹⁰⁷, наприклад: психічні захворювання та подібні їм стани, що підлягають обов'язковому диспансерному нагляду, усі злоякісні хвороби системи крові, хронічні захворювання легенів з дихальною і легенево-серцевою недостатністю, хронічні хвороби нирок тощо. До цього Переліку є примітка, що глухі від народження чи з дитинства можуть працювати тільки в індивідуально створених умовах.

В іншому переліку (Перелік шкідливих та небезпечних факторів виробничого середовища і трудового процесу, при роботі з якими обов'язковий попередній (періодичні) медичний огляд працівників¹⁰⁸) визначено медичні протипоказання до роботи з: різними хімічними речовинами, їх сполучниками, елементами та складними хімічними сумішами; промисловими аерозолями; біологічними та фізичними факторами; фізичним перевантаженням та перенапруженням окремих органів та систем.

Перелік робіт, де є потреба у професійному доборі¹⁰⁹ включає в себе перелік робіт (підземні, в кесонах, барокамерах, замкнутих просторах, водолазних, на висоті, з вибуховими матеріалами, які передбачають носіння вогнепальної зброї, аварійно-

¹⁰⁵ Мойса Богдан. Пропозиції до політики щодо реабілітації осіб з порушеннями здоров'я. // http://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/Propozicii_Politiki_reabilitacii_zdoroviya-1.pdf

¹⁰⁶ Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 21.05.2007 № 246 «Про затвердження Порядку проведення медичних оглядів працівників певних категорій»

¹⁰⁷ Там само

¹⁰⁸ Там само

¹⁰⁹ Наказ Міністерства охорони здоров'я України, Державного комітету України по нагляду за охороною праці від 23.09.1994 № 263/121 «Про затвердження Переліку робіт, де є потреба у професійному доборі»

рятувальних та по гасінню пожеж, пов'язанні із водінням наземного, підземного, водного та повітряного транспорту, пов'язані з нервово-емоційним напруженням (диспетчери транспорту, оператори енергетичних систем) тощо) та психофізіологічні показники для професійного добору (увага, сенсорні реакції, пам'ять, емоційна стійкість, орієнтація у замкнутому просторі, реакція на об'єкт, який рухається, швидкість переключення уваги, втома, здатність до адаптації, агресивність тощо).

Отже, при розгляді системи професійної освіти слід враховувати, що значна кількість спеціальностей будуть недоступними для більшості людей з інвалідністю у зв'язку із відповідними вимогами до професії, що ідентифікують перешкоди. В цій ситуації складно заперечувати, що для вищезгаданих спеціальностей стан здоров'я може бути вирішальним для життя та безпеки інших осіб, проте варто здійснювати контроль за тим щоб вимоги до стану здоров'я були пропорційними поставленій меті. Показовою у цій ситуації може бути цьогорічна ініціатива Міністерства охорони здоров'я України, яке наприкінці лютого оприлюднило проект наказу щодо медичних протипоказань для кандидатів у водії та водіїв транспортних засобів¹¹⁰, в якому дуже широкий перелік захворювань (наприклад, хронічні захворювання нирок, відсутність однієї нирки), а також передбачена можливість у значній кількості випадків вирішувати питання про допуск індивідуально. Отже, у випадку прийняття такого наказу з відповідними широким переліком медичних протипоказань, для людей з інвалідністю професія водія може виявитись закритою.

В останні роки Міністерством освіти і науки України та Міністерством соціальної політики України розробляються державні стандарти професійної (професійно-технічної) освіти, в яких є підрозділ, що стосується специфічних вимог до професії, зокрема медичних, вікових та за статтю. Тому необхідно раціонально підходити до встановлення медичних обмежень з урахуванням специфіки роботи, наявності перешкод для виконання професії особою з порушеннями здоров'я та можливості мінімізації цих перешкод допоміжними засобами та розумним пристосуванням.

Доступ до закладів освіти.

Ліцензійні умови до закладів освіти не дають відповіді на проблему створення умов для навчання студентів з особливими освітніми потребами. У звіті Міністерства освіти і науки України щодо виконання Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю повідомляється: «згідно з Ліцензійними умовами провадження освітньої діяльності закладів освіти¹¹¹, професійно-технічний навчальний заклад повинен забезпечити доступність навчальних приміщень для маломобільних груп населення, зокрема безперешкодний доступ до навчальних аудиторій, лабораторій та його іншої інфраструктури для осіб, які відносяться до маломобільних груп населення, з урахуванням їх обмежень життєдіяльності, зумовлених станом здоров'я та віком

¹¹⁰ Проект Наказу МОЗ «Перелік медичних протипоказань для кандидатів у водії та водіїв транспортних засобів» // http://moz.gov.ua/uploads/0/3716-pro_20180226_2.pdf

¹¹¹ Постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2016 р № 1187 «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти» //

(додаток 27 Технологічні вимоги щодо забезпечення провадження освітньої діяльності у сфері професійно-технічної освіти)»¹¹².

Насправді, аналіз згаданої постанови не дозволяє погодитись з висновком міністерства. Вимога щодо доступності закладів професійної освіти є лише приміткою до відповідного додатку і не передбачено жодного критерію оцінки, тоді як інші критерії (наприклад, наявність бібліотеки, Забезпеченість майстернями, кабінетами, лабораторіями, полігонами, обладнанням, устаткуванням, необхідними для виконання робочих навчальних програм, наявність методичних вказівок до тематичного та вихідного контролю тощо) оцінюються у відсотках або позначаються наявністю чи відсутністю. Водночас у відповідному розділі щодо вимог до провадження освітньої діяльності у сфері загальної середньої освіти та у сфері дошкільної освіти в частині вимог до матеріально-технічного забезпечення освітньої діяльності є окрема вимога щодо доступності для маломобільних груп населення, проте в частині щодо вимог до професійно-технічних закладів подано посилання на вищеаналізований додаток 27.

3.6 Аналіз статистичних даних у сфері професійної (професійно-технічної) освіти

У 2016-2017 навчальному році у 806 професійно-технічних навчальних закладах України здобували професійно-технічну освіту 285 тис. осіб, у тому числі 4 тис. осіб з інвалідністю (1,5 відсотка від загального контингенту учнів)¹¹³.

Відповідно до іншої інформації, у 2016 році у професійно-технічній освіті брали участь близько 5000 осіб з інвалідністю (або 1,7 % від загальної кількості учнів системи професійно-технічної освіти). Найбільша частка учнів цієї категорії була в Житомирській області (4,1 %), а найнижча – у Херсонській та Луганській областях (0,6 %). 66,2 % випускників 2016 року з інвалідністю були працевлаштовані¹¹⁴.

У зведеному звіті оцінки системи професійної освіти декларується намагання регіонів «враховувати потреби в отриманні робітничих професій таких груп населення (дітей з обмеженими можливостями, дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, переселенців із зони АТО, внутрішньо переміщених осіб), забезпечуючи спрощену систему зарахування на навчання та соціальні гарантії під час навчання»¹¹⁵.

¹¹² Інформація про стан виконання зобов'язань України за Конвенцією про права осіб з інвалідністю в галузі загальної середньої та дошкільної освіти // https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKEwid0PLbq6PaAhWLkSwKHUWoC18QFggnMAA&url=https%3A%2F%2Fmon.gov.ua%2Fstorage%2Fapp%2Fmedia%2Fgromadske-obgovorennya%2Finformacziya-na-minsocz-shhodo-vikonannya-konvenciyi-pro-prava-osib-z-invalidnistyu-5.doc&usg=AOvVaw2WwpSnkVAKy6GK_jt54Vkp

¹¹³ Інформація про стан виконання зобов'язань України за Конвенцією про права осіб з інвалідністю в галузі загальної середньої та дошкільної освіти // https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0ahUKEwid0PLbq6PaAhWLkSwKHUWoC18QFggnMAA&url=https%3A%2F%2Fmon.gov.ua%2Fstorage%2Fapp%2Fmedia%2Fgromadske-obgovorennya%2Finformacziya-na-minsocz-shhodo-vikonannya-konvenciyi-pro-prava-osib-z-invalidnistyu-5.doc&usg=AOvVaw2WwpSnkVAKy6GK_jt54Vkp

¹¹⁴ Формування допомоги ЄС у реформуванні системи професійної (професійно-технічної) освіти в Україні. Заключний звіт. С. 23.

¹¹⁵ Туринський процес 2016. Україна. Регіональний рівень. Резюме регіональних звітів. Проект Європейського Фонду Освіти «Туринський процес 2016. Україна. Регіональний рівень» / Міністерство освіти і науки України, Європейський Фонд Освіти, - К.: «Вік принт».. - 2016. – С. 17.

На жаль, використовувана у звіті термінологія та акцент на первинності соціальних питань та спрощенні вступу змушують підозрювати, що включення осіб з особливими освітніми потребами до професійного навчання, не є пріоритетом методології оцінки.

Відсутнє в оцінці й комплексне розуміння безперешкодного доступу. «Водночас, у переважній більшості навчальних закладів умови для навчання осіб, які мають обмеження у пересуванні, задовольняються лише частково - навчальні заклади не спроможні забезпечити цілісний комплекс належних технічних умов для їх навчання (пандуси, санітарно-гігієнічні умови, ліфт, спеціальні меблі тощо)»¹¹⁶. Такий звужений підхід є далеким від розуміння рівного доступу людей з інвалідністю до професійної освіти. Більше того, відсутність знань із відповідної тематики у регіональних фахівців, спотворює діяльність із забезпечення прав людей з інвалідністю. «Установи служби зайнятості обладнані пандусами для безперешкодного доступу до необхідної інформації, кнопками виклику працівників центру зайнятості до вхідних дверей», - зазначається в одному із звітів.

Про цілковиту недоступність закладів професійно-технічної освіти йдеться і у Заключному звіті: «Більшість ПТНЗ залишаються для таких осіб недоступними. Необхідно забезпечити наявність спеціальних зовнішніх та внутрішніх ліфтів, підйомників для інвалідних візків, мобільних поручнів та іншого обладнання. Відповідно, при плануванні будь-яких будівельно-ремонтних робіт слід брати до уваги цей аспект»¹¹⁷.

У зв'язку із відсутністю умов, продовжує широко застосовуватись сегрегаційна модель через окремі заклади та групи. «Оскільки у системі ПОН професію отримують різні групи молоді з обмеженими фізичними і розумовими можливостями (вадами слуху, зору, інтелекту, психофізичними розладами, порушеннями опорно-рухового апарату) регіони застосовують множинність підходів до організації навчання - від інклюзії до створення центрів професійної реабілітації. Усі регіональні системи пропонують навчання таких осіб у загальних або спеціально створених групах для надання професійної підготовки дітям з обмеженими можливостями»¹¹⁸.

На жаль, ні звіти, ні методологія не відображають динаміку зменшення сегрегованих інституцій, на користь інклюзивних. Підтверджується це окремими регіональними звітами «Всього в ПТНЗ (Волинської) області в 2015-2016 н.р. здобували професійну підготовку 130 учнів з інвалідністю (1,6% від загальної кількості), з них 59 в загальних групах. У 3 ПТНЗ були сформовані окремі групи з числа учнів з особливими потребами»¹¹⁹. Аналіз регіональних звітів підтверджує тенденцію, що є схожою до загальної середньої освіти. Чим більша у регіоні кількість спеціальних навчальних закладів (навчально-реабілітаційні центри, навчально-виробничі комбінати, центри професійної реабілітації), тим менше дітей з інвалідністю навчається у загальних закладах професійної освіти. «Станом на 30.12.2015 у професійно-технічних

¹¹⁶ Там само. С. 17.

¹¹⁷ Формування допомоги ЄС у реформуванні системи професійної (професійно-технічної) освіти в Україні. Заключний звіт. С. 49.

¹¹⁸ Туринський процес 2016. Україна. Регіональний рівень. Резюме регіональних звітів. Проект Європейського Фонду Освіти «Туринський процес 2016. Україна. Регіональний рівень» / Міністерство освіти і науки України, Європейський Фонд Освіти, - К.: «Вік принт».. - 2016. - С. 17.

¹¹⁹ Туринський процес 2016. Україна. Регіональний рівень. Аналіз системи професійно-технічної освіти Волинської області. Проект Європейського Фонду Освіти «Туринський процес 2016-17» / Міністерство освіти і науки України, Європейський Фонд Освіти, - К.: «Вік принт». - 2016. - С. 33

навчальних закладах продовжували навчання 79 дітей з інвалідністю. У кінці березня 2016 року у професійно-технічних навчальних закладах здобувала робітничу кваліфікацію 61 дитина з інвалідністю»¹²⁰. Окремі групи у професійних навчальних закладах переважно об'єднують нечуючих учнів та учнів із інтелектуальними порушеннями.

Слід враховувати, що особи з інвалідністю професію можуть здобути не лише в системі професійно-технічної освіти, а й в закладах професійної реабілітації, яких в Україні 9. В цих центрах особи з інвалідністю впродовж навчання (від трьох місяців до одного року) можуть безкоштовно проживати, отримувати харчування, здобувати професію, отримувати різні реабілітаційні послуги, в тому числі медичний супровід. З усією повагою ставлячись до належного облаштування центрів професійної реабілітації, все ж хочемо звернути увагу, що їх існування є далеким від інклюзивної моделі професійної підготовки. Відсутність репрезентативних досліджень не дозволяє порівняти якість освіти у центрах професійної реабілітації із закладами професійної освіти, однак навчання у сегрегованих умовах явно не піде на користь зайнятості на відкритому ринку праці.

Мінімізація викликів пов'язаних із створенням умов для навчання осіб з особливими освітніми потребами виглядає сумнівною у короткостроковій перспективі. Причиною чого є слабка матеріально-технічна база та застаріле обладнання закладів професійної освіти, а бюджетна підтримка на її удосконалення є незначною. За даними Державної служби статистики, до 88 % обсягу фінансування закладів професійно-технічної освіти надходить з державного та місцевих бюджетів, при чому більша частина цих коштів витрачається на заробітну платню та оплату комунальних послуг (відповідно 57 % та 12 % державних видатків)¹³. Близько 10 % загальних витрат ПТО оплачується домашніми господарствами, в той час як роботодавці покривають лише 2 % від загальної суми витрат професійної освіти і навчання. За свіжими даними МОН (від 01.10.2017), видатки державного та місцевого бюджетів на ПТО витрачаються на виплату заробітної плати (68,2 %), харчування (3,5 %), комунальні послуги (11,8 %), стипендії (13 %), та інше (3,5 %)¹²¹.

Більше того, у зв'язку з децентралізацією, 2016 року фінансування закладів професійно-технічної освіти було передано на місцевий рівень, однак не всі міста обласного значення могли фінансово забезпечити свої ПТНЗ. У 2017 року заклади професійно-технічної освіти фінансують із обласних бюджетів та бюджетів міст-обласних центрів. Також у бюджеті 2017 року було передбачено два мільярди гривень освітньої субвенції на здобуття середньої освіти в закладах професійно-технічної освіти, 119 млн грн на фінансування 19-ти професій загальнодержавного значення та ще 50 млн – на створення навчально-практичних центрів за галузевим спрямуванням. Загалом 2017 року мало створитись 30 таких центрів: 25 – за рахунок держбюджету, і п'ять – із залученням інвестицій роботодавців¹²².

¹²⁰ Туринський процес 2016-17. Україна. Регіональний рівень. Аналіз системи професійно-технічної освіти Київської області. Проект Європейського Фонду Освіти «Туринський процес 2016-17» / Міністерство освіти і науки України, Європейський Фонд Освіти, – К.: «Вік принт». – 2016. – С. 28.

¹²¹ Заключний звіт

¹²² Реформа освіти та науки // <https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/reformi/reforma-osviti>

Викликом створенню умов для доступу осіб з особливими освітніми потребами до професійної освіти є низька спроможність міст обласного значення утримувати професійні та професійно-технічні навчальні заклади, фінансування яких було передано на місцевий рівень у 2016 році. Із 817 професійно-технічних навчальних закладів державної форми власності, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України, з 1 січня 2016 року 722 ПТНЗ перейшли на фінансування з бюджетів міст обласного значення та обласних бюджетів. З огляду на те, що на місцевому рівні в багатьох випадках не знайшлося у необхідному розмірі коштів на утримання відповідних навчальних закладів, регіони відзначають, що у частині ПТНЗ, які розташовані в містах обласного значення, тривалий час не виплачувалася заробітна плата педагогічним працівникам, учням - стипендії та інші гарантовані державою соціальні виплати, що викликало соціальну напругу в навчальних закладах, поставило під загрозу існування окремих закладів професійно-технічної освіти¹²³.

Іншою, не менш важливою проблемою, є забезпеченість системи професійної освіти фахівцями. У 2016 році навчальний процес у ПТНЗ здійснює 39,5 тис. педагогічних працівників, серед них 14,0 тис. викладачів, 17,8 тис. майстрів виробничого навчання. Середня забезпеченість педагогічними кадрами становить 87 %. Внаслідок того, що рівень заробітної плати педагогів є катастрофічно малим у порівнянні із заробітною платою на виробництві, спостерігається плинність кадрів, небажання випускників вищих навчальних закладів працювати на посадах педагогів професійного навчання та майстрів виробничого навчання¹²⁴. В таких умовах із недостатньою забезпеченістю педагогічними кадрами та неможливістю здійснювати гідну оплату праці, навряд чи можна говорити про можливість залучати додаткових фахівців для навчання осіб з інвалідністю, навіть не дивлячись на те, що така можливість передбачена.

Внаслідок окресленої ситуації, впливає й інша проблема – супровід осіб з особливими освітніми потребами. «До проблем у організації цієї роботи регіони відносять нестачу коштів на педагогічний і психологічний супровід таких учнів. Хоча законодавчо штатними розписами ПТНЗ була передбачена додаткова чисельність педагогічних працівників Постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2014 р. № 65 «Про економію державних коштів та недопущення втрат бюджету» введення до штатного розпису додаткових посад заборонено»¹²⁵. В окремих областях у якості експериментальних проектів, запроваджується супровід учнів з інвалідністю, проте переважно йдеться про тих, хто навчається у спеціальних групах.

У Національній доповіді серед проблем професійно-технічної освіти згадано й недостатню забезпеченість навчальною літературою. Починаючи з 2010 р., у проектних показниках державного замовлення випуск підручників для цих закладів не був передбачений. Заклади проф-техосвіти забезпечені підручниками на 70 %, а ті підручники, що є в бібліотечних фондах, часто не відповідають сучасним вимогам, є

¹²³ Туринський процес 2016. Україна. Регіональний рівень. Резюме регіональних звітів. Проект Європейського Фонду Освіти «Туринський процес 2016. Україна. Регіональний рівень» / Міністерство освіти і науки України, Європейський Фонд Освіти, - К.: «Вік принт».. - 2016. – С. 9.

¹²⁴ Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. — Київ : Педагогічна думка, 2016. — 448 с. – С. 95.

¹²⁵ Там само. С. 17.

застарілими. Галузевою цільовою програмою «Підручник для професійно-технічних навчальних закладів» на 2010-2012 рр. передбачалося видання 53 найменувань таких підручників, однак через відсутність фінансування ця програма була виконана лише частково¹²⁶.

Відсутність належних фінансових ресурсів призведе до неможливості створення умов для навчання учнів з особливими освітніми потребами – йдеться про безперешкодний доступ до будівель закладів, інформації, необхідні допоміжні та інші засоби навчання.

За даними міністерства, процес передачі управління закладами професійної освіти рухається доволі складно, але вже наразі передано повноваження з управління закладами на місця. Також передано повноваження з формування регіонального замовлення. Щодо удосконалення мережі навчальних закладів, лише протягом 2017 року 48 закладів професійної освіти приєднано до потужніших закладів¹²⁷.

Водночас, в бюджеті 2018 року закладено вдвічі більше коштів на модернізацію професійної освіти, ніж торік, а саме – 100 млн грн. Протягом 3 років в модернізацію професійної освіти було вкладено 200 млн грн, однак цього катастрофічно недостатньо¹²⁸.

Важливо щоб під час оптимізації навчальних закладів та створення навчально-практичних центрів за галузевим спрямуванням, особливо з урахуванням того, що на ці цілі виділяються певні ресурси, враховувались питання забезпечення доступності для осіб з особливими освітніми потребами.

¹²⁶ Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. — Київ : Педагогічна думка, 2016. — 448 с. — С. 95.

¹²⁷ Разом з усіма зацікавленими сторонами, а особливо роботодавцями, ми маємо виробити спільну, зрозумілу всім візію змін профосвіти, - Лілія Гриневиц . // <https://mon.gov.ua/ua/news/razom-z-usima-zacikavlenimi-storonami-osobливо-robotodavcyami-mi-mayemo-virobiti-spilnu-zrozumilu-vsim-viziyu-zmin-profosviti-liliya-grinevich>

¹²⁸ Там само.

IV. Аналіз результатів обговорення питань перехідних періодів у фокус-групах.

Як зазначалося вище, планом проекту передбачено проведення фокус груп як складової частини аналізу політики переходу між різними рівнями освіти для дітей з особливими освітніми потребами з метою виявлення проблемних питань, «вузьких місць» у механізмах переходу та узагальнення ідентифікованих прогалин для формування рекомендацій з удосконалення політик переходів.

До участі у фокус групах було запрошено такі цільові групи:

- представники місцевих управлінь освітою, які реалізують державну політику в сфері освіти, у тому числі з питань інклюзивного навчання;
- керівники закладів загальної освіти, які мають досвід впровадження політики й практики інклюзивного навчання на рівні закладів дошкільної освіти, закладів загальної середньої освіти, закладів професійної освіти;
- педагоги, які мають досвід реалізації інклюзивної практики в дошкільних групах, початкових класах, класах середньої школи;
- батьки дітей з особливими освітніми потребами діти яких: не мають досвіду інклюзивного навчання, але найближчим часом будуть відвідувати заклади дошкільної або загальної середньої освіти; відвідують заклади дошкільної освіти, заклади загальної середньої освіти.

Всього було проведено **37 фокус-груп**, де було залучено до обговорення **393 особи**, з них: 117 батьків дітей з особливими освітніми потребами дошкільного віку, 15 батьків дітей з особливими освітніми потребами віком 7-10 років, 59 педагогів – представників дошкільної освіти, 91 педагогів – представників початкової ланки освіти, 50 педагогів 5-6 класів закладів загальної середньої освіти, 16 керівників закладів дошкільної освіти, 31 керівник закладів загальної середньої освіти, 14 представників місцевих управлінь освіти.

Електронним опитуванням були охоплені **53 особи**, серед них:

- 16 педагогів початкової ланки освіти,
- 6 педагогів 5-6 класів закладів загальної середньої освіти,
- 10 заступників директорів закладів загальної середньої освіти (досвід початкової та середньої ланки освіти), які мають досвід реалізації інклюзивної практики понад 5 років з міст Біла Церква, Харків, Полтава, Одеса, Кременець (Тернопільська обл.), Вінниця, Запоріжжя, Івано-Франківська, Добропілля (Донецька обл.), Гнідин (Київська обл.);
- 23 керівники закладів професійної освіти Волинської, Івано-Франківської, Рівненської, Тернопільської, Львівської областей та м. Києва.

4.1. Переваги інклюзивної освіти

Серед основних переваг інклюзивного навчання для дітей з особливими освітніми потребами батьки зазначали наступні: можливість налагодження дружніх стосунків з однолітками та участь у громадському житті; налагодження й підтримка дружніх

стосунків з людьми, які відрізняються від них. Думки батьків та педагогів щодо інклюзивного навчання були спрямовані в одному напрямі:

- Діти з особливими освітніми потребами мають можливість спілкуватися разом.
- Соціалізація і самоствердження.
- Для кожної дитини використовується індивідуальний підхід, враховуючи особливі освітні потреби.
- Вчитель та асистент підбирають індивідуальний спосіб подання матеріалу;
- Однолітки відіграють роль моделей для дітей з особливими освітніми потребами.

«Потрібна тільки інклюзивна форма навчання, і тільки в правильно організованому інклюзивному середовищі діти з особливими освітніми потребами зможуть правильно соціалізуватися та навчатися, а якщо до цього додати ще й толерантне ставлення громади - це призводить до підвищення особистої мотивації дитини до навчання. І не менш важливе – дитина залишається в родині.»

«Кожний перехідний етап – це шлях розвитку дитини, і разом шлях знаходження комфортних умов для виховання та розвитку дитини з особливими освітніми потребами».

4.2. Бар'єри, що виникають при переході

Серед основних бар'єрів, які виникають при переході дитини з особливими освітніми потребами у дошкільний заклад освіти, батьки зазначали наступні:

- Адміністрація дошкільних навчальних закладів вважає, що дитина з інвалідністю має навчатися в спеціальних навчальних закладах.
- Думки батьків звичайних дітей про те, що дитина з інвалідністю не має навчатися зі «звичайними» дітьми оскільки вони не можуть «приділяти увагу йому одному, обділивши увагою інших».
- Черги в дошкільні навчальні заклади та велика кількість дітей в групах.
- Неготовність вихователів до роботи з дитиною з особливими потребами.
- Страх батьків, що до дитини будуть погано відноситись, можливість негатива з боку інших батьків.
- Складність адаптації, відношення оточуючих, дитячий колектив, колектив батьків.
- Неможливість залишитись у садочку до 8 років (коли дитина буде готова піти до школи).
- Проблема знайти школу з інклюзивним класом, яка готова працювати в напрямі інклюзивної освіти: Оформлення документів, невеликій вибір навчальних закладів здатних прийняти та навчати дитину з особливими освітніми потребами.
- Уніфіковані вимоги до різних дітей: дитині можливо потрібен перекладач, заважає шум, велика швидкість подачі навчального матеріалу, збільшені вимоги до виконання завдань.

- Надання медиками рекомендацій та медичних висновків, які говорять про те, що дитина, яка насправді здатна опанувати освіту за інклюзивною формою навчання, спроможна навчатися лише за індивідуальною формою навчання у спеціальній школі.
- Небажання керівництва школи вирішувати питання щодо організації інклюзивного навчання та щодо пошуку асистентів учителів і фахівців, які можуть проводити корекційно-розвиткові заняття.
- Відсутність архітектурної та інфраструктурної доступності шкіл.
- Ігрова діяльність в школі замінюється уроками.

Батьки також зазначали рекомендації щодо вирішення цих та інших проблем:

- ⇒ проводити просвітницьку роботу з адміністрацією дошкільних навчальних закладів: ознайомлювати з нормативно-правовою базою.
- ⇒ Врахувати в електронних чергах до дошкільних навчальних закладів можливість відкриття інклюзивних груп.
- ⇒ Проводити психологічні тренінги з вихователями на тему толерантності та прав дітей з особливими освітніми потребами.

«Добре було б, якщо та сама група дітей (з дошкільного навчального закладу) перейшла в перший клас, вони вже знатимуть один одного, і живуть на одній вулиці»

«Ми вже ходимо на підготовку, то гарно з дітьми поводитьься і діти не ображають. Буде все добре у нас, тим більше кажуть, що зараз до таких дітей дуже велика увага з боку школи. Чула, що держава допомагає їм».

«Перехід документів: індивідуальна програма розвитку як документ, який переходить з дитиною з дошкільного навчального закладу до школи».

«Найстрашніше пережити день прийому в прийомній комісії навчального закладу, для дитини велика кількість завдань, обмеження в часі та незнайомі люди, що заважає дитині проявити себе»

«У дошкільному навчальному закладі не завжди помічають особливості дитини, і лише в школі (при вступі) виявляється що дитина чогось не може, в садочках не завжди забезпечується всебічний розвиток дитини, котрий необхідний для навчання, ДНЗ не враховує додаткову увагу та деталізацію педагогічного матеріалу для дітей з особливими потребами»

Дещо різнилися думки педагогів щодо бар'єрів при переході дітей з особливими освітніми потребами у дошкільний заклад освіти:

- Діти не проходять діагностичні обстеження (лише за бажанням батьків).
- Немає навиків самообслуговування у дитини з особливими освітніми потребами.
- Вихователі не готові, щоб батьки перебували в групі з дітьми (батьки – асистенти дитини).

- Незацікавленість педагогічного колективу працювати з дітьми з особливими освітніми потребами.
- Нестача спеціалістів зі спеціальною освітою для ефективного супроводу дитини з особливими освітніми потребами.
- Несприйняття дитини з особливими освітніми потребами дітьми класу.
- Не обізнаність вихователів щодо особливостей спілкування з дитиною з особливими освітніми потребами.
- Діти потребують допомоги асистента вихователя.
- Педагоги відмітили складність процесу адаптації дитини з особливими освітніми потребами до навчального середовища та переживання щодо прийняття цієї дитини колективом як дорослих, так і дітей.

Педагоги також зазначили свої рекомендації щодо вирішення визначених ними проблем:

- ⇒ перебування батьків в групі з дитиною в адаптаційний період в якості асистентів дитини.
- ⇒ Наявність у асистента вихователя спеціальної освіти.
- ⇒ Підготовка вихователів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

«Я, як вчитель початкових класів, готова співпрацювати з вихователями дошкільних навчальних закладів, щоб допомогти дитині з особливими освітніми потребами адаптуватися в початковій школі»

«Є важливим асистент вчителя, помічник дитини, допомагати дитині задовольняти фізіологічні потреби.»

«Відкриття (не тільки в пілотних регіонах) послуги «Раннє втручання». Комплексна та своєчасна допомога всіх фахівців від народження, а іноді і до народження»

Батьки дітей, які переходять з класу в клас чи зі спеціального закладу освіти зазначили такі проблеми:

- Зміна режиму, різноманітність вимог у кожного з педагогів, зміна оцінок, у кожного викладача своя система викладання і нема синхронізації між ними (в тому числі в питанні домашнього завдання).
- Недостатня поінформованість нових вчителів про додаткові освітні потреби дітей з інвалідністю, функціональними порушеннями та ризиком виникнення порушень.
- Об'єм домашнього завдання дуже великий, знаю по старшій дитині.

Думки педагогів були схожими:

- Неготовність педагогічного колективу старшої школи працювати за індивідуальною програмою розвитку для дітей з особливими освітніми потребами.
- Можливість виникнення булінгу серед учнів.
- Зміна режиму дня - збільшення кількості годин навчального процесу.

- Упередженість лікарів щодо необхідності перебування дітей з особливими освітніми проблемами в закладах загальної освіти.

І батьки, і педагоги пропонували подібні рекомендації для усунення цих бар'єрів:

- ⇒ проводити навчання для вчителів-предметників з теми «Особливості розвитку дітей з особливими освітніми потребами».
- ⇒ Проводити спільні уроки з вчителями-предметниками у початковій школі, щоб діти знайомилися з педагогами.
- ⇒ Спеціальна підготовка вчителів-предметників.
- ⇒ Інформаційна кампанія серед лікарів про можливість навчання дітей з особливими освітніми потребами в навчальних закладах.

Щодо бар'єрів, які можуть виникати при переході дитини з середньої школи до професійної освіти/ зайнятості, батьки відзначили наступні:

- Необізнаність батьків про права їх дітей на вступ та навчання, порядок здачі ЗНО.
- Невміння довго зосередитись, доводити справу до кінця, відчувати відповідальність.
- Неготовність оточуючих сприймати та приймати особу з інвалідністю як рівних членів суспільства.
- Непрестосованість навчального матеріалу до потреб осіб з інвалідністю у професійних навчальних закладах.
- Відсутність інфраструктурної та інформаційної доступності.
- Відсутність робочих місць, які б відповідали потребам осіб з інвалідністю.
- Небажання керівників підприємств, установ та організацій займатися працевлаштуванням осіб з інвалідністю.
- Недостатня робота з професійної орієнтації дітей інвалідністю, функціональними порушеннями та ризиком виникнення порушень та їх батьків.
- Дитина звикла бути разом з батьками, а навчальний заклад в іншому місті. Важко подолати прив'язаність дитини до мами і мами до дитини. Відстань велика. Самостійне проживання, готувати їжу, ходити по годиннику на пари. А як підготувати до цього дитину і хто в цьому може допомогти, навіть не знаю.

Ці проблеми були доповнені думками педагогів, які зазначили наступні перешкоди:

- Відсутність супроводу у закладах професійної освіти;
- Неможливість підбору професії за індивідуальними особливостями дитини; Архітектурна недоступність приміщень та транспортна віддаленість закладів.

Нижче зазначені рекомендації батьків і педагогів щодо вирішення окреслених проблем:

- ⇒ інформувати батьків про можливості вибору професії для учнів з особливими освітніми потребами.
- ⇒ Психологічні тренінги для батьків «Подання страхів відпускати дитину в доросле життя».

- ⇒ Відкриття груп денного догляду, трудових майстерень, реабілітаційних установ.
- ⇒ Удосконалення матеріальної бази для формування вузькопрофесійних навичок дитини у старших класах загальноосвітніх навчальних закладах.

4.3. Ролі учасників процесу переходу

Важливо також було почути думку основних цільових груп щодо ролі батьків у процесі переходу дитини з особливими освітніми потребами між різними рівнями освіти.

Представники цільових груп зазначили, що роль батьків є надзвичайно важливою на всіх етапах переходу між різними рівнями освіти, оскільки батьки є експертами своїх дітей, несуть відповідальність за їх розвиток, виховання, здоров'я та життя.

Батьки мають бути не лише задіяні, але і співпрацювати зі спеціалістами та педагогами, їм слід усвідомлювати, що за свою дитину, насамперед, відповідальні вони, Вони, як сім'я, - основна інституція, що є центром здійснення навчально-виховного процесу у житті своєї дитини. **А центр раннього втручання, центр реабілітації, садочок, школа та інші заклади – це допоміжні інституції, функція яких надати необхідні послуги, що відповідають потребам дитини.**

«У кожної дитини на кожному з етапів своєї особливості розвитку (нервової системи, психічної, фізичної, емоційної сфери) – необхідно допомогти і вчителям правильно розуміти дитину і здоровим діткам розуміти особливості їх особливих однолітків.

Найбільш - на початку першого перехідного етапу, так як дитині, тим паче дитині з інвалідністю, найскладніше відділитися від батьків, а тому, спершу, таку дитину потрібно поступово «вводити» до нового колективу (поступово збільшувати час перебування такої дитини у колі нових дітей, можливо, на початку навіть з присутністю батьків, потрібна узгодженість у діях та вимогах). Також, щоб навчити вихователя особливостям по догляду за дитиною зі складними порушеннями.

Коли відбувається перехід до школи - відбувається адаптація до шкільного навчання, вчителі та асистенти повинні тримати тісний зв'язок з родиною для розв'язання нових виниклих проблем в навчальному процесі у дитини з ООП.

Керівники закладу повинні створювати належні умови для навчання дітей з особливими потребами (до приходу дитини на навчальний рік – забезпечити всім необхідним: спец.обладнання, сенсорні кімнати, ресурсні кімнати тощо)»

Особливо наголошували на великій ролі батьків в освітньому процесі педагога, які зазначали наступні думки:

- Батьки мають бути повністю включені в процес навчання їх дітей, при цьому не заважаючи спеціалістам, а лише допомагати в потрібний момент.

- На кожному з цих етапів важлива роль батьків як інформаційних помічників для педагога, аби дати більшу характеристику на свою дитину.
- Іноді батьки перебирають на себе функцію координатора чи керівника і диктують свої правила в групі, а то і в цілому закладі. Так немає бути, ми повинні навчитись обговорювати та знаходити консенсус у вирішенні проблемних питань.
- У процес створення комфорту в інклюзивній групі мають бути включені батьки всіх дітей цієї групи, і зовсім необов'язково виділяти конкретну сім'ю.
- Роль батьків – докласти максимальні зусилля для розвитку дитини. Педагоги мають допомогти дитині засвоїти навчальний матеріал. А керівник закладу створити всі умови в закладі як для дітей, так і для педагогів і батьків.
- Так як в дошкільному закладі переважає здебільшого ігрова діяльність, дітям важко звикнути до навчальної (4-5 уроків). На мою думку введення з навчального року Нова школа, допоможе дітям краще адаптуватися в школі.
- Батьки мають бути задіяні на усіх етапах перехідного періоду, тому що діти з особливими освітніми потребами дуже залежать від батьків, які є їх опорою. Батьки, педагоги та керівники закладу мають докласти максимум зусиль для того, щоб діти не відчували складнощів переходу з одного етапу на інший.
- Роль батьків розповісти про дитину, її вподобання, особливості поведінки, реакції на різні звуки, предмети.
- Батьки повинні бути задіяні пасивно, а не активно: спілкуватися з вчителями, психологами, помічниками вчителя.

На ролі батьків в освітньому процесі також наголошували і представники місцевих управлінь, освіти, відмічаючи при цьому можливі заходи щодо розвитку спроможностей батьків, а саме:

- ⇒ Проведення педагогічних нарад з залученням батьків.
- ⇒ Присутність батьків на заняттях, уроках.
- ⇒ Консультації для батьків спеціалістами навчальних закладів та закладів охорони здоров'я.
- ⇒ Забезпечення якісного та своєчасного інформування батьків, які мають дітей з особливими освітніми потребами, про їх права. Сприяти більшій обізнаності батьків «про перші кроки у випадку народження дитини з інвалідністю/особливостями розвитку».

Обговорюючи питання етапів переходу між різними рівнями освіти, нам також ***важливо було зрозуміти причини, які впливають на рішення батьків віддавати своїх дітей з особливими освітніми потребами у спеціальні заклади освіти.***

Батьки відзначити такі основні причини:

- наявність спеціалістів, які займаються з дитиною в спеціальній школі;
- зменшення ризику булінгу, оскільки у спеціальній школі всі діти однакові.

Проте, були батьки, які, не зважаючи на існуючі страхи, висловлювали своє бажання спробувати інклюзивне навчання.

«Там вчать дитину бути самостійною, допомогти іншій дитині, вчитись прибирати після себе. Я, як мама, довго не могла навчити заправляти ліжко. Раніше це мені не приходило навіть в голову, що цього вчать в інтернаті».

«Ми навіть не пробували інклюзивну форму, бо чули відгуки інших батьків про спеціальну школу і дошкільні групи при ній.»

«У спеціальній школі всі однакові, і немає дискримінації щодо моєї дитини».

«У звичайному садочку діти малі і не розуміють різницю між моєю дитиною і ними. Він не розмовляє з ними, але грається іноді».

«Хочу спробувати, Хтось задоволений, хтось ні, але я хочу щоб моя дитина навчалася разом з іншими дітьми»

Цікавими були думки педагогів щодо вибору батьків дітей з особливими освітніми потребами спеціального закладу освіти:

- Неможливість надання ефективної допомоги через нестачу чи некомпетентність спеціалістів.
- Небажання батьків постійно займатись з дитиною.
- Непорозуміння з педагогами та батьками.
- У загальноосвітній школі на сьогодні відсутня для батьків наявна корекційна команда для їх дітей, в дошкільному закладі освіти відсутні спеціалісти корекційної допомоги в галузі дефектології, а в школі створення команди.
- Дітям з особливими освітніми потребами некомфортно в звичайній школі. Не пристосовані ЗНЗ, ДНЗ (пандуси, туалетні кімнати, оснащення).
- Кращі фахівці працюють в спеціальних інтернатах, мають великий досвід роботи з такими дітьми.
- Непідготовленості вчителів – відсутність спеціальної освіти.

Коли є вибір у батьків і вони вже спробували, або швидше намучились в звичайній школі, нічого не залишається як віддавати в спеціальну школу, і там, кажуть, нормально таким дітям.

Це вибір не дітей, а батьків, так як багато з батьків притримуються думки, що дитині буде краще в середовищі з такими самими дітьми з особливими потребами, аніж в загальній школі.

4.4. Рекомендації щодо змін в існуючій політиці у сфері освіти

Наступні рекомендації були надані батьками та педагогами щодо змін в існуючій політиці у сфері освіти, соціального захисту, охорони здоров'я у наданні послуг дітям з інвалідністю, функціональними порушеннями, ризиком виникнення порушень:

- ⇒ удосконалення матеріально-технічної бази.
- ⇒ Збільшення соціальної допомоги на дитину з інвалідністю.
- ⇒ Покращення рівня підготовки педагогів у дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах.
- ⇒ Інформаційна відкритість про навчання дітей з особливими освітніми потребами.
- ⇒ Супровід ментором родин, де виховуються діти з інвалідністю.
- ⇒ Юридичний супровід батьків дітей з особливими освітніми потребами.
- ⇒ Формування позитивного ставлення лікарів до сімей, які виховують дітей з особливими потребами.
- ⇒ Удосконалення навчально-розвивального середовища для всіх дітей сільської місцевості.
- ⇒ Можливість медико-психолого-корекційної допомоги матері з пологового будинку, у випадку народження дитини з особливими освітніми потребами, і державний патронаж від соціальної сфери і освіти.

«На мою думку мають паралельно існувати і інклюзивна, і спеціальна структура освітніх закладів (за складність порушень)».

При цьому представники місцевих управлінь освіти наголосили, що «потрібно, щоб була взаємодія між представниками освіти, соціального захисту, охорони здоров'я щодо надання послуг дітям з інвалідністю та функціональними порушеннями».

4.5. Аналіз результатів опитування представників закладів загальної середньої та професійно-технічної освіти.

Станом на 01.09.2017 року в Україні зареєстровано 792 навчальні заклади професійної освіти, в яких навчалось 252 958 студентів. Більшість закладів професійно-технічної освіти (за галузевим спрямуванням) – це заклади промисловості, будівництва та сільського господарства. Майже 70% учнів мають неповну (базову) середню освіту, отже приходять до закладів професійної освіти після закінчення 9-го класу шкіл. Серед усіх учнів професійної освіти 3 635 дітей мають статус дітей з інвалідністю (близько 1,4% від загальної кількості учнів в Україні). У 2016 році таких учнів було 3 890, з яких 1 764 учнів завершили навчання – серед них 1 547 (87,7%) учнів було працевлаштовано (1 173 – працевлаштовано за професією), 378 продовжили навчання, 213 (12%) учнів не працевлаштовано. Найбільша кількість учнів з інвалідністю нараховується в Дніпропетровській (1,4% всіх учнів), Донецькій (2,6% всіх учнів), Полтавській (2,3%), Сумській (2,3%), Харківській (2,0%) областях та м. Києві (1,8%). Більшість учнів з інвалідністю у ПТНЗ – чоловічої статі (61,5%).

Для дослідження питань переходу дітей із закладів загальної середньої освіти до професійно-технічних навчальних закладів було проведено опитування, яке проводилося у два етапи: перше опитування проводилося серед вчителів/керівників загальноосвітніх шкіл, в яких навчаються діти з особливими освітніми потребами. Друге опитування проводилося серед керівників та педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів, в яких навчаються діти з особливими освітніми потребами.

Отже, під час першого етапу опитування анкети були надіслані у загальноосвітні школи Вінницької, Київської, Луганської, Полтавської, Тернопільської та Харківської областей. Респонденти – директори (67%) та заступники директорів шкіл (33%). Кількість респондентів – 9. Досвід роботи з дітьми з особливими освітніми потребами респондентів відображено на рис. 1

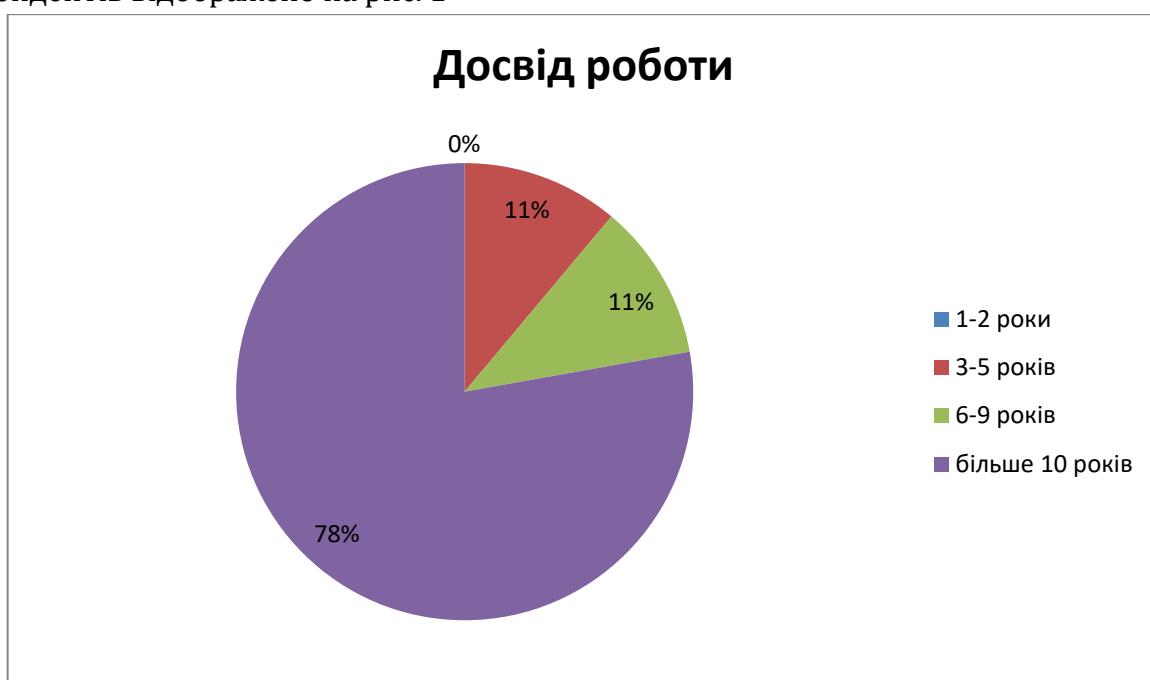

Рис. 1 Досвід роботи респондентів з дітьми з особливими освітніми потребами

Як бачимо, більшість опитуваних мають значний професійний досвід роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. При аналізі категорій дітей (за нозологією порушення), які навчаються (або навчалися) у закладі освіти, відповіді респондентів розділені наступним чином:

- порушення слуху – 55,6%
- порушення зору - 44,4%
- порушення опорно-рухового апарату – 88,9%
- порушення інтелектуальної сфери – 88,9%
- діти із розладами аутичного спектру – 44,4%
- діти із комплексними порушеннями (сенсорної, моторної та інтелектуальної сфери) – 33,3%
- труднощі у навчанні – 44,4%
- порушення поведінки, що призводить до труднощів у навчанні – 55,6%

Усі респонденти зазначили, що 100% дітей, в тому числі діти з особливими освітніми потребами) здобувають базову середню освіту (закінчують 9-ий клас).

Дані щодо кількості дітей з особливими освітніми потребами, які навчаються за індивідуальною програмою розвитку, відрізняються – різні заклади освіти вказують від 0% до 49% таких дітей. При розробленні індивідуальної програми розвитку для учнів з функціональними порушеннями загальноосвітні школи долучають наступних фахівців:

- заступників директора з навчально-виховної роботи
- психологів
- соціальних педагогів
- медичних працівників
- батьків
- вузьких спеціалістів (дефектолог, логопед, реабілітолог).

37% учнів з особливими освітніми потребами навчаються за індивідуальною формою навчання.

Під час аналізу переходу від середньої (базової) освіти до закладів професійної освіти половина респондентів зазначила, що їхній навчальний заклад мав досвід переходу дітей з функціональними порушеннями до професійно-технічних навчальних закладів. При цьому майже 40% дітей навчалися за індивідуальною формою навчання.

Респондентам було запропоновано зазначити питання, які необхідно вирішувати для забезпечення якісного переходу до професійно-технічної освіти дітей з функціональними порушеннями. Серед основних вказаних варіантів:

- 1) особливості профільного вивчення предметів (організація додаткових індивідуальних занять);
- 2) співпраця з батьками;
- 3) профільна орієнтація учнів у 9 класі;
- 4) моніторинг навчальних закладів професійно-технічної освіти, які в змозі надати якісні освітні послуг дитині, враховуючи її особливості;
- 5) інформування закладу освіти про особливості навчання дитини.

20% респондентів не надали відповідей на це запитання.

При подальшому аналізі встановлено, що представники шкіл вважають необхідним проводити бесіди з батьками, організовувати тести з професійної орієнтації учнів з особливими освітніми потребами, а також надавати додаткову допомогу з окремих предметів для забезпечення якісного процесу переходу дитини від однієї освітньої ланки до іншої.

Крім того, респонденти надали свої рекомендації щодо підготовки закладів професійно-технічної освіти для прийому дітей з особливими освітніми потребами, а саме:

1. Відвідування школи з метою попереднього ознайомлення з учнями та ознайомлення учнів із закладом професійно-технічної освіти з метою вибору професії, з умовами навчання.
2. Організація «днів відкритих дверей» у закладах професійної освіти.
3. Проведення просвітницької роботи з батьками учнів.
4. Підготовка учнівського колективу до створення сприятливого психологічного клімату для навчання дітей з особливими освітніми потребами.
5. Врахування психологічних та фізіологічних особливостей дітей при адаптації навчальної програми у закладах професійної освіти. Запровадження відкритого

листа (характеристики дитини), який передається команді педагогів, що працюватимуть з дитиною.

Також, серед рекомендацій керівним органам освіти щодо забезпечення якісного переходу дітей з функціональними порушеннями до професійно-технічної освіти запропоновано:

- 1) Розглянути питання забезпечення асистентами вчителя (майстра) закладів професійно-технічної освіти для учнів з особливими освітніми потребами.
- 2) Переглянути навчальні програми для дітей з особливими освітніми потребами з метою акцентування на предметі професійного напрямку.
- 3) Забезпечення доступності та прозорості інформування.
- 4) Забезпечення диференціації навчання.
- 5) Розвиток толерантного ставлення до відмінностей.
- 6) Створення особистісно орієнтованого освітнього середовища.

Анкета для представників ПТНЗ містила 16 запитань для отримання загальної інформації про кількість учнів (частку учнів з особливими освітніми потребами), механізми забезпечення учнів необхідними ресурсами та навчальними матеріалами. Під час другого опитування отримано відповіді від 23 респондентів. Серед опитуваних – представники Волинської, Іван-Франківської, Рівненської, Тернопільської, Львівської областей та м. Києва. Розподіл респондентів за посадою – рис. 2

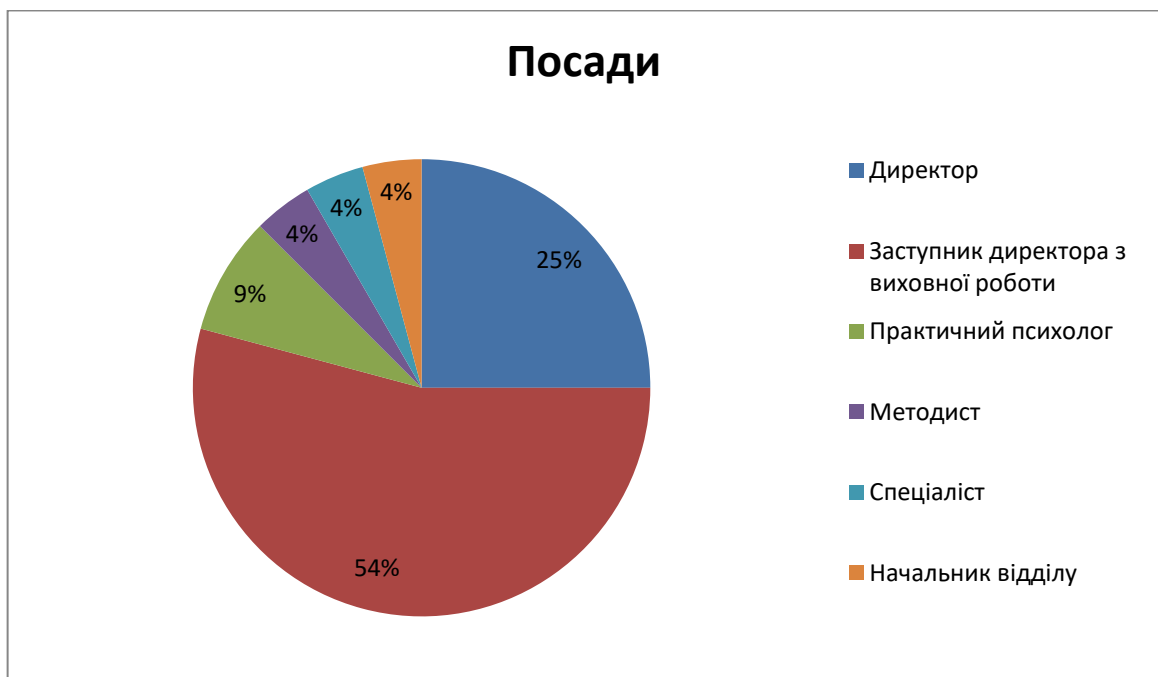

Рис. 2 Розподіл респондентів за посадою

У більшості відповіді були надані адміністрацією/керівництвом навчальних закладів, частково – методистами, психологами. Розподіл загальної кількості учнів та частки учнів з функціональними порушеннями показано на Рисунку 3.

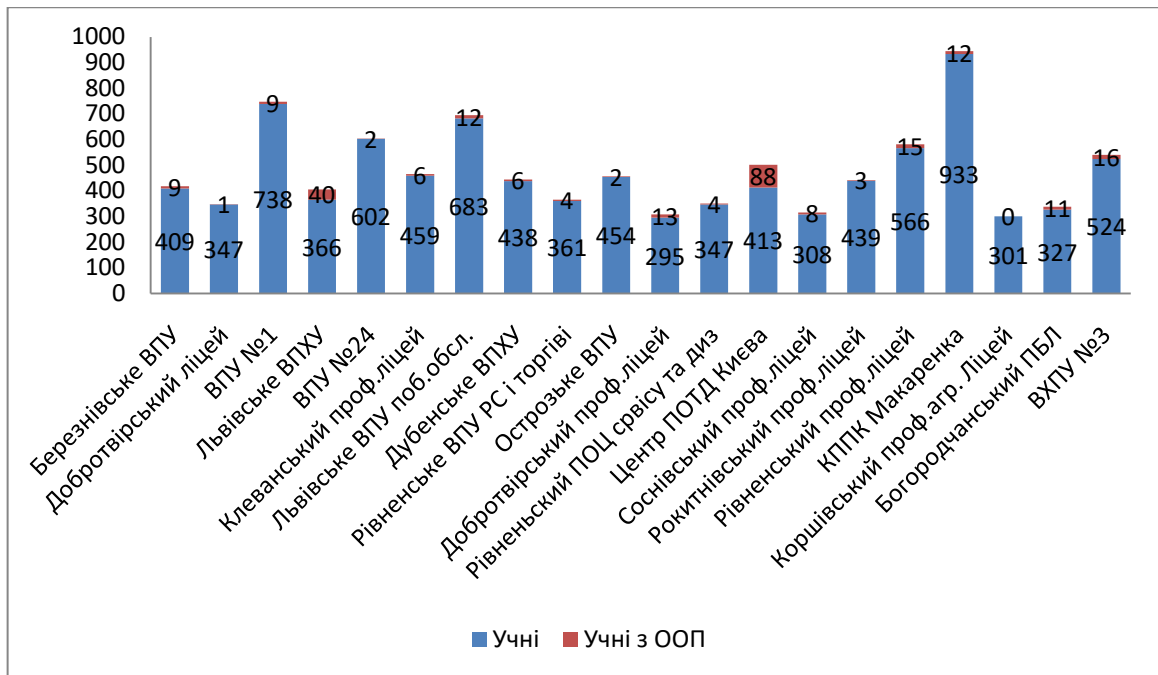

Рис. 3 Структура учнів у навчальних закладах професійної освіти.

Таким чином, частка учнів з особливими освітніми потребами сягає від 0,3% до 17,6% від загальної кількості учнів. Найбільший показник має Центр професійної освіти технологій та дизайну м. Києва (88 учнів з особливими освітніми потребами) та Львівське вище професійне художнє училище (40 учнів).

Аналіз нозологій учнів з особливими освітніми показав наступні порушення: проблеми зору (в тому числі часткова сліпота), цукровий діабет, порушення опорно-рухового апарату, синдром Дауна, дитячий церебральний параліч, епілепсія, астма, відсутність фаланг пальців, зниження слуху (слабкочуючі), розумова відсталість, затримка психічного розвитку, вади серця. Учні з особливими освітніми потребами навчаються за дуже різноманітними напрямками. Так, у багатьох закладах професійної освіти зустрічаються діти з інвалідністю, які обирають спеціальності: кухар, кондитер, кравець, вітражник, флорист, слюсар (різних напрямів), електромонтер (різних напрямів), монтажник, взуттьовик, продавець, оператор з обробки інформації, штукатур, муляр, столяр. Як вже зазначалося у частині з аналізу законодавства та нормативно-правової бази, діти з інвалідністю мають отримати висновок ЛКК, в якому зазначаються об'єктивні дані і стан здоров'я особи на дату обстеження, висновки окремих лікарів і лікарський висновок щодо професійної придатності. При цьому записи в ЛКК більше свідчать про здатність до навчання. Не зазначається також професійна придатність до окремих професій.

На запитання щодо місця попереднього навчання дітей з особливими освітніми потребами, респонденти відповіли наступним чином (рис.4).

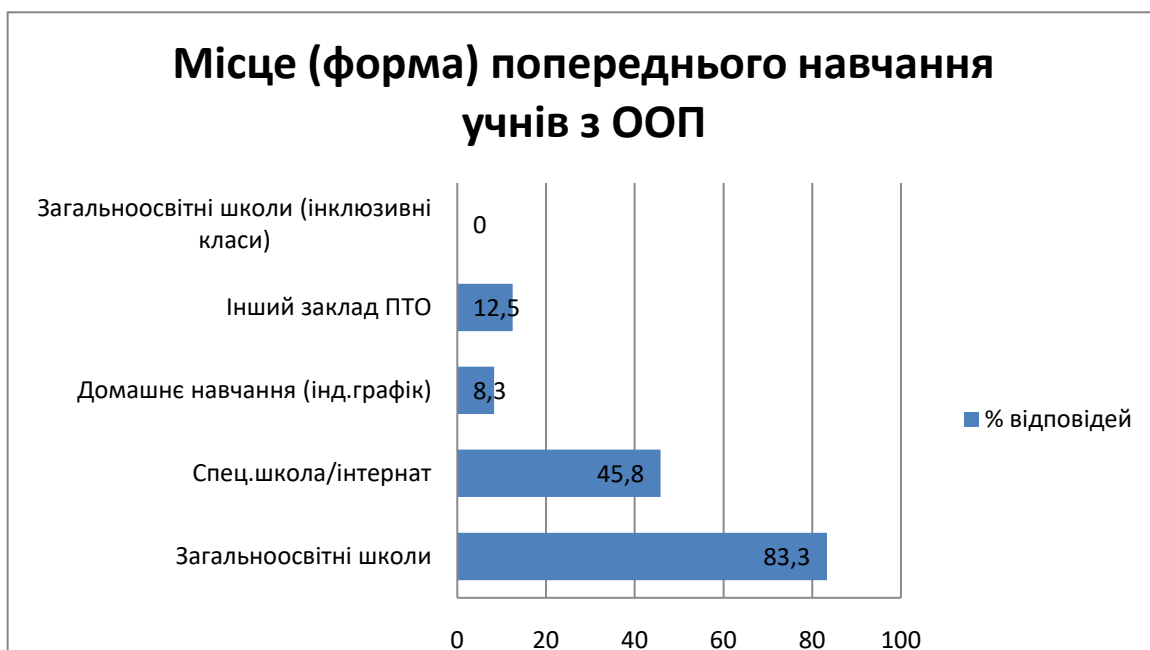

Рис. 4 Розподіл відповідей респондентів відповідно до місця (форми) попереднього навчання учнів з особливими освітніми потребами

Як видно, 83,3% учнів приходять із загальноосвітніх шкіл, а 45,8% - із спеціальних шкіл-інтернатів для дітей з відповідними функціональними порушеннями. Майже 80 % учнів з особливими освітніми потребами закінчують навчання в професійно-технічних навчальних закладах (рис.5)

Рис. 5 Розподіл відповідей респондентів щодо структури учнів з ООП та терміном навчання

Усі респонденти зазначають, що діти навчаються за типовою навчальною програмою. Однак, 12,5% опитуваних також вказують на навчання за індивідуальною програмою у своїх навчальних закладах. 91,7% респондентів відповіли, що в їхніх

зкладах освіти немає асистентів вчителя або інших фахівців, які можуть надати допомогу викладачам чи безпосередньо студентам з особливими освітніми потребами в освітньому процесі. Однак, 8,3% зазначили наявність такого персоналу: у Вищому професійному училищі №24 м. Корець та у Львівському вищому професійному художньому училищі. Деякі заклади освіти залучають педагогічних працівників та інших фахівців до розроблення індивідуальної програми навчання для дітей з особливими освітніми потребами, а саме: психолога, методиста, викладачів, майстрів виробничого навчання, заступника з навчальної роботи.

Порядок зарахування учнів з інвалідністю до професійно-технічних закладів України регулюється наказом МОН України «Про затвердження Типових правил прийому до професійно-технічних навчальних закладів», згідно з яким, 41,7% респондентів зазначають, що всі студенти мають однакові умови при переході до навчання у закладах професійно-технічної освіти, полегшений механізм зарахування до закладу – відсутній (рис. 6).

Рис. 6 Структура відповідей респондентів щодо надання полегшеного механізму зарахування студентів з особливими освітніми потребами до ПТНЗ

Аналізуючи бар'єри в освітньому процесі для дітей з особливими освітніми потребами у закладах професійної освіти, респонденти виділили наступні:

- труднощі навчання за типовими навчальними програмами
- невідповідність облаштування виробничих майстерень особливостям розвитку учнів із функціональними порушеннями
- існування ряд протипоказань та медичних обмежень до вибору професії
- наявність емоційного та комунікативного бар'єрів
- нерішучість, закритість, знижена працездатність, труднощі у пристосуванні до навчального графіку серед учнів з особливими освітніми потребами
- відсутність в штаті відповідних фахівців

Слід зауважити, що деякі респонденти вважають, що бар'єрів при переході з індивідуальної форми навчання до програми у ПТНЗ не існує – діти прекрасно адаптуються, здобувають професію. Цьому, на їхню думку, сприяє активна робота з дітьми у навчальний та позанавчальний час, їхня участь у гуртках. Деякі заклади наголошують на тому, що вони застосовують індивідуальний підхід до навчання, що, в свою чергу, сприяє легшому здобуттю кваліфікації та кращим навчальним результатам. На запитання «Чи забезпечений навчальний заклад необхідними матеріалами/кадрами/ресурсами для учнів з особливими освітніми потребами» респонденти відповіли наступним чином (рис.7).

Рис. 7 Структура відповідей респондентів щодо забезпечення навчального закладу необхідними матеріалами/ресурсами/кадрами

66,7% опитаних вважають, що заклади забезпечені не повністю, є необхідність у додаткових ресурсах.

VI. Загальні висновки і рекомендації.

Результати дослідження дають змогу зробити загальні висновки і рекомендації щодо забезпечення інклюзивної освіти на рівні дошкільної, загальної середньої і професійної (професійно-технічної) освіти, а також під час переходу між цими рівнями освіти.

Законодавчі і нормативно-правові документи

- ⇒ Існує велика потреба в узгодженні законодавчих і нормативно-правових документів на всіх рівнях освіти (дошкільна, загальна середня, позашкільна, професійно-технічна та ін.) із Законом України «Про освіту» у частині інклюзивного навчання для дітей/осіб з особливими освітніми потребами.
- ⇒ Узгодження законодавчих і нормативно-правових документів необхідно здійснювати і в інших документах, які регламентуються Міністерством охорони здоров'я і Міністерством соціальної політики, оскільки очевидною є дублювання послуг, відмінності в термінології тощо.

Наприклад: для дитини, яка має статус дитини з особливими освітніми потребами, що підтверджується висновком ПМПК/ІРЦ, а також статус дитини з інвалідністю, що підтверджується висновком ЛКК/МСЕК, мають бути створені дві програми – індивідуальна програма розвитку та індивідуальна програма реабілітації, послуги в яких можуть дублюватися.

Унормованість перехідних періодів між різними рівнями освіти

- ⇒ Відповідно до Закону України «Про освіту», особа з особливими освітніми потребами – це особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки з метою забезпечення її права на освіту. Додаткова підтримка/додаткові послуги зазначаються в індивідуальній програмі розвитку. Для дитини з інвалідністю вони зазначаються ще й в індивідуальній програмі реабілітації.
- ⇒ Питання наступності забезпечення додаткової підтримки дітям з особливими освітніми потребами між різними рівнями освіти не унормовано.
- ⇒ Оскільки індивідуальна програма розвитку є механізмом забезпечення індивідуалізації освітнього процесу та додаткових послуг, вона має містити рекомендації щодо здійснення необхідних адаптацій і модифікацій при переході дитини від одного закладу/рівня освіти до іншого.
- ⇒ Міжнародна практика свідчить, що, починаючи з 14 років, дитина є одним із членів команди з розроблення ІПР, оскільки в цьому віці дитина може впливати на рішення, які стосуються її подальшого навчання та майбутньої професії.
- ⇒ Потрібно унормувати ці положення в нормативно-правових документах (зміни до форми ІПР, листи Міністерства освіти і науки тощо).

Професійний рівень фахівців

- ⇒ Залишається невирішеним питання підготовки (як змісту, так і тривалості) фахівців, зокрема асистентів вчителів, вихователів.
- ⇒ Результати обговорення учасників фокус-груп свідчать, що у суспільстві є розуміння ролі асистента педагога як фахівця зі спеціальною освітою, що дає йому\їй можливість працювати з дітьми з різними порушеннями розвитку. Натомість, міжнародна практика наголошує на ролі асистента вчителя (вихователя) як людини, яка в першу чергу надає підтримку педагогу (підготовка навчальних матеріалів, робота з окремими дітьми чи групою дітей тощо).
- ⇒ Це, зокрема, підтверджується проектом Концепції розвитку педагогічної освіти, яка на цей час запропонована для громадського обговорення на сайті МОН¹²⁹. Так, у Концепції зазначено, що «на посадах асистентів вчителя... можуть працювати особи з фаховою передвищою освітою». У цьому ж документі зазначається, що «фахова передвища педагогічна освіта може розглядатись як проміжний етап професійної підготовки та розвитку педагогічного працівника, який передбачає надалі здобуття початкового рівня (короткого циклу) або першого (бакалаврського) рівня вищої педагогічної освіти».¹³⁰
- ⇒ Звісно, що у світі існує практика спільного викладання, коли в одному класі\групі працює два фахівці. Проте, це відбувається в окремих випадках, оскільки така практика є досить затратною.
- ⇒ Потрібно внести відповідні зміни у діючі нормативно-правові документи, які стосуються асистентів вчителів, вихователів, і забезпечити інформацію щодо ролі і функцій асистентів вчителів, вихователів для усіх ключових осіб у виді рекомендацій, листів МОН тощо. У першу чергу, це важливо донести до Інститутів післядипломної педагогічної освіти, які на сьогодні здійснюють підготовку асистентів вчителів, вихователів.

Забезпечення додатковими фахівцями

- ⇒ Залишається нерегульованим питання додаткових фахівців у закладах дошкільної, загальної середньої і професійно-технічної освіти, які необхідні для надання додаткових послуг дітям з особливими освітніми потребами. В першу чергу, це фахівці, які є педагогічними працівниками, а саме: вчителі-логопеди, практичні психологи, вчителі-дефектологи, інші вузькопрофільні фахівці.
- ⇒ Особливо це критично під час переходу дитини з особливими освітніми потребами від одного закладу освіти до іншого.

¹²⁹ <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-do-gromadskogo-obgovorennya-proekt-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>

¹³⁰ Там само

- ⇒ Потрібно розробити гнучкі механізми забезпечення додатковими фахівцями\послугами за принципом «послуги за дитиною».
- ⇒ Потребує також уваги і питання підготовки цих фахівців, оскільки інклюзивна освіта ставить перед ними нові вимоги: вміння працювати в команді над створенням індивідуальної програми розвитку, вміння надання методичної підтримки педагогам інклюзивних класів/груп та ін.
- ⇒ Для цього потрібно переглянути існуючі програми підготовки зазначених фахівців з метою внесення змін, пов'язаних із запровадженням інклюзивного навчання.
- ⇒ Важливо також змінити назву спеціальності «вчитель-дефектолог», яка відображає медичну модель розуміння інвалідності, характерну для минулого століття.

Статистика

- ⇒ Аналіз статистичних форм показав, що вони не враховують багатьох позицій, пов'язаних з інклюзивним навчанням, як наприклад, посаду асистента вихователя (відсутня в існуючій формі) тощо.

- ⇒ **Питання спроможності фахівців МСЕК щодо оцінки та надання рекомендацій особам з інвалідністю щодо умов організації навчання та освоєння професії**

Це питання є досить критичним, оскільки впливає на опанування особами з інвалідністю тією чи іншою професією. Як було зазначено у звіті, фахівці МСЕК надають комплексну оцінку та рекомендації щодо організації навчання осіб з інвалідністю лише на основі медичних висновків щодо стану здоров'я, маючи для цього дуже обмежений час. Це впливає також і на якість створення індивідуальної програми реабілітації. Водночас можливість залучати до цих процесів фахівців з різних галузей видається малоефективною, оскільки є сумнів щодо наявності таких фахівців, особливо в районних центрах, та їх бажання надавати відповідні послуги на безкоштовній основі.

Архітектурна недоступність закладів освіти

- ⇒ Проблема архітектурної недоступності закладів освіти стосується усіх рівнів – від дошкільної до професійно-технічної. Відповідно, при плануванні будівельно-ремонтних робіт вкрай важливо враховувати цей аспект.

Інші рекомендації

- ⇒ Міністерству освіти і науки України під час опрацювання Концепції реформування професійної освіти включити питання інвалідності як наскрізні, зокрема в частині забезпечення безперешкодного доступу до будівель професійних закладів освіти, врахування універсального дизайну, забезпечення розумного пристосування та допоміжними засобами для здобуття професій, зокрема інноваційного характеру.

- ⇒ Внести до Закону України «Про професійну освіту» положення, що експліцитно забороняють дискримінацію за ознакою інвалідності та стану здоров'я, відмову у розумному пристосуванні. Додати до Закону визначення універсального дизайну та розумного пристосування.
- ⇒ Кабінету Міністрів України, Міністерству соціальної політики, Міністерству охорони здоров'я, Міністерству освіти і науки України під час опрацювання змін до законодавства на запровадження Міжнародної класифікації обмежень життєдіяльності та здоров'я, забезпечити визначення обмежень для здобуття певних професій керуючись перешкодами, які ідентифіковані внаслідок інвалідності чи порушень здоров'я, а також забезпечення допоміжними засобами, що дозволяють мінімізувати наявні перешкоди та створити умови для реалізації професійних здібностей.
- ⇒ Міністерству соціальної політики спільно із Міністерством освіти і науки України із залученням організацій, що працюють в інтересах людей з інвалідністю розробити та запровадити довгострокові рішення із деінституційного навчання в окремих групах закладах, в тому числі закладах професійної реабілітації із паралельним запровадженням моделі інклюзивного навчання.
- ⇒ Міністерству соціальної політики розглянути можливість внесення змін до напрямів використання коштів Фонду соціального захисту інвалідів із запровадженням та поступовим збільшенням видатків на супровід та створення умов навчання у професійних закладах освіти загальної системи освіти.
- ⇒ Міністерству освіти і науки спільно із Міністерством соціальної політики розробити механізм фінансової підтримки із державного бюджету областям та містам обласного значення на створення умов для здобуття професійної освіти учнями з особливими освітніми потребами.
- ⇒ Міністерству освіти і науки, Міністерству соціальної політики, обласним державним адміністраціям із залученням об'єднанням роботодавців під час опрацювання альтернатив відповіді професійної освіти на виклики ринку праці забезпечити включення питань інвалідності до формування оновлених навчальних планів та програм із професійної освіти, в тому числі із застосуванням інноваційних методів та інформаційних технологій.
- ⇒ Міністерству освіти і науки, обласним державним адміністраціям, навчально-методичним центрам із залученням організацій, що працюють в інтересах людей з інвалідністю, інших маломобільних груп населення розробити та запровадити навчальні програми із доступу осіб з особливими освітніми потребами до професійної освіти, створення необхідних умов, включно із забезпеченням розумного пристосування у загальних професійних закладах.
- ⇒ Доопрацювати методологію підготовки оцінки професійної освіти, в частині питань включення осіб з особливими освітніми потребами до загальних закладів професійної освіти.